

helsinška povelja

Glasilo
Helsinškog
odbora za
ljudska prava
u Srbiji

broj 175-176 • maj - jun 2013 • godina XVIII

IZNUĐENI NAPREDAK

- Šta je Srbiji obećano
- Ukus hleba
- Političke smicalice u senci bankrota
- Ponavljači propuštene istorije

Priče sa Limesa

- Toliko nam je godina već

Sadržaj

IZNUĐENI NAPREDAK 3
 Piše: Sonja Biserko

ŠTA JE SRBIJI OBEĆANO.....5
 Piše: Miroslav Filipović

UKUS HLEBA 6
 Piše: Snežana Čongradin

POLITIČKE SMICALICE U SENCI BANKROTA . 7
 Piše: Ivan Torov

NA UŠTRB MLADIH GENERACIJA..... 9
 Piše: Vladimir Gligorov

PONAVLJAČI PROPUŠTENE ISTORIJE.14
 Piše: Tamara Kaliterna

Srbija i EU

ŠTO JOŠ NE ZNAJU SRPSKI
 POLITIČARI..... 16
 Piše: Davor Gjenero

Hrvatska u EU

BEZ EUFORIJE 18
 Piše: Slobodanka AST

Priče sa Limesa

TOLIKO NAM JE GODINA VEĆ..... 21
 Piše: Dragan Velikić

Tranziciona pravda

KOLIKO JE VELIKA LJUDSKA PATNJA24
 Piše: Irena Antić

Zakon koji nikad nije primenjen

ZBOG POLITIČKE FRUSTRACIJE BEZ
 PRAVDE I LUSTRACIJE.....29
 Piše: Bojana Oprijan Ilić

Politička scena

KO NAM TO ODVLAČI PAŽNJU 30
 Piše: Nastasja Radović

Srpska pravoslavna crkva

BEZOBRAZNO I BAHATO IGNORISANJE
 JAVNOSTI..... 33
 Piše: Bojan Tončić

Modernizacija Vojske Srbije

SKUP I NEHUMAN LUKSUZ..... 35
 Piše: Stipe Sikavica

O kulturi i - oko nje

LETO, RASPUST, ODE GODINA... 37
 PIŠE: Slavica Vučković

Posveta Danilu Kišu

IKAROVSKI SAN E.S. 40
 Piše: Zoran Janić

Nova izdanja

PRKOSAN ODGOVOR DANAŠNJOJ
 SRBIJI 41
 Piše: Olivera Milosavljević

Rusija

PUTINOVI RAZVODI 44
 Piše: Petar Popović

O nacionalnoj državi

KO JE ZAPRAVO KRIV 45
 Piše: Srđan M. Jovanović

Prećutana istorija

JEDINSTVENO SVEDOČANSTVO 47
 Piše: Latinka Perović

Povelja na licu mesta

KIKINDA: JOŠ JEDNA RUNDA 51
 Piše: Gordana Perunović Fijat

La Piovra (Hobotnica) IV

MATIJA BEČKOVIĆ, BUREVESNIK RATA I
 GENOCIDA, (I)..... 53
 Piše: Zoran Janić

Šabac kroz istoriju

PO EVROPSKOM MODELU.....56
 Piše: Nataša Lazović

Umesto eseja

DRUŠTVO: IZGUBLJENI PREDMET
 KRITIKE 59
 Piše: Nenad Daković

SPORT I PROPAGANDA

KK „SLEDEĆA SEZONA“ ILI JEDNA TUŽNA
 ISTORIJA 60
 Piše: Ivan Mrđen

ČEČENI

BURNA ISTORIJA KAVKAZA 63
 Piše: Olga Zirojević

KNJIŽEVNI MOTIVI 65

Naša pošta

GDE SMO 163 GODINE NAKON
 KNJIŽEVNOG DOGOVORA U BEČU...66
 Piše: Rade Vukosav

PIŠE: SONJA BISERKO

IZNUĐENI NAPREDAK

Ako je ceniti sadašnju vladu po ostvarenim rezultatima, ona je još uvek na početku mandata, iako je od njenog konstituisanja prošlo godinu dana. Izostao je sistematski i institucionalni pristup rešavanju problema, posebno kad je reč o korupciji. Dramatična posledica je, da je Srbija pred kolapsom.

I Slobodan Milošević je svojevremeno mobilisao mase na jeftinim populističkim obećanjima, a vremenom je naciju prikovao za zločin i kriminal. Naprednjaci su preko navodne borbe protiv korupcije popularizovali potpredsednika Vlade Aleksandra Vučića, što je i bio glavni cilj za slučaj da se opredele za vanredne izbore. Zbog toga su koalicioni partneri stalno izloženi kritici, jer bi eventualni izbori trebalo da ustoliče naprednjake na vlasti bez ijednog partnera za narednih deset godina. To su njihove kalkulacije. Objektivno, njihov rok trajanja će postati problematičan onog trenutka kada građani shvate da je korupcija način življenja u Srbiji i da od navodne borbe protiv korupcije nema ništa. Za obračun sa njom neophodno je mnogo toga, a pre svega - kredibilitet onih koji su nosioci kampanje protiv korupcije. Osim toga aktuelna vlada nije ništa uradila. Trend urušavanja je nastavljen u svim sferama, od kulture, zdravstva, do privrede, obrazovanja... Mediji dodatno banalizuju atmosferu i sluđuju građane. Pri tome, primitivizam i antiintelektualizam podilaze najnižim instiktima.

Zato je dobijanje datuma za otvaranje pristupnih pregovora za članstvo u Evropskoj uniji (EU) jedini način da se izbegne totalni raspad sistema. Dobijanje datuma u ovom trenutku je od suštinskog značaja, jer stavlja Srbiju u drugačiji politički kontekst i definitivno profilise njenu evropsku perspektivu. Takođe, Srbija se stvalja na kolosek sa koga više nema povratka. Vremenom će pregovori biti i dobar katalizator za oživljavanje potencijala Srbije, ali i garancija kakve-takve stabilnosti za strane investitore.

Nažalost, tek će pregovori pokazati koliki je suštinski otpor evropeizaciji Srbije. Međutim, bez tog iskoraka prema EU, Srbija ostaje izolovana, urušena i, po stabilnost regiona problematičan prostor.

Zemlja je bila u sličnoj situaciji neposredno nakon NATO intervencije. Bez svesrdne podrške Zapada, Srbija bi tada završila u anarhiji. Nakon više od deset godina, uz svu podršku koju je dobila i mogućnosti koje je uglavnom propustila, Srbija nije uspela da se izbori sa Miloševićevim nasleđem i postigne politički konsenzus o budućnosti Srbije. U prvom redu zbog toga što nije odustala od svojih aspiracija u region, ali i zbog katasrofalnog upravljanja zemljom. Njena percepcija međunarodnih okolnosti uglavnom je bila pogrešna i bazirala se na proceni da se EU raspada, da SAD slabe i da Rusija ponovo postaje vodeća svetska sila.

Zbog toga je i kosovsko pitanje tako dugo ostalo na dnevnom redu, jer je prevladavalo uverenje da će vreme učiniti svoje, odnosno da će neminovno doći do podele Kosova, što bi istovremeno uspostavilo predsedan za definitivno rasturanje Bosne.

Stvari su se ipak promenile. Doduše, EU nije uspela da stabilizuje Bosnu, ali je definitivno odlučila da nema podele Kosova. Zato sadašnja vlada i nema drugog izbora osim da odustane od njega, ali ovog puta da bi dobila datum za pregovore sa EU. Datum je postao magična formula koja, u kalkulacijama aktuelne Vlade rešava i njen opstanak i njenu budućnost.

Farsično samopromovisanje prvog potpredsednika Vlade u novu ulogu velikog Evropejca deluje neubedljivo posebno zbog toga što je na unutrašnjem planu vidljiva njegova želja za što većom koncentracijom vlasti. Možda nije neobično da jedan naprednjak, ili bilo ko drugi teži ka tome, ali je, posle svog iskustva u poslednjih četvrt stoleća neobično da cela Srbija

ponovo teži bespogovornom vođi. Još je neobično je što taj vođa uživa i podršku upravo onih koji su se svojevremeno suprotstavljali Miloševiću.

Aktuelna vlast je svesna dramatične situacije u zemlji, kao i da je EU jedini spas za nju. Okretanje EU je rezultat prinude, a ne ozbiljnog i iskrenog promišljanja o mestu Srbije u regionu i Evropi. Tragično je to što je Srbija do jedinog pravog izbora došla tek onda kada je pala na kolena. To takođe, znači da će pregovori biti složeni i da će Srbija pružiti veliki otpor promenama. Taj otpor je već veoma artikulisan u konzervativnim krugovima. Međutim, on će se manifestovati na svim nivoima i na nivou svakog pojedinca.

Vraćanje Srbije u bilo kakav pravni okvir nakon varvarstva kroz koje je prošla dug je i težak put. Naravno, to podrazumeva i sve ono čemu se Srbija najviše opire - suočavanje sa prošlošću. Oslobođanje Momčila Prešića, Jovice Stanišića i Frenkija Stimatovića ide na ruku tezi da Srbija nije bila u ratu i, posebno naporima srpske elite da marginalizuje odgovornost Srbije za rat i ratne zločine. Ali to je kratkotrajnog karaktera, jer istorijska istina je neumitna i neće zaobići nikoga pa ni pomenutu trojicu „ratnih veterana“.

Miloševićevo nasleđe ostaje veliki teret budućim generacijama. No, nije reč samo o Miloševićevom režimu, jer je podrška njemu bila mnogo šira. Obuhvata sve elite, od političke, vojne, verske, do kulturne, intelektualne...

Suočavanje sa prošlošću je neizbežno, što će pokazati i pregovori sa EU. To je uslov sine qua non bez koga je „normalizacija“ Srbije nemoguća. To će, naravno, pogoditi i aktuelnu političku elitu koja sada moralno arbitrira o svemu. Ta njena moralna neosetljivost naprosto je cinična, ali je još čudnije da su svi zaboravili, ili oprostili Tomislavu Nikoliću ratovanje za Veliku Srbiju ili Vučićevo „volontiranje“ oko Sarajeva, gašenje srpskih medija i mnogo što šta još.

Činjenica da su oni pobedili je realnost koju se ne može ignorisati. Dobro je da upravo naprednjaci i socijalisti stavljaju tačku na velikosrpski san Tomislava Nikolića. Ali, nikako nije dobro što Srbija nema relevantnu opoziciju koja bi osporavala i sprečavala relativizaciju ratnih zločina, kao odgovornost ljudi koji su bili generatori zla. Srbija je izgubila osećaj za dobro i zlo na tom širem planu. Izgubila je moralni minimum neophodan za funkcionisanje bilo kog društva.

ŠTA JE SRBIJI OBEĆANO

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Sva koplja se očigledno lome oko toga kada će ono što je potpisano u Briselu biti i spovedeno i da li će Srbi ono što su potpisali da sprovedu dobrovoljno, ili će na sprovođenje svake tačke morati da budu naterani

Što više odugovlači sa punim prihvatanjem Kosova kao novog suseda na jugu, Beograd dovedi sebe u sve težu situaciju. Da je to uradio pre šest meseci, u Srbiji niko više ne bi pominjao Kosovo, Beograd bi bio na putu da reši osnovna pitanja građana Kosova srpske nacionalnosti, a potpisnike briselskog sporazuma niko više ne bi prozivao ni za šta. Ali, na Balkanu nije lako biti mudar, pa je ponašanje Beograda poslednjih dana krajnje nedosledno i nerazumljivo, pre svega kad je reč o zdravom razumu i elementarnoj mudrosti. Nešto tu nije jasno i nešto tu nije u redu. Ako su Srbi potpisali sporazum u Briselu, zašto to što su potpisali ne sprovedu, a ako su znali da će imati problem da ga, ili, ako ga sprovedu, zašto su ga potpisivali. Ponašanje Beograda posle potpisivanja sporazuma svedoči da su Nemci u pravu kada ne veruju da će Srbi da sprovedu sporazum, pa su zatezali oko odobravanja davanja datuma. Kako bilo, kad čovek u Srbiji odsluži vojsku i oženi se, on poštuje čak i samo datu reč, a kamoli svoj potpis na državnom sporazumu.

Kad čovek pročita izjave naših političara a propos odnosa sa Kosovom, Briselskog sporazuma, datuma... šokira ga količina naivnosti koja na prvi pogled izvire iz svake reči tih narodnih prvaka i predvodnika. Naprosto je neverovatno da ijedan čovek u situaciji u kojoj se nalaze srpski političari i srpska država može da izjavi ono što ovih dana izjavljuju srpski političari. Dobijanje datuma je pri tome najmanje bitno, iako ispa da, u trouglu Evropa - Rusija - Srbija, Srbi kao da najmanje žele taj datum, iako ga, naravno, žele.

A možda sve to i nije tako kako izgleda. Možda postoji nešto što čitavoj priči oko Kosova daje logičan i smisleni tok i posle čega, kao posle čarobnog napitka sve izjave srpskih političara postaju normalne.

Sva koplja se očigledno lome oko toga kad će ono što je potpisano u Briselu biti i spovedeno i da li će Srbi ono što su potpisali da sprovedu dobrovoljno, ili će na sprovođenja svake tačke morati da budu naterani. Pri tome, međunarodna zajednica ima samo dva mehanizma za pritisak i prinudu. Prvi je novac, a drugi je davanje ovog i svih drugih datuma. Sa druge strane, Srbi poslovično misle da su učinili neku veliku uslugu međunarodnoj zajednici time što su pristali da potpišu dokument, a mnogo puta prevarena gospoda iz Evrope bi da vide da se nešto od toga sprovodi na Kosovu. Pri tome i jedni i drugi kao da su čitali Andrića: „Nije najveća budala onaj koji ne zna da čita, već onaj koji misli da je sve što pročita istina.“ Izveštaji tajnih službi nekoliko zapadnih zemalja ukazuju da su Srbi u trenutku potpisivanja sporazuma znali da neće baš sve morati odmah da sprovedu, a izgleda da im je tako nešto i obećano. Problem je u tome što im to nisu obećali Nemci, niti i jedna velika sila, niti je to obećanje bilo tema razgovora relevantnih osoba.

Iako kočopernost srpskih političara ume da bude i simpatična, ipak je čudna i, izgleda bez pokrića, osim ako se pokriće za čak, preteče izjave izrečene Briselu i Berlinu sa raznih vladinih govornica u Beogradu ne nalazi u dve okolnosti.

Prva bi mogla da bude cilj Srbije kada je u pitanju članstvo u EU onako kako ga vidi vladajuća koalicija i vladajući tajkuni. Ma koliko govorili da jeste, Evropa i članstvo u Evropskoj uniji nije prevashodni cilj zvaničnog Beograda. Evropa nije prirodna sredina za male, lažljive balkanske moćnike. Grčka, Bugarska, Rumunija potvrđuju taj stav. Da bi stigli do Evrope treba toliko toga promeniti, treba se lišiti svega zbog čega su oni, ustvari u politici. Jer, kad Srbija, jednog dana zatvori sva poglavlja potrebna za pristupanje evropskoj porodici, od politike kao načina života, a naročito od politike kao najunosnije profesije neće ostati gotovo ništa, a ono što ostane biće krajnje neprivlačno.

Ono zbog čega srpski političari žele u Evropu, to je novac iz evropskih fondova. Njih interesuje samo novac bez koga je bavljenje politikom noćna mora. Sve što rade, rade zbog tog novca, a ne zbog toga što baš misle da će građani Srbije živeti bolje i bogatije tamo nego što sada žive ovde. Pa, Srbi neće u Evropu. Koliko je samo tekstova napisano o tome. Pa kako će Srbi u Evropu sa omiljenom radničkom floskulom: „Ne možeš ti mene toliko malo platiš, koliko malo ja mogu da radim“, ili omiljenom floskulom sitnih i krupnih biznismena: „Ako nikako ne možeš drugačije - a ti uradi po zakonu“. Ko će to da promeni!?

Druga okolnost je igranje na strah Evrope od Rusije, okolnost čija je delotvornost veoma problematična. Srpski političari znaju da su Rumunija i Bugarska primljene u EU preko svih redova da slučajno ne bi odlutale Rusima. Srbija očigledno igra na tu kartu, ali jednako mudro i uspešno kao i Boris Tadić, nastojeći da istovremeno prevari i Ruse i EU. Uopšte je fascinantno poverenje srpskih političara u sopstvenu sposobnost da prevare bilo koga ko je stotinama pa i hiljadama puta veći i jači od Srbije. Tako je Briselu trebalo baš ovih dana pokazati da bi Srbija zaista mogla da priđe Rusima i da se učlani u taj tamo Pakt za kolektivnu bezbednost, recimo. Bilo je logično i potrebno da u Beograd dođe neki visoki funkcioner ruske države koji bi podržao srpsko-rusko prijateljstvo i planove. Međutim, kao u onom prastarom vicu, u Beograd nije došao baš Nikita već Nikolaj Patrušev za koga čak i internet sajt „Glas Rusije“ (<http://serbian.ruvr.ru>) kaže da je „do nedavno bio predsednik Odbojkaškog saveza Rusije“. Nikolaj Patrušev je inače aktuelni sekretar Saveta bezbednosti Ruske Federacije, dakle, po svemu kompetentan čovek. Srbi su očigledno očekivali zvučnije ime, pa su ovu posetu doživeli kao još jedno poniženje od „braće Rusa“.

„Na terenu“, inače svako radi svoj posao. Kosovo uvodi vize malo važnim državama koje nisu priznale nezavisnost mlade države, a Srbi nesmetano promovišu svoje paralelne institucije, one iste koje po briselskom dokumentu treba da ukinu. Sudeći po situaciji u srpskim delovima Kosova, tamošnjim žiteljima ni na kraj pameti nije da pristanu na ukidanje paralelnih institucija. Sudeći po izjavama srpskih političara u Beogradu, ni njima nije do ukidanja. Ono što ostaje kao logično rešenje je - da Vlada Kosova sprovede i srpski i kosovski deo Briselskog sporazuma!?

Ukus hleba

PIŠE: SNEŽANA ČONGRADIN

Ne može to tako: doslovno, pobiješ nekoliko stotina hiljada ljudi, jer ništa uradio nisi (bez obzira na to koliko si malo godina imao, ili kako si se osećao) da to sprečiš, ili da u posledicama toga ne budeš, i onda - 20 godina kasnije, hoćeš da nastaviš normalno da živiš i stvaraš, tražiš novac i priliku da zaradiš, želiš da tvoje društvo bude moderno, napredno i obrazovano, kritikuješ nazadne pojave, namećeš nove teme i baviš se običnim životima ljudi. Jednostavno ne može to tako, jer ti si monstrum.

Najbliži si tome da razumeš o čemu je reč, i razumeš, ali, osim toga, ti nastavljaš da opet - živiš, radiš, zabavljaš se, zasnivaš porodicu, gradiš prijateljstva na osnovu zajedničkih interesovanja, trudiš se da budeš lep i zdrav, da vodiš zanimljiv život, da te vole i cene, pomažeš drugima. Ali, tako ne može, jer ti si građanin Srbije - monstrum.

Istina, da nema tvog društva, najveći monstrum bilo bi neko drugo, ali i, svakako manje nego što je tvoje trenutno, jer ono je počinilo najmonstruoznije zločine u Evropi od Drugog svetskog rata. To je tvoje neprikosnoveno, zato i jedino određenje. Neopsednutošću ratnozločinačkim iskustvom, posredno ili neposredno, monstruoznost tvog bića svakodnevno raste, a godine prolaze. Možeš li da zamisliš koliki si danas monstrum u društvu od nekoliko miliona monstuma, u odnosu na vreme, recimo od pre deset godina? Mnogo veći. Bez obzira na to koliko godina imaš. Suvišno je na to upućivati. Čak i na činjenicu da ti je to, eventualno ostavljeno u nasleđe iz odnosa starijih generacija.

Da bi stao, prestao da se ponašaš u skladu sa aktuelnim događajima, koje nameće proizvoljnost svakodnevice jednog ratnozločinačkog iskustva naroda, ne treba da budeš previše osetljiv, pametan i dobar. Rečju, normalnost - kao neimenovana odlika onog podrazumevajućeg i jedino mogućeg odnosa prema svetu. Katastrofa najvećih mogućih razmera ti se odvija pred očima, iako se krici smrtni više ne čuju. Ti, međutim, i dalje ubijaš, razaraš

na način odsustva potpune posvećenosti događajima koji su se odvili, posledicama i prikazima koji su iza toga ostali. Ne čudi stoga ništa, regresija u svim društvenim oblicima i razmerama potpuno je imanentna.

Političke, ekonomske, kulturne, obrazovne prilike odgovaraju njihovim uzročnicima, i to onim od pre 20 godina, kad je zločin ušao u neposredno iskustvo. Stoga, nije istina da društvo koje je počinilo genocid i najgnusnije ratne zločine u novijoj istoriji Evrope ne ispašta dovoljno. Naime, sam život u državi ratnozločinačkog iskustva, primerena je kazna. Svi nivoi društvenog života određeni su tom činjenicom, od svakodnevice i načina života običnih ljudi, preko kulturno obrazovnih, do okolnosti koje prate odvijanje visoke politike. Ratnozločinački obrazac je u obrazovanju, kulturi, pojedinačno u umetnosti, sportu, zabavi, do ponašanja za stolom, odnosno kućnom vaspitanju.

Ratni zločin je sastavni deo društvene običajnosti. Ratni zločinci su na vlasti, kao i njihovi zataškivači, koji su je izgubili, pa bi da je se ponovo domognu. S druge strane, ratni zločinci su svi oni koji su i jedan dan proveli neopsednuti tragedijom ratnozločinačkog iskustva, a da zbog toga nisu bili najdublje nesrećni i onesosobljeni.

U takvim uslovima, uvreda je ljudskosti govoriti, protestovati, na bilo koji način delovati, a da to nije usmereno protiv ratnog zločina. Najveća je nesreća neuviđanje i neprestana svest o njegovom prisustvu u svim oblastima organizovanja. Odsustvo takvog odnosa prema stvarnosti ponovo dovodi na vlast ratne zločince, odnosno one koji omogućuju njihov povratak. Kada takvi zaposednu društvenu realnost i uđu u institucije sistema, oni preuzimaju i ukus hleba.

Mnoga su deca tako i pre svog rođenja postala ratni zločinci, predodređena za kulturni i ekonomski život jednog ratnog zločinca. Kao i u svakom prirodnom, logičkom procesu.

Političke smicalice u senci bankrota

PIŠE: IVAN TOROV

Sve u svemu, i posle svega, ostaje nerazjašnjena dilema je li to Srbija, odnosno država, već prekorčila prag bankrotstva, ili samo što nije zakoračila u njega, ili je, pak, toliko daleko od apsolutne finansijsko-političko-moralne propasti da o tome nije pristojno ni pričati.

Ekonomisti se, manje-više, slažu da će se Srbija, ukoliko i sad izostanu korenute reforme, opasno približiti grčkom scenariju, političari, opet, vuku svako na svoju stranu. Priča o bankrotu je uvek tu da bude upotrebljena kadgod ozbiljno pri-gusti na nekoj drugoj strani, ili da se narodu pri-preti da, hteo ili ne, mora da plati cenu za dugogodišnje političarske smicalice ako ne želi da njegova država potpiše bankrot i skine sa sebe teret vraćanja dugova. Drugima je, pak, bankrot sjajan povod da ocrne nove gospodare, a, zapravo, više im služi kao alibi za sopstveni, poražavajući udeo (dok su bili na vlasti) u sveukupnom ekonomskom i socijalnom upropašćavanju Srbije. Svakome je, dakle, bankrot upotrebljiva i profitabilna priča, osim, naravno, onima (a njih je najviše) koji ne mogu nikako bankrotirati, jer ionako nemaju ništa.

I, tako, dok se raspređanje o bankrotu nastavlja u nedogled, vlast se svojski trudi da dnevno-političkim dimnim zavesama kamuflira činjenicu da je Srbija i godinu dana nakon njihovog

(ne)očekivanog izbornog trijumfa, zapala u još dublju agoniju. Nezaposlenost je prešla cifru od milion ljudi, deficit u budžetu je veći nego ikad, zaduživanje u inostranstvu dostiže neverovatne dimenzije, a nemoć (neznanje, nesposobnost, nekompetentnost) novih-starih vlastodržaca da, osim populističke demagogije, ponude nešto opipljivije kao izlaz iz mračnog tunela, prikriva se delom prihvatanjem (konačno) činjenice da je Kosovo izgubljeno, ali i, najviše zaglušujućom propagandnom opsadom u tzv. borbi protiv korupcije i kriminala. Ako je Kosovo bila dobro iskorišćena prilika da se nova vlast, van granica sopstvene države promovise kao realistička, demokratska, i, iznad svega proevropski orijentisana, borba protiv korupcije, kako vreme odmiče

sve više poprima neka drugačija, ne baš afirmativna obeležja. Početni elan i entuzijazam kao da polako ali stabilno ustupa prostor političkim kalkulacijama, igrama i igricama zašto se i kako sa ovom, u principu za Srbiju i te kako važnom akcijom krenulo. Tek će se naknadno, ako bude prave prilike za to, analizirati zbog čega se sa obračunom sa kriminalom i korupcijom, u režiji i uz obilatu asistenciju države i političara, smatraju relevantnim samo slučajevi i afe-re od 5. oktobra 2000. godine do prošlih izbora, a ne i razdoblje iz poslednje decenije prošlog veka kad je, upravo glavnina sadašnje vlasti (naprednjaci, odnosno bivši radikali, socijalisti) sve učinila da Srbija još tada bude sistematski opljačkana i razorena. I kad je tajkunima i političarima, praktično ponuđen model kako da se sumnjivim rabotama stečena bogastva uvećaju i posle 5. oktobra.

I koji su, naravno, nove tzv. demokratske vlasti oberučke prihvatile.

Izgovor da se to čini na zahtev Evropske unije za revizijom 24 sporne privatizacije, zapravo je prilično providan manevar da se u kampanji, koju će ogladneli narod zasigurno podržati, postignu višestruki ciljevi. Najpre se šalje nedvosmislena poruka da čast i poštenje „počinju i završavaju sa nama“, a lopovluk i čerupanje „narodnog bogastva“ sa „onima koji su nas 2000. godine pučistički oterali, ali im danas ojađeni narod, preko nas, ispostavlja račune“. Potom, da se, uz prećutnu podršku Brisela, uspostavi takav sistem borbe protiv korupcije i kriminala, koji će, zapravo, još drastičnije suspendovati ionako krhke državne i društvene institucije i postepeno ih zameniti praktično nesputanim ingerencijama jednog čoveka (Aleksandra Vučića) i jedne jedine političke stranke (SNP). Takav model, nesumnjivo, otvara mnogo prostora za zloupotrebe, selektivnu upotrebu represivnog državnog aparata (koji je i inače pod punom kontrolom jedne ličnosti) u (dnevno)političke svrhe, stvaranje ambijenta svojevrsne strahovlade i medijskog linča, a sam strah zpravo presudno utiče da sudovi naprosto zaborave na svoju ulogu nezavisnih državnih institucije. Otuda valjda i utisak, pa i određeni strah aktuelnih vlasti da bi se vrtoglavi porast rejtinga Aleksandra Vučića i Srpske napredne stranke, naročito posle hapšenja „prvog srpskog tajkuna“ Miroslava Miškovića mogao istom brzinom strmoglaviti ukoliko sudovi ne budu „adekvatno pratili“ akciju države. I, recimo hipotetički, ukoliko bi se desilo da neki sud proceni da se Miškoviću omogući da se u daljem postupku brani sa

slobode ili bar u kućnom peritvoru, sasvim je sigurno da bi vlast, ako sama nije tako odlučila taj potez shvatila kao poraz, što, naravno, nikako ne bi smela da dozvoli.

Mehanizam koji je jednom čoveku i jednoj partiji dao na raspolaganje sve (defakto) suspendovane državno-represivne institucije, od policije, vojske, bezbednosnih službi do tužilaštava i sudova, omogućava gotovo apsolutnu dominaciju, ali i u ovom tako važnom domenu kao što je borba protiv kriminala i korupcije, proizvodi pozamašnu konfuziju u čitavom društvu oko pravih motiva i ambicija. Ako je režim, posle odluke Ustavnog suda da poništi reformu pravosuđa prethodne vlasti, dobio priliku da na scenu vrati sudije koji su još poodavno naučili da rade „onako kako drugi misle“, dakle, i perjanice najvernijih saveznika i saputnika vlasti iz vremena vladavine socijalista, radikala i julovaca, i tako isposljuje sebi vanustavno pravo da bude i istražitelj, tužilac i sudija, iznenađuje što se slab, gotovo nikakav

otpor u javnosti ne registruje na sve jasniju nameru da se uspostavi kontrolni sistem koji bi opoziciju držao u permanentnom strahu od kriminalizacije, koalicione partnere na „tihoj vatri“ kompromitacije, pre svih Dačića i Dinkića. Nema značajnije reakcije ni na ustoličenje na važne funkcije kadrova veoma sumnjive reputacije iz vremena „veselih“ devedesetih, nekompetentnih i ideološko ostrašćenih, na udar na „antisrpske“ kulturne institucije, na svakodnevnu i očiglednu spregu policijskih i bezbednosnih krugova sa tabloidima u stvaranju atmosfere straha, pokušaje da se, najpre uklanjanjem tv-pretplate preuzme RTS, a izmenama medijskih zakona većina štampanih i elektronskih medija podredi moralnim vrednostima jedne anahrone, nazadnjačke ideologije.

Da li to znači potcenjivanje stvarne snage naprednjačko (radikalske) vlasti da u, bitno promenjenim okolnostima nego što su bile devedesetih, mogu vratiti „točak istorije“ ili, pak, najdramatičniji oblik ispoljavanja rezigniranosti i razočaranosti što je Demokratska stranka za sve one silne godine svoje vladavine potrošila (prokockala) svu energiju i motivisanost građana, videće se verovatno u najskorije vreme. Ako ne odmah nakon junskog saopštavanja odluke da li će Srbija dobiti datum početka pristupnih pregovora, sasvim izvesno već najesen kada će se znati hoće li biti vanrednih izbora ili ne.

NA UŠTRB MLADIH GENERACIJA

PIŠE: VLADIMIR GLIGOROV

Ključni problem privrednog modela iz poslednjih desetak godina jeste povećanje finansijskih obaveza prema inostranstvu uz neodgovarajući rast proizvodnje razmenjivih dobara, pre svega industrijskih, ali i poljoprivrenih proizvoda. Zbog toga je došlo do značajnog povećanja spolnog duga koje je krajem aprila 2013, iznosio nešto više od 26 milijardi eura, ili oko 90 odsto buto domaćeg proizvoda (BDP).

To je osnovni ograničavajući činilac privrednog razvoja, ne samo kratkoročno, već srednjoročno, pa i dugoročno.

Spoljni je dug najvećim delom nagomilan u periodu od 2004, do 2008, dakle pre izbijanja krize, mada nastavlja da raste. Ovo je pre svega posledica priliva stranih sredstava, ali i praktično fiksnog, ili bolje rečeno, stabilnog kursa koji je na početku tog perioda i do pred samo izbijanje krize bio manjeviše na istom nivou, sa relativno malom varijabilnošću. Zbog toga, relativno brz rast izvoza nije doveo do poboljšanja u spoljašnjim bilansima, budući da je rast uvoza bio isto toliko brz ili čak brži. Ovo nije imalo za posledicu samo rast stranog duga, već i pogoršanje konkurentnosti zbog značajno više stope inflacije u poređenju sa onom u euro zoni i privredama u susedstvu. Tako da je došlo do trajne spoljne neravnoteže koja predstavlja osnovni privredni problem.

Dodatni, trenutni problem je to što su tekuća kretanja u razmeni sa inostranstvom neodrživa, što znači da nije još uvek došlo do potrebnog prilagođavanja. Ovo se može videti na sledeći način. Deficit na tekućem računu bilansa plaćanja je sa više od 20 odsto BDP u 2008, smanjen na, u proseku, iznad 8 odsto BDP u periodu 2009-2012. To znači da obaveze prema inostranstvu (dugovi ili budući dohodak po osnovu stranih ulaganja) rastu za toliko svake godine (to je više od 2 milijarde eura godišnje, u

proseku). Uzmimo da je spoljni dug, da se pojednostavi račun, oko 100 odsto BDP (spoljnem obaveze, koje uključuju i strana ulaganja su znatno veće), to znači da bi se stabilizovalo na tom nivou ukoliko bi BDP rastao po stopi od oko 8 odsto (nominalno, ali u stranom novcu; ostavljam po strani kapitalne transakcije i promene u deviznim rezervama). Međutim, BDP je u eurima bio praktično na istom nivou 2012, kao i 2008 (neznatno je manji, ustvari). Uzmimo da u sledećem periodu, recimo od 3 do 5 godina, rast BDP bude negde oko 5 odsto u eurima (što je verovatno veoma optimistično), to znači da je potrebno smanjenje deficita na tekućem računu bar na taj nivo kako ne bi dalje rasle obaveze prema inostranstvu kao procenat od BDP.

Dakle, biće potrebno dalje smanjenje deficita na tekućem računu bilansa plaćanja da bi se stabilizovale obaveze prema inostranstvu.

Problem je u tome što uz rast proizvodnje, teži da raste spoljnotrgovinski deficit, a onda i deficit na tekućem računu. Tako da je razvoj eksternih bilansa pri nepromenjenoj strukturi privređivanja zapravo neodrživ. Ako se računata elastičnost tekućeg računa na rast proizvodnje u poslednjih deset godina, dakle koliko ubrzanje rasta BDP od 1 procentnog poena vodi rastu deficita na tekućem računu, ili zavisnosti od njega, to može da bude, po gruboj računici, čak do 5 procentnih poena (povećanje deficita tekućeg računa u odnosu na BDP). To znači da će biti veoma teško ubrzati privredni rast u uslovima kad je priliv stranih finansijskih sredstava ograničen, osim ukoliko se ne promeni način finansiranja toga rasta.

Dakle, spoljašnje ograničenje, održivost tekućeg računa, ili bilansa plaćanja uopšte, jeste najvažnije i sa njim valja računati na duži rok. Jedini način da se to ograničenje smanji ili oslabi, jeste poboljšanje

bilansa spoljnotrgovinske razmene. To je, dakle, i ključna pretpostavka privredne politike i programa reformi.

Makroekonomsko stanje

Koji su makroekonomski uslovi privređivanja? BDP je zbir potrošnje, P, javne i privatne, Pj i Pp, investicija, I, javnih i privatnih, Ij i Ip, i neto izvoza (SD, bilans spoljne trgovine ili razlika između izvoza i uvoza robe i usluga); dakle, $BDP = (Pj + Pp) + (Ij + Ip) + SD$. Srednjoročno posmatrano, privatna potrošnja, Pp, se neće značajno povećavati, zbog usporenog rasta plata i penzija, pada zaposlenosti, a i povećane štednje kako bi se finansirali dugovi. Javna potrošnja, Pj, se takođe suočava sa značajnim ograničenjima i zapravo će trpeti pritisak da se dodatno smanji. Tekuća javna potrošnja, dakle nezavisno od kapitalnih ulaganja, će svakako morati da se realno smanjuje u odnosu na BDP. Rast neto izvoza, SD, bi mogao da nastavi da daje pozitivan doprinos, kao u poslednjih nekoliko godina, mada ne, po svemu sudeći, ove godine, kako po osnovu usporenog povećanja uvoza tako i zbog rasta izvoza, mada je za trajniji rast izvoza potrebno da dođe do ozbiljnog restrukturiranja između izvoznog i uvoznog sektora privrede.

Preostaje, dakle, rast investicija, privatnih i javnih (Ij + Ip). Ukoliko taj rast izostane, ukupna privredna aktivnost će u najboljem slučaju ostvariti veoma skroman rast, bar srednjoročno posmatrano. Zbog toga je važno ne samo stanje u javnim finansijama, to jest koliko su ograničene mogućnosti zaduživanja radi javnih ulaganja, već i u preduzećima, dakle u korporativnom sektoru, kako se to kaže. Ukoliko su preduzeća prinuđena da se razdužuju, rast privatnih ulaganja će biti, u najmanju ruku, usporen bar dok se korporativni sektor finansijski ne konsoliduje.

Dakle, za ubrzanje privrednog rasta ili za brži privredni oporavak, ključno je stanje u korporativnom sektoru. Nije značajna samo likvidnost preduzeća, već eventualni problemi sa solventnošću, jer je u ovom drugom slučaju reč o procesu finansijskog i programskog restrukturiranja, u kom

periodu ne bi trebalo očekivati značajnije povećanje korporativnog ulaganja.

Model privrednog rasta

Imajući u vidu stanje u makroekonomskim bilansima i ključno bilansno ograničenje, privredna politika i mere reformi bi trebalo da imaju za cilj povećanje investicija. Budući da domaća tražnja neće rasti ubrzano, bar ne srednjoročno posmatrano, investicije bi imale za cilj proizvodnju za izvoz. Ovde ima smisla reći da mala otvorena privreda ne bi trebalo da se suočava sa problemom plasmana svojih proizvoda na stranim tržištima, nezavisno od stanja tražnje na njima, zbog toga što je njena ponuda robe i usluga praktično zanemarljiva u odnosu na veličinu stranog tržišta. Imajući u vidu platanobilansno ograničenje, investicije bi trebalo u većoj meri da se finansiraju domaćom štednjom, što podrazumeva njen rast.

Na nivou cele privrede, razlika između štednje i ulaganja jednaka je stanju na tekućem računu bilansa plaćanja. Ako se umesto BDP uzme šira mera aktivnosti, bruto nacionalni proizvod, BNP, koja uključuje promene na tekućem računu, TR, a ne samo u spoljnoj trgovini, onda je $BNP = P + I + TR$, što je isto što i $BNP = P + S + TR$, gde je S štednja. To se svodi na pomenuti odnos štednje i ulaganja: $S - I = TR$. Ako je I veće od S, tekući račun bilansa plaćanja je za toliko u deficitu.

Ukoliko je, primera radi, taj deficit iznad 20 odsto BDP, koliki je otprilike bio 2008, ili oko 8 odsto, koliki je otprilike bio deficit u periodu 2009-2012, to znači da je za toliko manja domaća štednja od ulaganja. Uzmimo da su ulaganja 2008, bila nešto iznad 20 odsto BDP, to znači da je domaće štednja te godine bila samo nekoliko procenata od BDP; sada su verovatno ulaganja znatno manja, verovatno nešto ispod 20 odsto, a štednja je možda povećana na oko 10 odsto BDP. Naravno, dalje povećanje domaće štednje kako bi se povećale investicije podrazumeva i smanjenje potrošnje ili bar ne njen značajan rast.

Dakle, privredni rast bi trebalo da se zasniva na povećanom ulaganju koje se u većoj meri oslanja na domaću štednju, kako bi se obezbedilo

poboljšanje stanja u platnom bilansu, pre svega preko poboljšanja bilansa spoljne trgovine.

Stanje u korporativnom sektoru

Rastu investicija može da doprinese javni sektor, ali ipak u najvećoj meri zavisi od stanja u korporativnom sektoru. Najveći deo proizvodnje, posebno one okrenute izvozu, je u privatnom sektoru i valjalo bi očekivati da njegov udeo u ukupnoj proizvodnji i zaposlenosti raste.

U poslednjih nekoliko godina, od 2009-2012, ukupne investicije u fiksne fondove su imale negativan rast. Podaci nisu najpouzdaniji, jer se još uvek BDP ne meri valjano sa strane tražnje, ali je verovatno da su se investicije smanjivale po stopi od oko 5 odsto u proseku (u svakom slučaju ako je reč o investicijama u proizvodnju). Trenutna predviđanja za ovu i, verovatno nekoliko sledećih godina nisu naročito optimistična. Osnovni razlog jeste stanje u korporativnom sektoru. Niska domaća štednja jeste ograničavajući činilac, ali bi imao slabije dejstvo ukoliko bi preduzetnici imali manje problema sa bilansima u svojim preduzećima. Stanje u bilansima korporacija nije jednostavno utvrditi, mada se dosta govori o velikoj nelikvidnosti, a i o značajnom porastu nenaplativnih dugovanja preduzeća prema bankama. U svakom slučaju, stanje u korporativnom sektoru je od ključnog značaja da bi se moglo oceniti kakvi su izgledi za povećanje investicija i koje su mogućnosti intervenisanja privredne politike.

Po dostupnim podacima, od početka krize se preduzeća razdužuju prema inostranstvu, što je u skladu sa osnovnim makroekonomskim ograničenjem. Iz tih podataka se ne može zaključiti kakvo je tačno stanje u bilansima preduzeća. Ipak, verovatno se može oceniti da su mogućnosti korporativnog sektora da se finansira iz stranih izvora ograničene, a verovatno ih zapravo i nema za sektor u celini. To znači da je korporativni sektor, bar kada je reč o stranim kreditorima, to jest u odnosu na njih, nesolventan. Uz to, potrebno je imati u vidu i činjenicu da se najveći deo nenaplativnih potraživanja u domaćim bankama duži korporativnom, a ne sektoru domaćinstava.

U skladu sa tim je i verovatna nedovoljnost domaćih izvora kreditiranja i posledično nelikvidnost u

korporativnom sektoru (mada na nju utiču i inflatorna očekivanja). Tako da je, po svemu sudeći, osnovni problem bilansa korporativnog sektora u njegovoj nesolventnosti prema stranim kreditorima i nelikvidnost koja proističe iz potrebe razduživanja prema kreditorima uopšte.

Banke

Stanje u bankama zavisi od bilansa domaćinstava i korporacija. Iz raspoloživih podataka se može zaključiti da se i banke razdužuju prema inostranstvu. Jednim delom se njihova sredstva sele u državne obveznice, zbog manjeg rizika, ali tome se bliži kraj. Povećavaju se izvori iz sektora domaćinstava, depoziti, ali ne i krediti, najverovatnije zbog toga što banke očekuju razduživanje, a ne refinansiranje tih dugova. Sve zajedno ukazuje na to da banke imaju veoma ograničene mogućnosti povećanog kreditiranja.

Ovakvo stanje u bankarskom sistemu vidi se i po kretanjima kamatnih stopa. Srednja vrednost razlike između pasivnih i aktivnih kamata je verovatno negde oko 5 procentnih poena, u proseku u poslednjih nekoliko godina. To je dosta skup finansijski sistem. Sva je prilika, imajući u vidu razduživanje banaka prema inostranstvu, da će kamate ostati visoke.

Kamate

Da bi se ocenila finansijska održivost, potrebno je dovesti kamatni trošak u vezu sa prihodima dužnika. Najlakše je to videti na primeru države koja se zadužuje po relativno visokim kamatnim stopama u inostranstvu. Jasno je da visoke kamatne stope uz niske stope privrednog rasta vode neodrživom rastu javnog duga.

Isto važi i za korporacije i za stanovništvo. Ukoliko je kamata visoka, a po prirodi stvari bi trebalo da bude viša od one koju plaća država, rast prihoda preduzeća bi trebalo da bude bar koliko i kamatna stopa da bi ona bila finansijski održiva. Isto važi za domaćinstva, gde teret dugova raste ukoliko dohodi stagniraju ili rastu sporije od kamatnih obaveza po dugovima. Ukoliko je stanje suprotno, kao što jeste, to znači da su korporacije i domaćinstva pritisnuti dugovima, a to dovodi finansijski sektor u stanje neodrživosti. To nezavisno od činjenice da zaduženost korporativnog i sektora domaćinstva nije naročito velika.

Plate i zaposlenost

Korporacije koje se suočavaju sa povećanim finansijskim problemima, pre svega sa padom prodaje i rastom troškova dugova, teže da smanjuju troškove rada, smanjenjem zaposlenih i nižim nadnicama. Od 2008, do aprila 2012, zaposlenost je smanjena za gotovo 700.000 (po anketi radne snage). Realne nadnice su smanjene, mada ne dramatično. To, međutim, otežava finansijsko stanje u korporativnom sektoru kao celini, zato što dodatno pada prodaja usled smanjene potrošnje.

Ovde možda ima smisla ukazati na razliku između makroekonomskog i mikroekonomskog efekta smanjenja nadnica ili, recimo, javne potrošnje. Ukoliko se izuzmu efekti na izvoz, smanjenje privatne potrošnje, gde najveći deo pada na nadnice, a za njih su vezane i penzije, vodi manjim prihodima korporacija i manjoj ostvarenoj dobiti. To je makroekonomski efekat. Mikroekonomski efekat, znači efekat na pojedina preduzeća ili grane, manjih troškova rada i manjeg poreskog tereta može da bude pozitivan. Isti negativan makroekonomski efekat ima i pad zaposlenosti, jer to vodi manjoj ukupnoj tražnji, pogotovo ukoliko uz pad zaposlenosti ide i pad nadnica i plata.

Pad zaposlenosti je proporcionalan u formalnom i u neformalnom sektoru, a zahvata sve sektore, što je indikacija da je reč o smanjenju ukupne tražnje, a ne, pre svega o realokaciji iz jednog sektora u drugi. Zbog toga, pad plata i naknada za rad generalno, neće dovesti do porasta ulaganja, osim ukoliko se značajno ne poveća konkurentnost i, posledično i ulaganja u proizvodnju razmenjivih dobara i tako se poveća izvoz.

Činjenica da je u osnovi stanje na tržištu rada posledica nedovoljne tražnje ne znači da ne postoje i strukturne neusklađenosti ponude i tražnje rada. Verovatno su tu najvažniji struktura obrazovanosti i zatvorenost tržišta rada za one koji izgube zaposlenje i za one koji čekaju na prvi posao. Zbog toga je najviše nezaposlenih među ljudima koji nemaju nikakvu kvalifikaciju ili imaju samo osnovnu školu, kao i među starijima koji ne mogu da se ponovo zaposle i mladima koji ne mogu da se probiju na tržištu rada. Ovo ukazuje na potrebu reforme tržišta rada i čitavog sistema traženja posla i pripremanja za rad.

Kurs

Eventualna korist od smanjene zaposlenosti i troškova rada jeste u povećanoj konkurentnosti i

većim izgledima plasmana na stranim tržištima. Ako nema ulaganja, međutim, to znači da će se roba koja bi se inače prodala kod kuće, prodati u inostranstvu, ali povećane proizvodnje neće biti. I zaista, proizvodnja razmenjivih dobara u najbolju ruku stagnira u poslednjih nekoliko godina, nezavisno od značajnog rasta izvoza (koji je sada iznad nivou iz 2007, ili 2008. godine). No, taj je efekat izgleda iscrpljen ove godine, jer izvoz u eurima praktično stagnira.

Ovde je važno kretanje realnog kursa, dakle nominalnog kursa dinara korigovanog za rast cena, pre svega proizvođača, ali i kretanje jediničnih troškova rada, dakle troškova rada po jedinici proizvoda. Ovo poslednje se koristi kao verovatno najznačajniji indikator konkurentnosti privrede.

Uzmimo prvo realni kurs. Kurs je apesirao realno do 2008, a onda je depresirao u 2009, i 2010, da bi ponovo apesirao u 2011, čime je uglavnom poništena depresijacija u prethodne dve godine. U prvoj polovini 2012, kurs je ponovo realno depresirao, ali je to zaustavljeno u drugoj polovini godine usled nominalne apesijacije i ubrzanja inflacije. Ako se izvrši poređenje sa drugim zemljama, realni kurs dinara je varirao više nego u većini drugih zemalja. Ovo je posledica, kako politike kursa, tako i politike cena, to jest posledica dosta visoke stope inflacije i njene dosta izražene promenljivosti.

Primeru radi, u periodu 2004-2008, inflacija je bila u proseku dvocifrena, a kurs je bio uglavnom stabilan, a povremeno je nominalno apesirao. To znači da je realni kurs dinara u odnosu na euro veoma značajno apesirao (grubo računajući, oko 60 odsto). Potom je usledila korekcija u 2009, ali ta je depresijacija anulirana inflacijom u periodu 2009-2011, i praktično fiksnim kursom u 2011.

Kad je reč o indikatorima konkurentnosti uopšte, iz podataka se može videti ne samo da je kurs uglavnom realno apesirao, već i da su rasli jedinični troškovi rada. Posebno bi trebalo zapaziti kretanja u 2011, jer je došlo do gotovo potpunog preokreta u postkriznom trendu zbog, praktično fiksnog kursa. Ovo je karakteristično za monetarnu politiku u Srbiji, o čemu će biti više reči kasnije.

Detaljniji razvoj jediničnih troškova rada, daje prilično jasnu sliku monetarne i politike dohodka. Verovatno najveći uticaj na troškove rada ima kretanje plata, koje je bilo veoma brzo u periodu od 2000, do 2006. U vreme krize se to koriguje gubitkom zaposlenosti i depresijacijom, a znatno manji doprinos ima smanjenje plata. Ovde je reč o

bruto plati, što znači da su uključeni i porezi i doprinosi, tako da i oni dopirnose rigidnosti troškova rada. Opet valja zapaziti da je smanjenje jediničnih troškova rada u periodu 2009-2010, značajno preokrenuto u 2011, pre svega zbog rasta plata i fiksiranja kursa. Tako da se konkurentnost najviše održava smanjenjem zaposlenosti.

Poređenja sa drugim zemlja su potrebna zato što je konkurentnost relativna stvar. Možda je najopštija konstatacija da se korekcije troškova rada u Srbiji mnogo više vrše promenama u zaposlenosti i fluktacijama kursa nego u većini drugih zemalja. Nije teško videti da je dominantan uticaj rasta plata na jedinične troškove rada. Takođe, da se korekcija relativno visokog nivoa troškova rada vrši preko promene kursa i zaposlenosti. Početni nivo je takođe uglavnom viši nego u drugim zemljama, što znači da je rast troškova rada bio značajan u periodu 2000-2006. No, u 2011, su jedinični troškovi rada bili oko dvadesetak posto niži nego pre izbijanja krize. To je delimično izbrisano politikom kursa od druge polovine 2012. U tom smislu, konkurentnost jeste poboljšana, ali ne više toliko značajno. No, opet se vidi da na rast troškova rada najviše utiče povećanje plata i stabilizovanje kursa.

Monetarna politika

Monetarna je politika bila uglavnom neefikasna, što se pre svega ogleda u visokoj stopi inflacije. Osnovno sredstvo usporavanja inflacije jeste kurs, koji se fiksira sa tim ciljem. To, međutim, vodi rastu plata, zbog čega je potrebno ubrzanje inflacije kako bi se realan rast plata usporio. To je praćeno smanjenom realnom apresijacijom ili, kao u 2009, značajnom depresijacijom. Potom, kao 2011, sledi realna apresijacija kako bi se usporila inflacija.

Dakle, monetarna politika se vodi tako da se promenama u kursu utiče na inflaciju, a inflacijom usporava realni rast plata. Zbog toga centralna banka zapravo ne cilja nisku i stabilnu inflaciju, već menja ciljeve i instrumente, čas brinući o inflaciji, a čas brinući o realnim platama (i drugim uglavnom javnim izdacima). To ima za osnovnu posledicu realnu apresijaciju dinara i rast stranog duga.

Dakle, ključni problem sa kojim se suočavaju monetarne vlasti Srbije jeste da se stopa inflacija uspori tako da bude u skladu sa, pre svega onom u euro zoni, uz fleksibilni kurs koji bi trebalo da bude usklađen sa kretanjima plata.

Porezi

Teret javnih rashoda je visok i trebalo bi da se smanji kako radi povećanja efikasnosti, tako i iz razloga pravičnosti. Kad je reč o efikasnosti, nema razloga da se dodatnim poreskim teretom smanjuje potrošnja, a postoji potreba da se podstiču rad, sticanje znanja i, naročito, ulaganja. Takođe, carinske i druge mere zatvaranja privrede bi imale neželjene posledice po efikasnost privređivanja, a i inače su nepotrebne ukoliko se zadrži režim fleksibilnog kursa i sa njim se ne manipuliše.

Što se pravičnosti tiče, tu je pre svega reč o odnosima među generacijama, gde je sadašnji fiskalni sistem veoma nenaklonjen mlađim generacijama, zbog malih izgleda za zapošljavanje i nedovoljnih podsticaja za sticanje znanja i kvalifikacija, delimično i zbog upućenosti na zapošljavanje na stranim tržištima.

Osim toga, poreski teret je uglavnom regresivan, posebno ukoliko se uzme u obzir i značajno oslanjanje na inflaciju. Uz to, doprinosi poreza na dobit i na rente je mali, tako da teret snose gotovo isključivo dohoci od rada i tu, verovatno, mnogo više nekvalifikovanog, nezavisno od toga da li je reč o formalnoj ili neformalnoj zaposlenosti.

Uprkos svemu tome, fiskalnom se strategijom predviđa da će javni prihodi ostati na visokom nivou od više od 43 posto od BDP. Ovo je uslovljeno najviše nespremnošću da se ozbiljnije reformiše i smanji javna potrošnja. Dodatni problem jeste to što fiskalni sistem, čija se reforma ne predviđa, teži da deluje prociklično, što se vidi na primeru rasta i javnih prihoda i javnih rashoda u periodu 2004 - 2008, kad je privredni rast bio ubrzan. A, onda moraju da se sprovedu mere štednje od početka krize, što ne može a da nema recesione posledice.

Ishodi

Rezultati privredne politike od 2004, se mogu svesti na: (i) neodržive bilanse u razmeni sa inostranstvom, (ii) neodržive javne bilanse, (iii) visoku inflaciju, i (iv) nisku zaposlenost. Trenutno se stanje u najvećoj meri pogoršava, a mere koje se navedavaju ne sugerišu postojanje namere da se privredna politika bitnije menja.

Ponavljajući propuštene istorije

PIŠE: TAMARA KALITERNA

„Danas je veliki dan za Srbiju. Srbija je formalizovala svoje vekovno bratstvo sa Ruskom Federacijom“, odao je predsednik Srbije Tomislav Nikolić 24. maja, potpisujući Deklaraciju o strateškom partnerstvu Srbije i Rusije. To je 43. deklaracija sličnog sadržaja čiji je Moskva supotpisnik.

Upornih 13 godina se najavljivao ovaj sporazum. U tom rasponu je sačinjeno njegovih osam varijanti. Poslednji put je ujesen 2011. godine objavljeno da će sporazum potpisati tadašnji predsednici Boris Tadić i Dmitrij Medvedev.

Deklaracije istog sadržaja su potpisane sa većinom zemalja EU, a tekst rusko-srpske je najslabiji deklaraciji koju je Rusija potpisala sa Španijom, rimokatoličkom NATO kraljevinom. Mnogo pre nego sa Srbijom, Rusija je potpisala takvu deklaraciju i sa Italijom, koja je priznala nezavisnost Kosova tri dana posle njenog proglašenja.

Na ceremoniji potpisivanja Putin je rekao da Rusija pomaže obnavljanje „srpskih svetinja na Kosovu“. Iako su kosovski Srbi najviše voleli da pravoslavna braća čuvaju njihove svetinje, poslednji ruski vojnici otišli su sa Kosova osam dana pre roka koji je odredio i tada predsednik, Putin - 23. jula 2003. Ruski kontingent je bio razmešten u opštini Kosovska Kamenica koja je bila pod kontrolom Amerikanaca, u opštini Srbica gde su glavni bili Francuzi i u opštini Mališevo gde su komandovali Nemci. Danas najveće pravoslavne manastire na Kosovu čuvaju katolici, karabinjeri, poznati po dvorogim šeširima.

Novinari nisu mogli da pitaju ništa, pa ni o čuvarima srpskih dragulja, jer su Putin i Nikolić posle potpisivanja sporazuma pročitali pripremljene izjave i otišli. Nisu smeli novinari ni da traže razjašnjenje nagoveštaja premijera Dmitrija Medvedeva da će zabraniti uvoz jabuka iz Srbije, jer su opasne po zdravlje zbog previše pesticida i nitrata. Desilo se to nedelju dana pre ceremonije o ravnopravnom partnerstvu zemlje veličine 17 miliona i one od 77.000 kvadratnih kilometara.

Između ove dve, isprečilo se 1200 kvadratnih kilometara „ničije zemlje“ severnog Kosova.

Odbornici tamošnje četiri opštine zamolili su 8. maja Rusku Federaciju da „pomognu vlastima Srbije da pregovore o statusu Kosova i Metohije vrate pod okrilje Saveta bezbednosti UN“. Beograd sa Prištinom već 27 meseci pregovara u okrilju EU.

Prinučena spolja i iznutra na briselsku trasu, Srbija je napustila njujorški put. Beograd egzercira sudbinom 7.186.862 ljudi, ali ne i sa 112 odbornika. Oni, u ime četrdesetak hiljada ljudi, premazani patriotizmom, egzerciraju na svoj način shvaćeno rodoljublje nad milionima građana Srbije, zaustavljajući ih pred EU.

„Nikada u istoriji nije toliko mnogo ljudi toliko mnogo dugovalo tako malom broju ljudi“ - mogao bi da se parodira premijer Britanije Vinston Čerčil. Čerčil je to rekao u vreme rata, misleći na pilote koji su branili svoju zemlju.

„Obraćamo vam se sa molbom da i nama kao i vlastima u Beogradu pomognete da zaštitimo ustavni poredak Republike Srbije na Kosovu kao i Rezoluciju 1244. SB UN od jednostranih akcija Vašingtona, Brisela i Prištine“, pišu odbornici Kremlju. Među adresatima je i Medvedev, koji je u aprilu rekao srpskom premijeru Ivici Dačiću pred novinarima kako je „rešenje pitanja Kosova privilegija Srba. Ne treba mi da 'guramo' taj proces, već Srbija. U poslednje vreme stekao se utisak da se od Rusije očekuje više nego od same Srbije, što nije ispravno“.

Još nema odgovora na zahtev tačno 21.000 punoletnih Srba sa Kosova iz novembra 2011, da dobiju rusko državljanstvo i da ih Moskva „zastupa pred svetom“. „Mitrovdansko prošenije“ (molbu) su poslali patrijarhu moskovskom i cele Rusije, predsedniku, premijeru i ruskoj Dumi. Na Rezoluciju Informbira 28. juna 1948, sa osam poglavlja CK KPJ odgovorio je sutradan odlučnim „ne“.

Vrhovi Rusije ostali su nemi pred rečima molilaca: „Jedini zaštitnici raspetog srpskog naroda, primite u ime i slavu Gospoda našu blagodarnost, ljubav i prošenija našeg opstanka pred rasulom i potpunom propašću... Šiptari nas ubijaju, sprovode povodnju (poplavu) i otetim Srbima su u Hristovim mukama vadili organe za klanice ljudskog mesa, tržišta Zapada, nezapamćena i među ljuđođerima. Šiptari su jedini narod na svetu koji u svom trajanju nije ostavio ni jedan kulturno istorijski beleg na zemlji... Srpskim sužnjima, među kojima je kompletno političko, vojno i policijsko rukovodstvo tri srpske države do sada su presudili

ukupno deset vekova robije. Osamnaest srpskih glava, umoreno pre suđenja, krasi na kolju palisade Ševeningena“.

„Nacrt rezolucije (o osnivanju Međunarodnog suda za zločine na prostoru bivše Jugoslavije) jednoglasno je usvojen“, objavio je svetu pre 20 godina upravo Jurij Voroncov, ambasador Ruske Federacije u Savetu bezbednosti UN.

Dmitrij Rogozin, tada ruski ambasador u NATO rekao je da bi egzodus Srba u Rusiju „koja ima velike demografske probleme“, bio „dragocen“. Emigracija, visoka stopa smrtnosti i niska stopa nataliteta smanjuju stanovništvo Rusije nakon raspada Sovjetskog Saveza. Putin je počeo kampaњу u korist nataliteta proglašavajući 2008. „godinom porodice“. U moskovskom parku montirane su posebne klupe na kojima su parovi lakše mogli da se zbliže. Ustanovljeni su praznici „Dan porodice, ljubavi i vernosti“ i „Dan porodičnog kontakta“, kad zaposleni mogu da uzmu slobodan dan bez objašnjenja. Žene koje se porode devet meseci kasnije na „Dan rođenja patriota“ dobijaju na poklon tv aparat ili mašinu za pranje rublja.

Ideju Rogozina je prihvatio i novinar Vitalij Tretjakov, bivši član Saveta predsednika Rusije za ljudska prava i građansko društvo, predlažući da se Srbi nasele u Tverskoj ili Kalužkoj oblasti, ili kod Stavropolja, a oni sa sa „najjačim energetskim potencijalom“ da se „humano presele“ na Daleki istok.

Stavropolj je osnovan kao kozački logor za vreme ruskog-turskog rata, između 1768. i 1774. godine. Sada je prihvatni centar za izbeglice sa severnog Kavkaza.

Carska Rusija je za naseljavanje „balkanskih pravoslavnih naroda“ omeđila od 1753. do 1764. godine područje „Slavjanoserbije“ na desnoj obali reke Donjec. Njeni stanovnici je trebalo da u Bahmutskoj husarskoj regimenti čuvaju granicu carstva. Tu su živeli Horvati, Ševiši, Preradovići, Stratimirovići, Kneževići, Vujići, Petkovići, Avramovi, Radivojevići, Duke, Stepanovi, Živkovići, Hadžići... Donjec je danas granica Ukrajine i Rusije.

U decembru 2011, Rusija je umesto, državljanstva poslala Srbima sa severa Kosova ćebad, ručne generatore, hranu, kućne potrepštine i baštenski nameštaj, a u oktobru 2011, sever Kosova je samoinicijativno pohodilo desetak ljudi u ruskim vojnim uniformama i ruski sveštenik. Proveli su jedan sat na barikadi u Mitrovici. Mahali su zastavama Rusije.

Na barikadi su ih dočekali kao heroje: „Vi ste naši jedini spasioци. Neka bog blagoslovi vaš dolazak“. Preko prevodica, uniformisani su poručili da nose „Putinovu podršku Srbima na severu Kosova“. Besim Hoti iz kosovske policije rekao je da „prave ruske vojnike KFOR ne bi pustio na Kosovo“.

Viktor Černomirdin, izaslanik predsednika Ruske Federacije Borisa Jeljcina je 1999. godine ubedio Slobodana Miloševića da se povuče sa Kosova, a iste godine nije prihvaćena jugoslovenska ponuda o priključenju zajednici Rusije i Belorusije.

„Međunarodni faktor“, uključujući Rusiju, jednoglasno je 7. oktobra 2005. godine formulisao principe pregovora o statusu Kosova: nema povratka na stanje pre 1999; nema podele Kosova; nema ujedinjenja Kosova sa drugom državom ili delom njene teritorije. Osim Rusije, u Kontakt grupi bili su predstavnici SAD, Francuske, Nemačke i Britanije, svi mentori plana Martija Ahtisarija, izaslanika generalnog sekretara UN o dogovornoj budućnosti Kosova. Tema prvog direktnog dijaloga Beograda i Prištine u februaru 2006. bila je decentralizacija vlasti. Posle godinu dana dijaloških neuspeha, Ahtisari je ponudio nacrt sporazuma usaglašenog sa Kontakt grupom i naglaskom na zaštiti „nealbanaca“ na Kosovu. Premijer Vojislav Koštunica nije hteo ni da primi Ahtisarija, niti da čuje za sporazum od 58 strana. Isto su se ponašali „Srbi sa severnog, južnog i centralnog Kosova i Srpska pravoslavna crkva“, rekao je Ahtisari novinarka u Njujorku 8. februara 2007.

„Čini mi se da sporazum nisu ni pročitali, iako se u dve trećine dokumenta nudi zaštita kosovskih Srba... Savet bezbednosti treba da se usaglas i preporuč Generalnoj skupštini da primi u članstvo svaku zemlju koja je priznata kao nezavisna država. Neke zemlje nisu odmah ni aplicirale za članstvo u UN“.

Vojislav Koštunica je zalupio vrata izaslaniku 193 države, a Dačić je plišan zakucio na vrata njih 27. Popravni ispit na pregovorima o decentralizaciji Kosova i zaštiti „nealbanaca“ položen je posle sedam, odnosno šest godina. Toliki je i prosek studiranja na Beogradskom, Koštuničinom i Dačićevom univerzitetu.

ŠTO JOŠ NE ZNAJU SRPSKI POLITIČARI

PIŠE: DAVOR GJENERO

Specijalno za Povelju iz Zagreba

„Čestitka“ premijera Dačića Hrvatskoj na Novosadskom sajmu, uz napomenu kako bi Srbija ušla u Europsku uniju (EU) prije Hrvatske, samo da je njegova vlada bila izabrana prije, u Hrvatskoj je izazvala, prije svega, podsmjeh, jer su svi bili svjesni da ta poruka nije upućena hrvatskoj nego domaćoj javnosti. Ovdašnjim kreatorima politike pokazala je i to da lideri Srbije i dalje ne razumiju temeljna pravila pristupanja Uniji i pristupnog dijaloga. Hrvatsku je, doduše, podsjetila na neku ranu epizodu s bivšim premijerom Ivom Sanaderom, koji je u Saboru tadašnjoj opoziciji s visoka poručivao da bi Hrvatska već bila u EU, samo da HDZ nije bila poražena na izborima 3. januara 2000. Na tu bahatu laž tada nitko nije reagirao, jer je i Sanader bio svjestan da laže. Hrvatska Europskoj uniji pristupa tek ove godine, između ostaloga, i zato što je autoritarni režim Franje Tuđmana, za čije vladavine je Hrvatska bila izolirana i isključena iz svakog oblika dijaloga o proširenju, potrajao suviše dugo. U Europskoj je uniji u vrijeme Tuđmana zbog autoritarne vladavine izolirana bila i Slovačka, ali režim Vladimira Mečijara bio je poražen „u zadnji tren“, u oktobru 1998. godine, što je novome premijeru, Mikulašu Dzurindzi, ostavilo dovoljno vremena da Slovačku uključiti u „paket Ugovora iz Nice“, sklopljen u decembru 2000, a potpisan u februaru 2001. godine, koji je bio okvir za veliki prasak proširenja 1. maja 2004.

Tuđman je umro godinu dana poslije, a Hrvatska je izbore, koji su označili početak „druge tranzicije“ održala prvoga radnog dana u januaru 2000. Međutim, za hvatanje mjesta u „niškom paketu“ bilo je već prekasno. Okvir za pristupanje Hrvatske Uniji stvoren je tek u Solunu, na samitu Europsko-ga vijeća održanog u junu 2003, na kraju grčkog predsjedanja Uniji, i de facto neposredno prije kraja vladavine koalicije hrvatskih demokratskih stranaka koju je predvodio pokojni Ivica Račan. Tek je Solunskim samitom Hrvatskoj otvorena niša za predavanje zahtjeva za članstvo u Uniji, a nakon toga je relativno brzo, za godinu dana dobila status

kandidatkinje, a pregovore je započela u oktobru 2005. godine, nakon što je lociran jedini hrvatski bjegunac pred Haškim tribunalom, Ante Gotovina. Da se Tuđmanov režim raspao godinu dana prije, Hrvatska bi imala šanse biti obuhvaćena Ugovorom iz Nice, i Europskoj bi uniji pristupala po daleko lakšim pravilima. Još je krajem mandata Račanove administracije tinjala nada da bi se mogao uhvatiti priključak s Bugarskom i Rumunjskom, koje su Uniji pristupile 2007. godine, a neki od utjecajnih kreatora politike dugo su bili uvjereni kako je Hrvatska bolje pripremljena za članstvo od drugih istočnoeuropskih zemalja i da će njeni pregovori trajati relativno kratko.

Pokazalo se da ti ljudi, unatoč tome što su pratili dotadašnji tijek pregovora zemalja koje su bile ispred Hrvatske u pristupnom dijalogu, jednostavno nisu razumjeli načela pristupnog procesa. Umjesto jednostavnijih pregovora, Hrvatska je, upravo suprotno, dobila bitno složenije, s definiranim mjerilima za otvaranje i zatvaranje pregovaračkih poglavlja. Crna Gora i Srbija bit će tek u nešto povoljnijem pregovaračkom položaju, i to zahvaljujući iskustvu Europske komisije iz pregovora s Hrvatskom, jer će pregovore započeti poglavljem o pravosuđu i temeljnim pravima. Hrvatskoj su bila zadana visoka mjerila za otvaranje tog poglavlja, tako da ga je ona otvorila zadnjeg, kad su pregovori o ostalim poglavljima već bili uglavnom završeni. Na taj se način dogodilo da je „poglavlje svih poglavlja“ zatvoreno donekle „zbrzano“, a to dugoročno neće koristiti niti Uniji, niti Hrvatskoj.

Sanader, koliko god govorio da bi njegova vlada prije završila pregovore, da 2000, HDZ nije izgubila vlast, znao je da Hrvatska 2004, ne bi dobila status kandidatkinje, da 2000, nije došlo do smjene vlasti. Kad Dačić govori, kako bi aktualna vlada u Srbiji već završila pregovore da je uspostavljena prije, pokazuje da još uvijek nije dovoljno naučio o pristupnim procesima i da će i njegova vlada morati učiti kao i Sanaderova, i to na najskuplji način, metodom vlastite kože. Srbija, naime, danas ne bi bila kandidatkinjom za članstvo u Uniji da Boris Tadić nije normalizirao njene odnose s Bosnom i Hercegovinom i Hrvatskom, da u njegovu mandatu parlament nije priznao genocid u Srebrenici (koliko god to priznanje bilo „posredno“) i da pitanje prava svih izbjeglica na povratak kućama nije, barem okvirno riješeno u sklopu trilateralne, odnosno kvadrilateralne suradnje Srbije,

BIH, Hrvatske i Crne Gore. Reguliranje odnosa sa svim susjedima, dakle, i s Kosovom, dijelilo je Srbiju od otvaranja pregovora o članstvu i to je jedino pitanje koje je Dačićeva i Nikolićeva administracija počela rješavati. Slično je bilo i u Hrvatskoj: sve političke prepreke otvaranju pregovora Hrvatske s EU (izgradnja temeljnih demokratskih institucija, regionalna suradnja, početak progona ratnih zločina, izgradnja pravnog okvira za zaštitu manjinskih prava) riješila je Račanova administracija, a samo zadnji uvjet, lociranje haškog bjegunca Gotovine, odradila je Sanaderova vlada.

Osim što, po svemu sudeći, ne razumiju posve pravila dinamike pristupnoga procesa, predsjednik Vlade Srbije i njegovi suradnici, čini se, još uvijek nisu svladali niti prvu lekciju o pristupnim pregovorima. Ona naime kaže: ovdje nije riječ ni o kakvim pregovorima, nego o procesu usklađivanja zakonodavstva zemlje, koja pristupa Uniji, sa zajedničkom pravnom baštinom europskih zajednica (*acquis communautaire*). O pregovorima se možda moglo govoriti u prva četiri kruga proširenja, dakle, do 1995. godine kad su Uniji pristupile Švedska, Finska i Austrija, ali od petog kruga proširenja, od „velikog praska“ kad joj je pristupilo deset novih članica, uglavnom novih demokracija Srednje Europe, više nije riječ ni o kakvom međusobnom usklađivanju zakonodavstava, nego o procesu učenja u kome zemlje pristupnice u svoje ekonomske i političke sustave uvode standarde uspostavljene europskom integracijom.

Nadalje, u tom procesu lobiranje ne pomaže. Bivši hrvatski premijer Ivo Sanader bio je uvjeren da je pristupni proces moguće voditi tako da se on o svemu bitnom dogovori s političkim liderima zemalja članica, pa da će onda Hrvatskoj biti progledano kroz prste. Na prvi je „tvrđi orah“ naišao već prilikom odgode otvaranja pregovora zbog bijega Ante Gotovine od suđenja pred haškim Međunarodnim sudom za ratne zločine (MKSJ). Kad sam nije uspio „omekšati“, prije svih, englesku i nizozemsku vladu, pokušao je angažirati lobističke agencije. Tek kad je shvatio da bez Gotovine u Hagu nema otvaranja pregovora, reformirane su sigurnosne službe i počeo je pravi lov na bjegunca, koji je relativno brzo rezultirao njegovim lociranjem.

Lobiranje je bilo Sanaderova fascinacija tijekom cijelog mandata, a Hrvatska je pod njegovim vodstvom, u četiri godine, otvorila tek sedam pregovaračkih poglavlja. Promjenom na čelu vlade, prestala

je ta fascinacija lobiranjem, Hrvatska je počela provoditi reforme i u dvije godine postalo je moguće otvoriti preostala poglavlja i sve ih zatvoriti. Pritom su najteža pregovaračka poglavlja, s brojnim mjerilima za otvaranje, u Sanaderovu mandatu uglavnom ostala „nedirnuta“. Dakle, ubrzanje reformi i pregovaračke dinamike moguće je tek kad se potpuno zaboravi na lobiranje.

Slijedeće je važno pravilo, da pregovore tehnički vodi Europska komisija, u ime zemalja članica, ali da odluke o napredovanju u procesu ovise o suglasnosti svake pojedine zemlje članice. Nije dovoljno steći potporu većine, nije važno što govore oni koji podupiru zemlju koja pristupa Uniji, nego je važno najskeptičnijoj među 28 zemalja članica dokazati da su zadovoljeni uvjeti za napredovanje u pristupnom statusu. Zemlja koja blokira napredovanje, pak, ne mora nužno biti ona koja je najglasnija u iznošenju primjedbi, nego je to obično ona važna europska država čiji su interesi u nekom aspektu ugroženi. Na primjer, Slovenija je uspješno blokirala hrvatsko pristupanje Uniji, insistiranjem da se spriječi hrvatsko proglašavanje ekonomske zone na Jadranu, i to zato što je to bilo u ekonomskom interesu Italije, a Italija se nije izlagala u sukobu. Hrvatska je morala popustiti, a Slovenija je u toj bici slabila simboličnu pobjedu, ali je snosila i cijenu sukoba. Slovenija je, međutim, Hrvatsku blokirala i zbog razgraničenja na Jadranu, ali u tom pitanju, koje nije dio *acquisa*, nije slavila niti simboličnu pobjedu. Nitko u Uniji, zasnovanoj na konsenzusu i načelu solidarnosti, prema kome sve druge članice otvaraju politički prostor onoj koja nastoji ostvariti neki svoj interes, nije mogao spriječiti tu blokadu, a to nije niti činio tako dugo dok je Hrvatska bila trajava u ispunjavanju ključnih kriterija i dok nije pokazivala volju za pregovore sa Slovenijom. Kad je Hrvatska stvorila napredak u pristupnom dijalogu u ključnim pitanjima i kad je pokazala spremnost pregovarati, Slovenija više nije mogla izdržati da sama ostane pri blokadi.

Pouka za Srbiju treba biti da ne treba prenaglašavati značenje izjava onih koji podupiru Srbiju, ne se hrabriti pohvalama, nego se koncentrirati na rješavanje problema zbog kojih dolaze ozbiljne primjedbe. Njih se ne otklanja lobiranjem, nego reformama.

Važna je lekcija i to da Europski parlament (EP), doduše, usvaja rezolucije o napredovanju zemalja prema članstvu u Uniji, ali uloga EP u procesu pridruživanja ipak je marginalna. Izvjestitelj Europskog

parlamenta obično je važan lobist zemlje koja pristupa, a ne strogi sudac čija se prosudba doživljava kao relevantna u svim europskim institucijama. Izvjestitelji zemlju o kojoj informiranju Europski parlament, obično doživljavaju kao „svoj slučaj“, a napredak te zemlje u pristupnom dijalogu i kao dokaz svoje političke uspješnosti. Hrvatska je imala sreće da njen izvjestitelj, u vrijeme dok je imala konzervativnu vladu, bude istaknuti i utjecajni socijalistički funkcionar u EP Hans Svoboda, sad, nakon završetka hrvatskih pregovora šef parlamentarne frakcije europskih socijalista.

Sanader je često zaboravljao da mu je Svoboda najvažniji saveznik, čvrsto povezan s napredovanjem Hrvatske, i njegove je dobrohotne primjedbe u više navrata tumačio kao „napade na Hrvatsku“. Za Hrvatsku je bilo važno da je o njoj izvještavao akter s velikim utjecajem u Europskom parlamentu, političar koji je svoju europsku karijeru vezao uz Balkan i čiji je utjecaj bio uzlazan. Nepovoljno je kad o nekoj državi u Europskom parlamentu izvještava političar koji je na zalazu karijere, bez uporišta u jednoj od dviju ključnih parlamentarnih frakcija i političar za kojeg se pretpostavlja da neće biti reizabran u idući saziv Europskog parlamenta, pogotovo ako će tek u toku mandata idućeg saziva EP pristupni pregovori biti u punom zamahu.

Unutar EU ne postoje, nadalje, nikakve urote i pregovaračka sudbina Srbije neće ovisiti o nekim urotničkim interesima. Interesna struktura je prepoznatljiva. Put u Uniju je postizanje kompromisa sa svima, što znači da zemlja koja želi članstvo ne smije sebi dozvoliti sudjelovanje u međunarodnim komplotima, kakav je bio onaj ruske diplomacije protiv dogovorenog izbora litvanskog diplomata Daliusa Čekuolisa za predsjedavajućega Generalne skupštine UN. Isto tako, zamisli da bi se u ostvarivanju interesa prema Hrvatskoj, Srbija mogla osloniti na EU i „tužakati“ Hrvatsku institucijama Unije dokaz su da kreatori politike u Srbiji ne razumiju značenje načela solidarnosti. S druge strane, Hrvatska je naučila svoju lekciju u pregovorima iz iskustva sa Slovenijom. Sigurno je da Hrvatska neće izravno blokirati Srbiju zbog nekog svog interesa koji ima bilateralan karakter, ali ako Srbija ne bude poštivala pristupna pravila i ako se njeni lideri i dalje ne budu obazirali na nepisanu pristupnu etiku, nije isključeno da će svoje interese ostvarivati pritiskom na Srbiju koji bi dolazio od neke druge srednjoeuropske članice EU.

BEZ EUFORIJE

PIŠE: SLOBODANKA AST

„Hrvatska će u Evropsku uniju ući uz glazbenu pratnju Severine na Stradunu... Hrvatska narodna banka obilježava ulazak Hrvatske u EU izdavanjem zlatnika od sedam grama i srebrnjaka u apoenima od hiljadu, odnosno 100 kuna... U ponedjeljak 1. srpnja u Zagrebu će ovaj povijesni čin biti proslavljen uz nazočnost mnogih europskih lidera, od predsjednika Europskog vijeća Hermana van Rompuya, predsjednika Europske komisije Josea Manuela Barrosa, predsjednika Evropskog parlamenta Martina Shultza, njemačke kancelarke Angele Merkel i mnogih drugih lidera iz EU i iz regije...“

Ovi citati iz hrvatskih medija naglašavaju da će 1. jula, makar nakratko, oči evropske, a donekle i šire svetske javnosti, biti uprte u Hrvatsku: ulazak u EU događa se samo jednom, a prošlo je punih sedam godina otkako se EU proširila poslednji put kada se u članstvo primljene Rumunija i Bugarska.

Ovdašnji mediji nastoje da daju intonaciju slavljeničkoj atmosferi, ali objektivniji strani novinari zapažaju da nekoliko dana pree ulaska Hrvatske u EU nema euforije i velikog entuzijazma. Čak i televizijske ankete otkrivaju apatičnost povodom značajnog događaja. Očigledno, najnoviju članicu EU pritisle su ne samo velike vrućine, već i veliki problemi: nezaposlenost nikada veća (21 odsto), recesija se nastavlja, privredna kretanja sasvim nepredvidiva, strane investicije gotovo da su stale, zaduženost sve veća... S druge strane, i Evopska unija je zaokupljena problelemima evrozone, spasavanjem nekih svojih članica od bankrota, rekordnom nezaposlenošću mlade generacije...

GORKI TALOG TRANZICIJE

Neki analitičari apatiju, pa i skepsu, uoči istorijske prekretnice tumače činjenicom da je proces pregovora bio izuzetno dug i zamoran: počelo je 2000. godine otvaranjem pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju. Evropske integracije dominirale su više od decenije ukupnom sferom javnog i političkog života Hrvatske: reforma pravosuđa, borba protiv korupcije, privatizacija, depolitizacija javnih službi, budućnost brodogradilišta, poljoprivredne reforme...

Izostanak sveopšteg oduševljenja i slavodobitnosti treba tražiti i u drugoj sferi: Hrvatska - kao uostalom i druge zemlje nekadašnje Jugoslavije - članstvo u EU ne doživljava kao izlazak iz stega Moskve i „gvozdene zavese“ u „slobodnu Evropu“, kao što su to osećali Poljaci, Česi, Mađari, Rumuni, Bugari: slobodno se putovalo u Zapadnu Evropu, bez viza, na Jadranu je nekada bilo i više stranih turista nego zadnjih godina. Kao da prevladava uverenje da bi raspoloženje bilo radikalno drugačije da je Hrvatska primljena u EU 2004. Sad se akumulirao talog gorkog tranzicijskog iskustva: radnice DTR potresno plaću pred tv kamerama i poručuju da nemaju čime decu da prehrane, mesecima ne primaju platu, u istoj su situaciji i sličnog raspoloženja i radnici petrohemijskog kompleksa na Krku, brodogradilišta zloslutno čute... Čak i hrvatski vaterpolo olimpijci poručuju da su na rubu propasti i da platu nisu primili 22 meseca!

FONDOVI, FONDOVI

Svi su svesni da ulazak u EU neće preko noći rešiti ogromne probleme, ali i političari i analitičari, uporno dokazuju da ima razloga za slavlje, da će posle ulaska u EU početi blagi oporavak. Ova škola mišljenja ističe prve prednosti punopravnog članstva pa mediji obiluju specijalnim dodacima sa zajedničkim naslovom „Bolji život u EU: putovanja bez vize, protok ljudi, roba i kapitala, lakše studiranje na najpoznatijim evropskim univerzitetima, mogućnost lečenja u inostranstvu, najrazličitije mogućnosti zapošljavanja od Austrije, do Latvije, pa i velika pojeftinjenja prehrambenih proizvoda...“ Na pragu je već i drastična mogućnost pojeftinjenja električne energije, ali i tri puta jeftinije mobilne telefonije! Niže će biti i cene automobila koji zadovoljavaju evropske ekološke standarde, ali će skupi automobili biti podjednako skupi. Tehnička roba proizvedena izvan EU će se cariniti, kao i do sada...

Naravno, za svu robu iz EU biće ukinute carine, što bi značilo da bi proizvođači 270.000 evropskih kompanija koje stižu na hrvatsko tržište trebalo da budu jeftiniji. Tu je posebno osetljiva cena hrane:

EU I HRT

Grčka vlada je ugasila svoju javnu televiziju ERT. Sada, uoči ulaska u EU i u Hrvatskoj se rasplamsala polemika da li treba nastaviti sa televizijskom pretplatom. Zakon je u Hrvatskoj jasan: svaki vlasnik radijskog i televizijskog prijemnika dužan je da za RTV pretplatu (pristojbu) plaća 1,5 odsto prosečne plate što iznosi 80 kuna mesečno (oko 10 eura). U udarnom terminu 2012. godine HRT je po gledanosti bila tek na trećem mestu, već dugo Dnevnik HRT zaostaje za dnevnikom Nove TV. Ipak, prema podacima HRT, 96 odsto pretplatnika (od 1,2 miliona građana Hrvatske) redovno plaća svoje račune. Očigledno, većina smatra da je program zadovoljavajući ili da bi ukidanjem tv pretplate postojala opasnost da će se program opasno komercijalizovati i biti još slabiji. Konačno, hrvatski gledaoci imaju svakodnevno onih „pola ure kulture“, a sećajući se poznate Krležine opaske, tu neće biti velikih promena. Rezova bi moralo da bude na drugim tačkama; HRT ima 3390 zaposlenih i 3700 spoljnih saradnika. Poređenja radi, grčki javni servis ERT za koji je 11 miliona Grka godišnje plaćalo pretplatu od oko 52 eura imao je pregašenja 2660 zaposlenih!

prosečan građanin Hrvatske, prema zvaničnoj statistici, za hranu daje 41 odsto svojih prihoda, a u najrazvijenim zemljama EU ovaj postotak iznosi 5-7 dosto! E, sad, pitanje je da li će domoljublje pobediti jednostavnu računicu ili će ostati ravnodušno pred vrlo prisutnom krilaticom „Kupujmo hrvatsko!“ Ili će uvoznici opet ostvarivati ekstra profit?

Hrvatska je i do sada koristila pretpristupne fondove EU. Sad, kad postane punopravna članica EU, Hrvatska će samo za godinu dana imati više sredstava na raspolaganju nego za poslednjih deset godina zajedno. Naravno, novac neće leći na račun nove članice tek tako: važni su dobro osmišljeni projekti. Treba naglasiti da su uslovi za dobijanje sredstava za ove fondove znatno stroži od onih za pretpristupne fondove. Kao što je poznato, i na ovoj tački Srbija je pokazala svu ranjivost svoje Ahilove pete. Hrvatska je za razliku od Srbije imala nekoliko fundamentalno dobrih projekata: mreža puteva je zaisla na evropskom novou, dobar potez je bila i depolitizacija PIK-ova i njihova na izgled jeftina prodaja „Agrokoru“ koji im je omogućio da prežive i postanu

ozbiljne kompanije. A, „Agrokor“ sada eto, kupuje i slovenački Merkator pa postaje najveći regionalni trgovački div.

I propusta je bilo dosta: borba protiv korupcije bila je mlaka, reforma pravosuđa slabašna, željeznica i brodogradnja ostale su u državnim rukama, zapuštene i nekonkurentne, pa nije čudo da hiljade radnika sada strepe od nemilosrdne evropske konkurencije.

NAJSKUPLJA REŽIJA

Talas medijsko-političkog raspirivanja evrooptimizma sudario se ovih dana sa otrežnjujućim podatkom sa najvećeg svetskog portala koji analizira režijske troškove u 118 zemalja, u više od 350 gradova: Republici Hrvatskoj pripalo je neslavno šesto mesto na listi najskupljih zemalja, pa su tako režijski troškovi u Zagrebu ili Splitu viši nego u Frankfurtu!? O odnosu plata u dve zemlje da i ne govorimo... Hrvatski BDP je za 40 odsto manji od evropskog, pa se najmlađa članica nalazi u društvu evropskih siromaha.

Uz sve velike nade povodom istorijskog događaja najmlađa članica EU morala je već na samom startu da proguta i neke gorke pilule baš tamo gde se polažu njene najveće nade, u turizmu: juni je po podacima ključnih hotelskih preduzeća Istre i Kvarnera bio izuzetno loš ili „gotovo katastrofalan“, kako kažu u sindikatu ove grane. Ključni razlog: manji dolazak ruskih i ukrajinskih turista za koje su sada uvedene vize.

Rusi i Ukrajinci su bili najbolji potrošači, trošili su više od evropskih turista (prosečno više od 100 eura dnevno) i ostajali 40 odsto duže. Istrijani za ovaj fijasko na startu turističke sezone krive Ministarstvo turizma, Ministarstvo vanjskih i evropskih poslova koja nisu ništa učinila da se umanjí šteta zbog uvođenja viza za građane Rusije i Ukrajine.

Ulaskom u EU i uvođenjem viza, Hrvatska je dobila udarac na još jednoj važnoj tački: na zamrlom tržištu nekretnina. Novokomponovani ruski i ukrajinski bogatuni bili su glavni kupci nekretnina diljem Jadrana, od opatijskih vila do kamenih ostrvskih kuća. Sada, javljaju mediji, ne želeći da se bakću sa vizama, uvređeno dižu sidro i prodaju ove nekretnine!

STOP ZA GASTARBAJTERE

Hrvatski ministri, uz medijsko terciranje, nasmešeno ubeđuju birače da će posla biti oho-ho: za gastarbajtere širom otvaraju vrata Irska, Češka, Slovačka, Finska, Estonija, Litvanija... Slobodna Dalmacija piše da ulaskom u EU „počinje lov na inženjere, programere, kuhare...“ EURES, evropska mreža za zapošljavanje, već je primila oko 3000 životopisa (CV prijava) iz Hrvatske.

Ovo je, naravno, optimistički scenario, ili možda puki sanak o divnom Zapadu. Pero Globusovog komentatora Željka Karduma razbija paramprčad ovaj san, ili kako on kaže, mit: najpre, Nemačka je ograničila pristup svom tržištu rada za hrvatske državljane. Osim za intelektualce, majstore deficitarnih zanimanja i medicinsko osoblje. Slične restrikcije imaju i Velika Britanija, Holandija, Austrija, Slovenija, a tim putem ide i Francuska. Slobodna Dalmacija prećutkuje podatak da u EU 26,5 miliona ljudi traži posao.

Ko to želi da se preseli u Letoniju? Zna li tačno da pokaže i na mapi gde je ta zemlja? A zašto se i Irci i dalje iseljavaju? Pitanja za ministre, poput ovih kolege Karduma, bilo bi još, ali oni sada radije misle na veliku istorijsku feštu, zastave, parade, šampanjac i kamere.

Sindikalni lider Krešimir Sever se ni malo ne raduje potencijalno velikom egzodusu intelektualaca i majstora deficitarnih zanimanja: „Izgubićemo ljudski i razvojni kapital. Uostalom, ubili smo privredu i okrenuli se uslugama, pa imamo što imamo...“

Politicari pokušavaju da uvere građane Hrvatske da je to samo privremeno. Prećutkuje se neprijatna činjenica da je u hrvatskom pristupnom ugovoru predviđeno da države članice EU lako mogu da produže ova ograničenja do 2020. godine! Skeptični Kardum postavlja ključno pitanje: Koliko ćete tada imati godina?

Ipak, biće slavlja povodom ulaska Hrvatske u Evropu. Ali, bez euforije. Kao da je davno, daleke 1933, Miroslav Krleža naslutio ne samo ondašnji nego i sadašnji duh vremena: „...Evropa (po svojoj prilici) nikada nije znala više, nego što znade danas, i, znajući danas više, no što je ikada znala, a sumnjajući u sve što zna, Evropa danas ne zna što znade i pojma nema što hoće...“

Toliko nam je godina već

PIŠE: DRAGAN VELIKIĆ

1.

Dvadeset i dve godine su najviša granica punoletstva u svetu, na primer, na Filipinima. I na nekim pacifičkim ostrvima. Dakle, pogled na raspad Jugoslavije je, po svim merilima, punoletan. Pripadam onom velikom procentu građana koji mogu zorno da zamisle etalon *filipinskog* punoletstva. U trenutku raspada Jugoslavije, bio sam zrela osoba, što podrazumeva određeno životno iskustvo.

Šta je sve stalo u taj period od dvadeset i dve godine? Koliko država je prošlo na ovom našem prostoru, urušilo se jedna u drugu? Sve političke stranke participirale su i u vlasti, i u opoziciji. Menjale se lične karte i pasoši, zdravstvene knjižice, formulari, himne, zastave i grbovi, izglasan je jedan sumnjivi ustav sa sve šupljim cegerom kosovske preambule, prohujali su ratovi u kojima nismo učestvovali, došle su neke nove hibridne sorte *homo sapiensa*. Nisu imali ništa, pa su odjednom, preko noći, uoči raspada Jugoslavije postali deoničari u socijalističkim preduzećima, fabrikama i sportskim klubovima. To mu dođe nešto kao porodični nakit drugarica istaknutih drugova nakon 1945. godine. Samo što su ovi naši savremenici persone od formata, pa se nisu bavili đinđuvama i umetninama, već se umetnuše grandiozno u sektor društvene imovine, preduzimački je od naroda preuzeše, preko noći postadoše fabrikanti i brodovlasnici, ktitori, ljudi od ugleda.

Za sve to vreme većina građana samo traje, ne pomera se sa parčeta zemlje srpske koje joj je rođenjem upisano, ćutljiva, zburnjena i poprilično izgubljena, kao onaj dečak, Kasper Hauzer na nirmberškom trgu. Došao niotkuda, samo se pojavio, i čekao da ga neko prihvati. Zatim je nastavio tragičan život, i umro pod sumnjivim okolnostima sa nepune

dvadeset i dve godine. Nedovoljno za punoletstvo na Filipinima. Ali, sasvim dovoljno za epohu u Srbiji.

2.

Problem sa tom epohom je što ona i dalje potuljeno traje sa svim svojim beznadežnostima. Većina građana u doglednoj budućnosti nema čemu da se nada. Ma koliko optimisti bili, i samo iz polupunih čaša pili, živeće u lošoj beskonačnosti. Jer, nosilac pozitivnih promena svuda i uvek je elita društva. Onaj tanki sloj obrazovanih i časnih pojedinaca kojima su moralna načela iznad svega, tačnije, koji i ne mogu drugačije, izvan svog etičkog habitusa. Naravno, takvi ljudi postoje u savremenom srpskom društvu, međutim, oni su daleko od bilo kakvih političkih funkcija, moći i uticaja. Čame negde na obodu, još od Miloševićevih *godina raspleta*, mnogi sa statusom *oridinala*. I kao putokaz mladima i obrazovanima da im je perspektiva u avionskoj karti u jednom smeru. Najveći problem srpskog društva nije u tome što su takvi ljudi skrajnuti, već što je zavladała svest da se bez njih može, da je za napredak društva dovoljna i kvazi elita.

Naravno, problem elite u Srbiji nije od juče. Još su davno, u XIX veku strani putopisci uočavali kako u tadašnjem srpskom društvu elita nije od ugleda. Ako ne verujemo, nemačkim i engleskim putopiscima, verujemo valjda Rusima. Putujući kroz Srbiju 1868. godine, ruski naučnik Pavel Āpolonovič Rovinski primećuje „da je u njoj sve privremeno, neustaljeno, sve je u očekivanju nečega“, sva Srbija živi uoči *nečega*, i sva je u nekakvom vojničkom raspoloženju. U *Zapisma o Srbiji* Rovinski beleži: „Srbi se, naime, malo trude, ne brinu se o racionalnosti, ne vole ni u šta da

se udubljuju, vole da uhvate vrh i da se odmah s njim pokažu. Ako se insistira na tim slabim stranama srpskog naroda, ostavljajući ga u iluzijama, ne dirajući jedino u nacionalna osećanja, njime se može vladati po želji“.

Taj nauk dobro su izučili srpski vlastodršci, od Miloševića, preko Koštunice do Nikolića. Povlađujući prostaštvu, šireći licemerje i laži, kontaminirali su kritični procenat populacije i opasno ugrozili zdrav razum. Posledice su pogubne. Pitanje je, da li je ikad srpski narod bio tako pogubljen i posustao kao sada. U vreme Miloševića postojala je nada u ono drugo. Ali sada, kad u iskustvu imamo kako izgleda to *drugo* na vlasti, urušavamo se u beznadu. Stigli smo do one tačke propadanja da nam se čini sasvim normalnim da se, recimo, može bez kulture. Građanin je sveden na podanika, koji, nabavivši zimmnicu, ostvaruje sve nasušne potrebe tela i duha.

Koliko su se građani navikli na *dahijsko ponašanje* vlastodržaca najbolje svedoče svakodnevni skandal koji prolaze bez ikakvih posledica po vinovnike svejedno, da li ministar Mrkonjić o trošku države asfaltira put do kuće svoje ljubavnice, ili hajdučki uteruje honorare za njene pevačke nastupe iz fondova za razvoj siromašnih opština. Većini građana je to normalno, jer bi i oni tako radili, samo kada bi imali priliku. Zavladao je pogubno prostaštvo. Udarne vesti su kako se na „Farmi“ počupaše dve pevaljke sa Ibarske magistrale, ili kako je jedan krimos upucao drugog krimosa. Gledanost „farmi“ i sličnog smeća je velika, posebno među onima koji uporno negiraju da takve emisije gledaju, iako ih redovno komentarišu na blogovima i fejsbuku.

Nova ekipa velmoža u preduzeću „Železnice Srbije“ nastavlja svetle tradicije prethodnih lopova. Generalni direktor „Srbijagasa“, Dušan Bajatović, na svadbi daje sviračima 4000 eura bakšiša, jednu prosečnu godišnju platu u Srbiji. Zdrav razum je ponižen tolikim prilivom bahatih likova u uloga savetnika, šefova kabineta, državnih sekretara, direktora javnih preduzeća. Mentalni deficit naprednjaka na svim nivoima vlasti napravio je sprdačinu od gradske vlasti u Novom Sadu. Dveri, pod maskom „Treće Srbije“, žare i pale u kulturi, kao da su u Sparti, a ne u srpskoj Atini. U takvoj konstelaciji negativne selekcije, dodeljivanje famoznog datuma EU Srbiji za početak pristupnih pregovora, čini se prilično irelevantnim.

Logično pitanje je šta uopšte u politici traže likovi poput Mrke i sličnih; međutim, sve su to

posledice izostanka lustracije nakon rušenja Miloševića. Bolest je postala prirodno stanje srpskog društva. U pravu je Žarko Korać kada tvrdi da „Srbija nikada nije smogla snage da se suoči sa pravom prirodom Miloševićevog režima. Suviše mnogo ljudi je podržavalo tu politiku“. Ali, suviše mnogo ih je svojevremeno bilo u Savezu komunista, suviše mnogo ih je bilo među Miloševićevim socijalistima, suviše mnogo ih je posle 5. oktobra osvanulo u demokratama, suviše mnogo ih se sada presvlači u naprednjake.

Oslušnimo još malo Rovinskog: „U Srbiji me je posebno jedna stvar začudila: svuda je u drugim zemljama dosta ljudi koji predstavljaju inteligenciju što su neproporcionalno na višem nivou od mase, a u Srbiji je suprotno - inteligencija je ispod nivoa na kojem bi se morala nalaziti, koji u celini odgovara napretku naroda. Ona se, u stvari, isuviše malo odvaja od naroda.“

Vek i po posle Rovinskog Srbija ima isti problem: odsustvo prave elite. Nastavlja se trend odlaska mladih i obrazovanih iz Srbije. To je i dalje zemlja u kojoj svetski poznata slikarka, Milena Pavlović Barili, nije mogla da dobije posao nastavnika, zemlja u kojoj je Nikola Tesla proveo samo 36 časova. Duh palanke, o kome je Radomir Konstantinović napisao kapitalno delo *Filozofija palanke*, u okrilju naprednjačke vlasti pronašao je idealni biotop.

A Rovinski kaže: „Pored vojničke hrabrosti, vi još nećete kod njih sresti dovoljno elemenata građanske hrabrosti... Neobično je i tužno prisećati se kako mnogi obrazovani i blagonakloni ljudi Srbije strepe za nekakvim srpskim principima, plašeći se da oni ne ustuknu pred zapadnom civilizacijom. Jesu li to neprolazna svojstva srpskog karaktera? A ako su, zar ona vrede toliko da bi ih trebalo čuvati?“

Možda je sve to posledica života na *limesu*.

3.

Da bi osigurao i sačuvao granice Rimskog carstva od prodora varvara, Oktavijan Avgust je u

prvom veku pre.n.e. pomerio tadašnje granice na vodene tokove, Dunav i Labu, i formirao limese - sisteme graničnih puteva, kula za osmatranje i utvrđenja.

Dunavskim limesom defiluju Kelti, Iliri, Skordisci (najzaslužniji za komponentu „nervoznog dinarskog elementa“ u Srba i Hrvata, o čemu piše Vladimir Dvorniković u *Karakteorologiji Jugoslovena*). Mentalitet jednog naroda određen je koliko istorijom, toliko i geografijom. Vekovima biti na granici, saživeti se sa obe njene strane, znači u velikoj meri posedovati ambivalentnost na nivou arhetipske zaštite. Ipak, veštine preživljavanja ne pogoduju postojanosti moralnih načela. Ne znam nijednu srpsku narodnu pesmu koja problematizuje temu odgovornosti.

Vekovi proživljeni na obodima imperija, u ropstvu, stalnim zbegovima, svakako su presudno uticali na podeljenost srpskog nacionalog bića. U svim periodima novije srpske istorije postoje proevropske i antievropske struje, progresivne i konzervativne, naprednjačke i ... naprednjačke. Tako stižemo do pojma političkog predznaka, uzročnika mnogih zabluda u Srbiji danas. Već četvrt veka živimo u više-stranačju. I sve to vreme naivno verujemo u principi-jelne razlike između političkih opcija na našoj sceni. Nažalost, iskustvo stečeno tokom *filipinskog punoletstva* dovelo me je do nekih gorkih saznanja, i red je da pomenem zablude povodom političkog predznaka srpskih stranaka.

Sa izuzetkom Đinđićeve vladavine, koja je bila na tragu pokušaja da se stvori i usvoji program kojim bi se krenulo u ozbiljne ekonomske reforme i ozdravljenje srpskog društva, pa samim tim ubrzalo pridruživanje Evropskoj uniji, sve vlade od propasti socijalizma do sada bile su podjednako neuspešne, koketirale su sa biračkim telom i, umesto reformi i radikalnih zahvata pribegavale su samo kozmetičkim intervencijama. Setimo se Dinkićevih obećanja građanima, onih predizbornih akcija od hiljadu eura.

Vreme je da shvatimo veliku zabludu, da nema nikakve civilizacijske, mentalitetske, ni kulturološke razlike između, recimo, Mladana Dinkića i Bogoljuba

Karića, ili, između Božidara Đelića i Mirka Marjanovića, sem što ovaj poslednji više nije živ. Iste su im duhovne matrice. Isti im je sistem vrednosti.

Setimo se uspona nacionalizma, svih onih feljtona koji su „otkrivali“ kojekakve istine o nepravdama počinjenim nad srpskim narodom, juriša jurodivih spodoba na zdrav razum građana osamdesetih godina prošlog veka tokom Miloševićevog *risorgimenta* - one bolne decenije vraćanja dostojanstva srpskom narodu. Zar je moguće da se još nismo zasitili dostojanstva? Tako je to kada se država pravi sa niščima duhom, umesto sa elitom.

Vreme Ante Markovića mnogi građani Srbije pamte kao poslednju godinu sa ljudskim likom. Dinar je bio konvertibilan, a sirotinja je obnovila belu tehniku, došla do video rikordera i televizora u boji, na kome će vrlo brzo pratiti slikom i tonom *godine raspleta*. Bila je to labudova pesma jedne epohe na izdisaju. Posle su ostala samo muda labudova.

4.

Tek danas, sa distance od četvrt veka, vidljivo je koliko je ozbiljna država bila Jugoslavija u poređenju sa nedonoščadima koja će se radati na njenom tlu. Ne gospodo, nisam jugonostalgicar. Nikad nisam bio kadrovik na raspolaganju, uhlebljen u kakvom komitetu, zavodu, izdavačkoj kući ili institutu. Pet godina nakon diplomiranja uzaludno sam tražio posao.

Ali, nije svejedno...

Tito je za intimusa imao Krležu, sa njim je pio kafu. Tadiću je više odgovarao Šaper. Tako mu rekli njegovi savetnici, *think tank* ekipa koja mu je došla glave. I nije problem u tome što su demokrate izgubile na izborima, već što su vrhuška i srednji ešalon svojim ponašanjem isprofanisali ideju demokratije. Ojačali kod svetine pogubnu sentencu: *Svi su oni isti*. Svakoj sumnjivoj opciji koja sutra dođe na vlast omogućeno je da ostaje i opstaje zahvaljujući i minulom radu kultura koje su gotovo jednu deceniju činile i okruživale predsednički kabinet, sa sve onim šarlatanom - čovekom za sva vremena i sve političke opcije, koji trenutno u Njujorku predsedava čitavim svetom.

Neka nam traje. Ionako su građani Srbije u svojoj zemlji samo u prolazu.

KOLIKO JE VELIKA LJUDSKA PATNJA

PIŠE: IRENA ANTIĆ

Specijalno za Povelju iz Sarajeva

Još uvek su živa sjećanja na prve tv snimke hiljada žena, djece i starijih ljudi, koji su se u kolonama slijevali na područje Kladnja, Tuzle i okolnih mjesta, nakon što su ih srpske snage pod komandom haškog optuženika Ratka Mladića, nakon zauzimanja Srebrenice, u namjeri trajnog etničkog čišćenja protjerale sa tog područja. Bili su to dani najžešćih granatiranja civilnih objekata u Sarajevu i ponovnog pokušaja Sarajevsko-romanijskog korpusa Vojske RS da probije обруч odbrane glavnog grada i da se tako skrene pažnju domaće i svjetske javnosti sa organiziranog, sistematskog, brutalnog zločina i pokolja hiljada Bošnjaka, koji su u danima nakon 11. jula 1995. bili zarobljeni i odvedeni iz Potočara ili uhapšeni, a potom likvidirani tokom pokušaja proboja šumom od Srebrenice do slobodne teritorije. Loše vijesti sustizale su jedna drugu. Prve izjave preživjelih svjedočile su o užasnoj patnji, gladi, strahu i neizvjesnosti kroz koju su ti ljudi prolazili. Ispovijesti majki i djece, upućivale su na to da se o sudbini hiljada muškaraca ništa ne zna. Svjedočili su već tada o razdvajanjima dječaka i mladića od njihovih majki, o brutalnom mučenju civila na očigled pripadnika holandskog bataljona u krugu i ispred baze UN, o pokolju, silovanju, teškim rastancima sa članovima svojih porodica.

Sjećam se kiše koja je padala tih dana. Rekla bih danas, i nebo i Bog plakali su nad sudbinom oko 40.000 Bošnjaka sa područja Podrinja, koji su, nakon etničkog čišćenja i progona iz okolnih mjesta, spas od progona 1992, i 1993, pronašli u Srebrenici. Sjećam se grmljavine, koja je bila zloslutnija nego granate koje su konstantno ubijale moj grad. Sjećam se, bio je 13. juli. Bilo je neevrije-me, oblaci su se do zemlje spustili. Stajala sam sa Nedžmom, prijateljicom iz ratnih dana. Rekla mi je zabrinuto: „Otac mi je noćas kroz ratni tunel, preko Igmana, krenuo prema Tuzli. Ništa ne znamo o nani i dedi, za tetke, stričeve i njihove porodice. Svi su bili u Srebrenici. Strah me je“. Čak nisam sigurna ni da smo tada najbolje razumjele šta pričaju

i šta uopšte rade sva „važna“ imena, čije su se izjave o „događajima“ u „zaštićenoj enklavi Srebrenici“ smjenjivale na tv stanicama. Nismo tada još mogli ni naslutiti, kakva se planetarna tragedija obrušila na Podrinje. Bilo je već previše prihvatiti činjenicu da svijet šuti, da je život tih ljudi, blago rečeno, agonija. Sjećam se izbezumljenih dječijih pogleda, straha i suza u njihovim očima. Grčevitih držanja uz stariju braću i sestre, uz majke, koje su slutile da vijesti o muškim članovima porodice uglavnom neće biti dobre. Sjećam se i jedne mlade žene, koja je 11. jula posljednji put u Potočarima vidjela svoga supruga. U naručju je nosila bebu od 3-4 dana. Porodila se na dan ulaska Mladićeve vojske u Srebrenicu....

Prošlo je od tada 18 godina.

Taj dječak ovih dana postaje punoljetan. Oca nikad nije vidio. Jedan je od mnogih, koji se jula 1995, ne može sjetiti, al će prazninu, koju je taj dan donio u život njegove porodice osjećati zauvijek.

Sjećam se marta 2003. godine, prve dženaze u Potočarima za 600 Bošnjaka. U sjećanju nosim riječi jednog starijeg čovjeka, koji mi je kroz suze tada rekao: „Izgubio sam ovdje sina jedinca. Ne znam gdje su mu kosti. Al', danas sam tu da klanjam dženazu svim ovim ljudima. Svi su moji, svi su naši. Čitava je Bosna danas u žalosti“.

Praznina i bol zbog gubitka najbližih članova porodice, komšija i prijatelja, to je sjena koja sve ove godine prati preživjele Podrinjce. Minulih 18 godina obilježila je grčevita borba ovih hrabrih majki, supruga i kćeri da saznaju istinu o sudbini svojih sinova, muževa, braće, da ih pronađu, ukopaju i tako im vrate ime, prezime i dostojanstvo. Borba da se utvrdi istina, da činjenice o razmjerama srebreničke tragedije u pravnim i historijskim spisima budu nauka, šta se dogodi kad mržnja zagospodari. Obilježile su ih presude koje su potvrdile da se u Srebrenici dogodio genocid. Ali i gorčina zbog onih, koje su, poput oslobađajućih presuda Stanišiću, Simatoviću i Perišiću, u očima preživjelih poljuljale autoritet međunarodnog Tribunala. Obilježilo ih je na stotine otvorenih masovnih grobnica sa posmrtnim ostacima ubijenih. Nemir i strepnja svake majke dok je mislila o tome, na koji način je njen sin ubijen, da li je mnogo patio, da li je u smrt otišao žedan i gladan, da li je strijeljan, da li će, ako dočeka da ga ukopa, u mezar biti spušteno samo nekoliko pronađenih koščica ili cijelo tijelo... Obilježile su ih brojne nepravde prema ovim hrabrim ženama, negiranje i

šutnja o zločinu, ali i suosjećanje i poštovanje mnogih zbog tragedije koju su doživjele i snage i istrajnosti, koju su pokazale. Bezbroj puta ispričale su tragične priče svojih života. Mnoge sam i sama zabilježila.

Ta nepodnošljiva bol i težina, koju je nosila svaka njihova izgovorena riječ i suza koja bi nečujno krenula niz njihove obraze, ta snaga u njima i želja da izdrže, da ih bol ne raznese, taj nijemi krik koji guši, nikada mi nisu dozvolili da za njihova gorka iskušenja pronađem pravu riječ. Počela sam tako od njih da učim, da ih slušam s poštovanjem, da pokušam razumjeti koliko velika može biti ljudska patnja ili mržnja sa kojom čovjek čovjeku može nanijeti zlo i uništiti život... U njima sam željela naći dobre sagovornike, a najčešće u tim dobrim, velikim, ranjenim dušama pronalazila prijatelje. Naučila sam već kako kucaju njihova ranjena srca. I sve ove godine, pitam se, ko uopšte ima pravo da oprost i ime onih, kojih više nema i kako da oprostite majke, koje su ostale bez svoje djece?!

I evo, opet je juli. Još jedna kolektivna džena-za. Trinaesta po redu. Već deset godina, ubijeni Podrinjci, vraćaju se na mjesto najstrašnijeg zločina u Evropi nakon Drugog svjetskog rata, na mjesto najbolnijih rasanaka, na mjesto stradanja, najtežih sjećanja, na mjesto izdaje međunarodne zajednice, u Potočare. U mezarju Memorijalnog centra do sada je ukopano 5657 žrtava. Sa ovom dženzazom, bit će ih oko 6000.

Vraćaju se nijemi svjedoci genocida na svoje posljednje počivalište mnogo sporije, nego što su iz Srebrenice i Potočara protjerani i ubijeni. Protjerivanja, zatvaranja, mučenja i strijeljanja, pokopavanja u masovne grobnice trajala su desetak dana tokom jula 1995. Ponovna otkopavanja primarnih i premještanja u sekundarne i tercijarne grobnice, od Potočara, do Bratunca, Zvornika, Vlasenice, Milića i Konjević Polja, radi pokušaja trajnog uklanjanja tijela i sprečavanja njihovog pronalaska, obavljena su u jesen iste godine. Oni, koji su u tim zločinima učestvovali, naredili ih ili samo posmatrali, ne žele pomoći da se okonča agonija. Zato tijela na stotine dječaka, muškaraca i mladića još skrivaju masovne grobnice, udaljeni putevi, šume i smjetlišta.

Opet me u Potočarima dočekuje vrelo julsko sunce, bijeli nišani, mir, spokoj i čistoća nevinih duša. Kao i uvijek, tiha molitva za sve one koji su toliko propatili, a smiraj našli u ovom mezarju. Suza za jednog Rijada, koji tu počiva već četiri godine i sve to

kao izraz poštovanja i neki poseban način da se pronađe u sebi snaga za sve što ću za ove dane sjećanja na 11. juli 1995. čuti, vidjeti, proživjeti uz one koji ovog jula polažu nekog svog.

Ovog puta, zadržavam se u razgovoru sa majkama koje na posljednji put ispraćaju svoje sinove. Munira Subašić ukopat će 20-godišnjeg sina Nermina. Kadira Gabeljić dvojicu sinova. Imali su 16 i 21 godinu. Obje su izgubile muževe i mnogo članova svojih familija. Veže ih ista, preteška bol i ranjeno majčinsko srce. One se između sebe najbolje razumiju i jedna drugoj, možda, kroz razgovor ublaže patnju. Slušam ih i po ko zna koji put razmišljam, da li je teže majci, kojoj su ubijena dva, tri, pa i pet sinova, ili majci, koja je imala samo jedno dijete i danas nema nikoga?

„Moj Nermin je bio veselo, vrijedno i drago dijete. Imao je lijep osmijeh i po tome su ga svi znali“. Priča mi Munira i pokazuje njegovu posljednju fotografiju iz ratne 1994. godine i jedinu koju je uspjela sačuvati, kad su u julu 1995. godine morali napustiti stan i sa hiljadama ljudi iz Srebrenice krenuti prema Potočarima. Prisjećajući se teških godina rata, prije genocida, zadržala je na spomen izgladnjivanja, nedostatka struje, ogrijeva, granatiranja i dana kad su, u već uništenu Srebrenicu počele pristizati hiljade izbjeglica iz Cerske, Nove Kasabe i drugih mjesta:

„Moji sinovi, Vahidin i Nermin, koji su, kada je rat počeo imali 24 i 17 godina, moj muž i ja, bili smo jedna sretna porodica. Tokom ratnih godina, nije se živjelo, već preživljavalo. Nekad, čini mi se, nije bilo, što kažu, ni dovoljno zraka da dišeš. Nekad se imalo nešto hrane, nekad nije bilo ništa. Al, svi smo sve između sebe dijelili, pomagali se, i tako je bilo lakše. Moj stariji sin kasnije je prešao u Žepu, tako da, kada je Srebrenica pala, sin Nermin, muž i ja bili smo skupa. Moj Nermin rođen je 5. decembra. Njegov prvi rođendan u ratu, bio je 17. I dobro se sjećam i radosti i tuge naše zajedničke tog dana. Ja sam kao majka željela da mu uljepšam rođendan, pa makar lijepim riječima. Rekla sam mu: 'sine, sretan ti rođendan. Ružno je ovo vrijeme, al bit će valjda dobro, ako Bog da', a on se meni osmijehnu i zagrl me, pa kaže: 'Sretan mi je majko, sretan, kako ne bi bio, živi smo i skupa svi, a dobio sam komad bijelog hljeba i čašu čaja od tete 'Timke'. To je bila žena, koja je čuvala mog Nerka kad je bio mali“. Sve do jula 1995. kaže Munira, bilo je vrijeme u kojem je narod Podrinja živio u strahu, neizvjesnosti i nadi da će agoniji

doći kraj, da će doći neko ko će pomoći tom narodu, spasiti ga od tihog umiranja: „A onda je došao 6. juli. Od ranog jutra trajalo je granatiranje cijelog grada. Bili smo uplašeni. Narod je svašta pričao, ali se ispo-tiha moglo čuti da neće biti dobro i da srpska voj-ska steže obruč oko grada. Ujutro, 11. jula narod je krenuo prema Potočarima, jer se proširila vijest da je Srebrenica pala. Mislili smo da je u bazi UN sigu-ran spas. Krenuli smo po onoj vrelini pješke od Sre-brenice prema Potočarima. Sa svih strana i dalje su odjekivale granate i pucnji. Narod je bio isprepadan. Neki su žurili izbezumljeni, neki su u naručju nosi-li samo djecu, a neki kese i po neki ruksak sa malo hrane i odjeće. Nismo znali šta nas čeka. U jed-nom trenutku, među grupu ljudi u kojoj sam bila sa sinom i mužem pala je granata. Jedan čovjek je poginu, svog ga je raznijela, a troje-četvero ljudi je bilo ranjeno. Mog Nerka je bacila detonacija. Čini mi se da se mozak tog čovjeka sav po njemu pro-suo i uplašio se. Morali smo nastaviti put prema Potočarima i dok smo došli do baze UN, dijete mi je bilo skroz ošamućeno i gubilo je svijest, počeo je padat. Tad su mu neki bolničari ukazali pomoć i on je u toj ambulanti improvizovanoj prenoćio 11. na 12. jul. Ta noć u Potočarima na otvorenom bila je strašna. Djeca su plakala, ljudi nervozni i u strahu, a Mladićeva vojska svuda oko nas. Te noći ubijeni su neki ljudi tu u blizini baze. Čuli smo krike i zapo-maganje. U neka doba noći, sa jednom mladom ženom, koja je imala bebu, krenula sam tu u blizini da naspem vode. Taman kad smo prišle blizu, rekli su nam neki ljudi, 'ne idite dalje, dole su ljudi zakla-ni'. Bila sam radoznala, ili sam to uradila iz straha, krenula sam naprijed i u žitu vidjela 8 ili 9 prekla-nih ljudi. Počela sam histerično da vrištim i plačem i vratila sam se među masu. Za mnoge porodice bila je to posljednja noć koju su proveli skupa. Dan kasnije došao je kraj našim nadama. Mladić je sa svojom vojskom došao među narod. Izgledao je k'o vuk kad dođe među ovce. Tad nisam znala da je to on. Tad su već počela masovna odvođenja i odva-žanja muškaraca, pa i dječaka. Holandski vojnici

bili su tu. Sve su vidjeli, ali ništa nisu učinili da nam pomognu i zaštite nas. Čak su neki srpski vojnici uzi-mali njihove uniforme i preoblačili se. To smo shvati-li kad je jedna djevojka, koja je bila tu s nama, a koja je radila kod Holandžana, rekla: „Ja ove ljude ne znam, ali oni sigurno nisu holandski vojnici“. Ubrzo poslije toga, kada su i oni počeli da odvođe naše muškarce, shvatili smo kakva je igra u pitanju. Kada je Mladić okružen svojim vojnicima došao blizu nas., ja sam od straha opet počela plakat. Pogledao je u mene i pitao: 'Što plačeš', a ja, umjesto da zašutim, kažem, 'bojim se za svog sina'. Pitao je 'gdje ti je sin' i kad sam rekla da je tu u bazi u bolnici, upitao je kako se zove i naredio dvojici vojnika da ga dovedu. Rekao je tad, 'nemoj da se bojiš. Tvoj će sin ići s tobom, samo dok mi provjerimo nešto'. Poslao je dvojicu vojnika unutra da ga dovedu. Jedan od njih bio je moj kom-šija, Milisav Gavrić, koji sad živi u Srbiji, a pobjegao je tamo kad je Tužilaštvo BiH pokrenulo istragu pro-tiv njega. E, tada počinje moja muka. Dovedli su Ner-ka i umjesto da ga ostave sa mnom, proveli su ga pored mene. Ja sam potrčala za njima. Ja sam povukla njega, on mene. Vrištala sam dok glas nisam izgubila, a onda je moj Nerko rekao, 'mama, pusti me, bit će sve dobro, nemoj se sekirat'. Nje-mu bilo žao mene. Ja se sekiram od tad, evo, 18 godina, mog Nerka nema pa nema, i šta sam evo, dočekala. Poslije toliko godina traganja i odlaska po masovnim grobnicama, dočekala sam da ovog 11. jula ukopam samo dvije kosti moga Nerka...

A kad su ga odveli od mene, ja sam izgubila svi-jest. Kad sam se probudila. Bila sam u bolnici u Bratuncu. Tu su me doveli. Tu su me i maltretirali, tukli... Vratili su me onda u Potočare i odatle sam sa preostalim narodom u zadnjem konvoju, 13. jula popodne krenula prema Kladnju...

Volim da dođem ovdje u Potočare. Ovdje mi je ukopan muž. Evo, sad će tu bit i mezar moga Ner-ka. Al, uvijek mi se vrata slike, vrata mi se u pod-svijest oni strašni krici, onaj osjećaj straha, miris tih dana jula kad smo ovdje Boga molili samo da preživimo i mi i naša djeca, teško mi je... A ,moj Nerko je uvijek uz mene, gdje god da sam. I kad legnem, i kad oči otvorim, njegov glas i lik su sa mnom. I nikad, otkad njega nema nije za mojim stolom bilo onih jela koja je on volio. Nikad ih više nisam mogla pripremiti. Moj je sin želio da živi, da bude sretan. Imao je svoje snove, ali, zaustavili su ga oni, koji su se pobrinuli da danas nema ni nje-ga, ni hiljada mojih Podrinjaca... Čini mi se da mi

je sada, 18 godina poslije i teže, nego što mi je bilo tog dana kad smo se rastali. Tad sam se nadala da će ipak doći živ. Sad znam da nikad doći neće... I te dvije kosti koje su pronađene bile su rasturene u dvije grobnice. Jedna je pronađena ovdje iznad Potočara u grobnici Budak, a druga dvadesetak kilometara odavde, u grobnici u Glogovi, gdje je u blizini i strijeljan, što je utvrđeno DNK analizom... Ne znam, ne znam, šta se to moglo dogoditi. Stalno sama sebe pitam i pokušavam naći odgovore. Zbog čega su ih pobili, zašto su im kosti tako razbacali? Dok sam živa pričat ću i pitat ću se to. Ni 18 godina nakon genocida, nemam odgovor - zašto?

Kad god sretnem nekog njegovog prijatelja ili školskog druga, teško mi bude. Kad čujem da se neki od njih oženio i dobio dijete, radosna sam i tužna u isto vrijeme. Drago mi je zbog tih momaka, a u meni opet progovori ta majčinska bol, pa se pitam, a što ja nisam mogla dočekati da oženim moga Nermina i dočekam njegovu djecu?! Kad čujem tuđe svatove, mene u srcu zaboli praznina. Ja, eto, 18 godina čekam da taj zločinac, taj moj komšija koji ga je odveo za to odgovara. On mora osjetiti patnju zbog patnji koje je činio drugome. I on danas ima sina. Nek je njemu njegov sin živ i zdrav, al' njega kazna mora stići. Voljela bih stat pred njega i pitat ga, jesi li sretan što si to napravio. Mi smo majke sretne kad nađemo bar jednu kost i kad vidimo nišan svog djeteta. Kad znamo da se duša smirila. Tako će se i za moga Nerka znati da je bio, da je postojao, da sam ga imala, s njim se ponosila i da su mi ga dušmani ubili. Sama sebe pitam, kako da preživim 11. juli. Voljela bih da u tabutu mog Nerka bude i njegova glava, i ruke, jer ja sam njega rodila s tim, pa, eto, i ubijen, al' da je makar čitav. A ovako, kad pročitaju njegovo ime i prezime i kad ponesu njegov tabut, a znam da su u tabutu samo dvije kosti, ne znam kako ću to preživjet! Po našem običaju se uvijek u tabut, pod glavu stavi nešto. A, šta ću ja staviti svom djetetu. Stavila, ne stavila, glave nema. Ja sam vjernik i znam da duša ide tamo gdje treba, a tijelo pod zemlju, i zemlji ćemo se svi vratiti. Ja se nadam da kad dođe vrijeme, njegova majka će doći tamo gdje je on sad, i mi ćemo opet biti skupa.

Najviše me boli što oni koji su zločin činili, nisu se pokajali i ponosni su na to što su napravili. Boli me što mnogi ne odgovaraju za zločin. Ne mogu svi ni odgovarati, al' neka se znaju imena svih koji su u zločinu učestvovali, oni imaju imena i prezimena, kao i žrtve i to se mora znati". U godinama

nakon genocida, Munirina najveća radost su njene unuke Sara i Nejra, kćeri njenog starijeg sina. Ipak, priča nam uz blagi osmijeh i suzu radosnicu, u ovoj teškoj godini, kad kopa svoga sina, Bog joj je poslao novu radost, snagu i razlog da živi: „Nedavno sam dobila i unuka. Dali smo mu ime Kerim. Iako mog Nerka niko nikada zamijeniti ne može, mislim da je ovo za mene milost Božija. Nadam se da će izrast u pametnog i poštenog čovjeka. Učit ću ga da bude dobar, da voli i cijeni svoje, ali i da poštuje druge i drugačije“.

Munirina priča o unucima, izmamila je suze iz Kadirinih očiju. Ova Srebreničanka iz sela Sućeska, danas živi sama. Njeni sinovi nisu bili oženjeni, i u njenoj, kako kaže, pustoj kući, nikad neće biti vesele dječije graje. Sad živi u blizini Sarajeva. Često ode u svoje selo, u kojem živi samo jedna žena-povratnica. „Nekada je tu bilo dosta naroda. Uglavnom familija moga muža. Danas nikog nema. Većinom su ubijeni. Preživjela su 2-3 muškarca samo. Po neko živi kilometrima odavde. Nekad me uhvati strah i tuga. Pogledam te kuće i k'o da čekam da neko iz njih iziđe, a nigdje nikog, dijete moje, nikog, sav komšiluk postrado. Pustoš...“

Kadirini sinovi Meho i Mesud, od ovog 11. jula počivat će u Potočarima uz svog oca Abdulaha. Iščekajući, kako kaže, najteži dan u svom životu, Kadirina priča: „ Ne možeš nazor umrijeti. Sve je od Boga, pa i ovo. Drago mi je da sam dočekala da im vidim nišan dok sam živa. Imala sam jednog brata. I on je ubijen. Sve su ovo naša braća, svi koji su ubijeni. To malo kosti moja dva sina sakupljene su u četiri grobnice. Mesud je pronađen u grobnicama u Kamenici i Kozluku. Mehina glava pronađena je u grobnici Budak kod Potočara, a ostale kosti u Glogovi. Tima, koji su to počinili, da im Bog pravda bude. Eto, ne znam šta da kažem. Ipak, meni je lakše, kad pomislim na majke koje svoje sinove nikada neće naći. Volim doći ovdje u Potočare i sad kad budem imala njihove mezare, bit će mi kao da sam skupa s njima. Rastali smo se 11. jula ispred naše kuće. Njih dvojica su otišli sa ocem preko šuma, a ja sam sa

svekrvom krenula za Potočare. Mlađi sin se jedva rastao od moje svekrve. To je bilo teško za gledati. Rekli smo tada, vidimo se u Tuzli, al nikad poslije toga nit sam ih čula, niti vidjela. Muž i stariji sin ubijeni su u hangaru u Kravici, gdje je za noć ubijeno oko 1000 zarobljenih ljudi. Vidio ih je tu jedan komšija, koji je to preživio i uspio pobjeći. Mlađi sin, uspio je proći dobar dio puta kroz šumu i skoro doći do slobodne teritorije, ali je tu negdje nastradao. Živim, eto, što moram. Šta će biti nakon dženaze sa mnom, ne znam. Nije mi više ni važno. Najteže mi je uz Bajrame. Kad se svi sakupe, a ja sama. Radujem se zato uz Bajrame kad mi ko dođe i vrata otvori. I poneku radost i žalost dijelim sa ovim ženama, koje pate isto ko i ja. Ne daj Bože da sam sama, da nemam njih, ne bih dana živjela. Rana je moja do groba, dijete“.

I Munirinu i Kadirinu i bol svih onih, koji su u genocidu izgubili svoje najdraže, uz ovaj 11. juli još težom prave one, koji se nikada nisu odrekli kontinuiteta sa srpskom politikom i zločinima devedesetih, čije je krvavo finale počelo upravo ovdje u Potočarima. Baš uz 18-godišnjicu genocida, nadomak Potočara, završava se gradnja i za Petrovdan otvorit će se novoizgrađena, reći će povratnici i preživjeli Podrinjci, inat-crkva. Opštinske vlasti pokušale su osporiti gradnju ovog vjerskog objekta, ali je nadležno entitetsko ministarstvo poništilo ranije odluke i odobrilo nastavak gradnje crkve. Zbog toga je i Organizacioni odbor za obilježavanje godišnjice genocida u jednom trenutku razmatrao mogućnost neodržavanja dženaze. Ipak, odluka je donijeta. Dženaze će biti, ali, sigurnost se nikome do kraja ne može garantirati. Ovakav potez Srebreničani doživljavaju kao novu, orkestriranu provokaciju i pritisak na povratnike u mjesto Budak iznad Potočara. Samo jedan pogled na Memorijalni centar i mezarje u Potočarima pruža nevjerovatan prizor, beskrajne nizove nišana ubijenih Bošnjaka Podrinja, povratničko naselje i pravoslavnu crkvu između. Bošnjaci-povratnici u Srebrenicu jasno naglašavaju: „nemamo ništa protiv vjerskog objekta. Mi smo u ratu sačuvali staru pravoslavnu crkvu u Srebrenici. Sporna je lokacija, jer se crkva pravi među bošnjačkim kućama, s ciljem izazivanja

novih nereda i netrpeljivosti“. Udruženja žrtava obraćala su se na brojne međunarodne adrese. Ovaj problem razmatralo je i Vijeće za provedbu mira. Sve što su mogli učiniti bila je osuda. Takvom stavu usprotivila se Rusija i izuzela svoje mišljenje. Konkretne poteze niko nije poduzeo. „Ako bude problema, međunarodna zajednica snosit će dio odgovornosti“, poručili su Podrinjci. Predsjednik Skupštine opštine Srebrenica, Radomir Pavlović, osude iz Ambasade SAD i OHR protumačio je kao miješanje u unutrašnja pitanja i nadležnosti Republike Srpske.

Aiša Omerović, povratnica je u mjestu Budak. Sa prozora njene kuće vide se mezarje u Potočarima, inat-crkva i lokacija masovne grobnice Budak, nadomak crkve, u kojoj su prije nekoliko godina pronađeni posmrtni ostaci 137 žrtava. Strah i provokacije su, kaže, ono što je muči danima:

„Ovo samo rade nama majkama za inat, da bi se mi iselili odavde. Izvjesili su zastavu, galame tuda, prkose nam...“

I povratnica Šahida Abdurahmanović izabranu lokaciju za gradnju crkve smatra provokacijom. „I onda kada budem čula njena zvona ovdje iznad vječne tišine našeg mezarja u Potočarima, ja to neću smatrati završenom pričom. Borit ću se do kraja života da se ona odatle izmjesti na drugu lokaciju. Priča se da bi neka postrojavanja pred crkvom mogla biti baš na dan dženaze, 11. jula. Ne bih željela incidente uz obilježavanje godišnjice genocida, i evo, povest ću sve žene, koje to žele, da na dan kada kolona sa hiljadama učesnika 'Marša mira', koji će proći oko 100 kilometara od Nezuka, do Potočara, istim putem, samo suprotnim pravcem od onog kojim su u julu 1995, naša braća, muževi i očevi pokušali naći spas od srpskih snaga, bude prolazila kroz naselje Budak prema Potočarima, doći ću na lokaciju masovne grobnice Budak, tu uz crkvu, napraviti ćemo živi zid da kolona mirno prođe, da neko ne zloupotrijebi i, ne daj Bože, izmanipulira te ljude, koji dolaze na dženazu“, kaže Šahida.

Sramno bi bilo da međunarodna zajednica ponovo zatvori oči pred jasnim kršenjem ljudskih prava i diskriminiranjem povratnika u srebrenički kraj. Očito da oni koji su planirali, organizirali i izvršili etničko čišćenje i genocid u julu 1995. godine, sad ponovo, nekim drugim sredstvima, uz podršku svojih istomišljenika, nisu daleko od želje i namjere da iz Srebrenice ponovo pokušaju protjerati i žive i mrtve Bošnjake.

ZBOG POLITIČKE FRUSTRACIJE BEZ PRAVDE I LUSTRACIJE

PIŠE: BOJANA OPRIJAN ILIĆ

Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, poznatiji kao zakon o lustraciji, zvanično je u Srbiji prestao da važi 11. juna 2013. Time je, nakon deset godina stavljena tačka na pokušaj tadašnjih vlasti da pravnim normama otvore put raskida s prošlošću. Poništavanje paragrafa koji su posle petooktobarskih promena 2000, puno obećavali, ostaće upamćeno po tome što su ostali samo mrtvo slovo, jer nikad nisu primenjeni u praksi.

Zbog toga se u vezi sa izostankom lustracije nameću najmanje dva pitanja. Najpre, zbog čega, uprkos donetom zakonu, do sada nije preispitivana odgovornost ljudi iz Miloševićevih redova i njihovim ssučenicima? Drugo pitanje vezano je za posledice njegovog opstruiranja, tj. da li su građani Srbije izbornom voljom vratili na vlast Miloševićeve i Šešeljeve „domaće jahače“ Apokalipse zahvaljujući propuštеноj lustraciji ili, pak, većina glasača ionako ne želi da se seća nedavne mutne prošlosti, jer su u suštini podržavali tu politiku?

Još u fazi predloga, zakon o lustraciji izazvao je (logično) suprotne reakcije: dok su vlasti, bar verbalno, insistirale na neophodnoj odgovornosti za kršenje ljudskih prava tokom devedesetih, opozicija je smatrala da se radi o odmazdi i ponovnom uvođenju moralno-političke podobnosti. Usvajanje ovog zakona bilo je, dakle, rezultat stranačkog kompromisa, pa je njegov dalji život i odumiranje, verovatno rezultat i posledica takvog začeca. Očiti nedostatak političke volje za lustriranjem brojni analitičari, sociolozi i nezavisni posmatrači tumače činjenicom da Srbija nikad nije ni smogla snage da se suoči sa pravom prirodom Miloševićevog režima.

„Suviše mnogo ljudi je podržavalo tu politiku i lustracija bi ih naterala da odgovore na osnovno pitanje - zašto uopšte nekoga lustrirati? Jer, lustracija nije sudska, već politička odluka o tome ko je nedostojan da se neko vreme pojavljuje u javnom životu. Da bi

nekom zabranili obavljanje važnih (javnih) dužnosti, moramo prethodno imati jasne moralne i političke kriterijume o tome šta je bilo neprihvatljivo u njegovom ponašanju. U zemlji gde su praktično svi novinari ratni huškači nastavili da rade i gde su neki sad glavni urednici i kolumnisti i u zemlji gde je jedno istraživanje među mladima pokazalo da je ratni zločinac i osuđeni ubica Milorad Ulemek Legija popularan, nešto suštinski nije u redu sa tim kriterijumima. Nemoguća je lustracija u zemlji gde se ne vidi tačno zašto je Milošević 'kriv' ili kriv“, ocenio je za nedeljnik Vreme, sociolog Žarko Korać. Po mišljenju Vladimira Vodinelića, jednog od autora zakona o lustraciji i profesora građanskog prava, primena tog zakona verovatno bi značila da neki koji su sada u samom vrhu državne vlasti, to više ne bi mogli biti.

„Nekome iz tadašnje strukture koja je imala na to uticaj u parlamentu, nije odgovaralo da taj zakon ikad i počne da funkcioniše. Ni danas njegovo funkcionisanje ne odgovara mnogima“, smatra Vodinelić.

On podseća da u Srbiji još nisu otvoreni ni arhivi tajnih službi, pa je tako propuštena prilika da se društvo suoči sa samim sobom, baš kao i u slučaju zakona o lustraciji.

„S obzirom da se biračkom telu nije pružila prilika da sazna ko se preporučuje za javne dužnosti, na pozornici su i dalje oni koji su mogli doći pod udar tog zakona. Ukratko, mi kao birači nikad nismo do kraja mogli znati, ko je taj kome smo odlučili da damo svoj glas“, rekao je Vodinelić za Deutsche Welle.

Zakon o lustraciji predviđao je da niko ne može biti kandidat za javnu dužnost, ukoliko lustraciona komisija prethodno ne utvrdi da li je kršio ljudska prava u prošlosti. Kakva će biti sudbina tog zakona čiji je normativni cilj bio, pre svega, pročišćenje u redovima državnih struktura (lat. lustratio - pročišćenje) moglo se naslutiti već po odnosu vlasti prema Komisiji za lustraciju, nadležnoj za preispitivanje odgovornosti za kršenje ljudskih prava u prošlosti.

Podsetimo, parlament Srbije izabrao je 2003, osam članova tog tela - sedam pravnih eksperata i jednog poslanika, dok deveti član, predstavnik opozicije, nije imenovan jer su tadašnje opozicione stranke odbile učešće. Komisija je imala nadležnost da proveri kršenje ljudskih prava uvidom u dosijea BIA, spise policije i pravosuđa, ali je njen rad od starta blokiran već činjenicom da zakon o otvaranju dosijea ni onda, a ni do sada nije usvojen. Zbog nedostatka podrške vlasti gotovo svi članovi ovog tela podneli su ostavke.

Nekadašnja članica Komisije Vesna Rakić Vodinelić objasnila je tada da su nakon nekoliko meseci shvatili kako nema ni uslova ni političke volje da to telo uopšte počne sa radom.

„Kad smo videli da na možemo ništa da uradimo, da ne možemo čak ni prvih pet sa tih raznih izbornih lista da preispitujemo, mi smo jednostavno kolektivno podneli ostavku. Ono što je paradoksalno jeste to da se Skupština ni u jednom sazivu nikad nije osvrnula na tu našu ostavku. Ona nikada nije prihvaćena, a komisija ne postoji od 2004. godine“, navela je Rakić Vodinelić.

Posledice odsutva lustracije ne odnose se, naravno, samo na političku vlast u užem smislu, već i na njene ključne stubove kao što su pravosuđe i policija. Zoran Ivošević, bivši sudija Vrhovnog suda Srbije i član radne grupe koja je, nakon pada Miloševićevog režima izradila nacrt zakona o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, potvrđuje da se nesprovođenje tog zakona itekako odrazilo na srpsko pravosuđe. On podseća da je nakon donošenja novog Ustava Srbije 2006, propuštena šansa objektivnog reizbora sudija i tužilaca, čime je trebalo da bude osigurana nezavisnost sudske vlasti. Zbog toga je, kaže Ivošević, bilo slučajeva da ponovo budu izabrani i oni koji su učesovali u izbornim krađama u vreme Miloševićevog režima, oni koji su bili u sukobu interesa, baš kao i oni koji su ugađali dnevnoj politici. S druge strane, oni koji bi zaslužili da budu izabrani - nisu bili birani.

Nezavisni policijski sindikat Srbije nedavno je pozvao potpredsednika Vlade Aleksandra Vučića da pokrene lustraciju u Ministarstvu unutrašnjih poslova u kome, kako navode, postoji „paralelna organizovana kriminalna grupa“. Vođe ovog sindikata traže da se ispituju sve afere u policiji „odakle treba skloniti sve ljude koji su se na bilo koji način ranije kompromitovani, jer se samo na taj način može uspešno sprovesti borba protiv korupcije na svim nivoima u čitavom društvu“.

Da li je lustracija u Srbiji završena priča, ili se od nje ne sme odustati bez obzira što je istekao deseto-godišnji rok važenja Zakona o odgovornosti za kršenje ljudskih prava? Liga socijaldemokrata Vojvodine (LSV) podnela je početkom juna republičkom parlamentu predlog da se dejstvo tog zakona produži za još deset godina, upozoravajući je da će, u suprotnom, definitivno moći da odahnu „svi oni koji su tukli, ubijali, proganjali, hapsili, prisilno mobilisali, sejali mržnju i proterivali, ili inspirisali na to“. Odgovora još nema, ali nije teško prognozirati da li je vlast definitivno digla ruke od lustracije u svojim redovima.

KO NAM TO ODVLAČI PAŽNJU

Šta bi DS danas, a još više „sutra“, učinilo poželjnim partnerom u Vučićevoj „viziji“? Pre svega, kadrovski resursi, naročito što se prema stranačkoj statistici, jasno vidi koliko su oni u samoj DS bili do sada neiskorišćeni, zatim slabost DS u biračkom telu koja je sa 26% za godinu dana pala na 13% (što bi bio dovoljan ali ne i prevelik i time opasan „koalicioni kapacitet“), slabo i nepopularno liderstvo samog Đilasa, nasuprot Vučićevom.

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Dok se još raspravlja o famoznom i zauvek istorijskom „usudu“ datuma, srpskog Vidovdana i njegovim najnovijim posledicama po srpstvo, a i građane sadašnje Srbije, već se najavljuju i scenarija za vreme posle dana D. O tome se, znamo, često debatovalo od kraja 2012, i naglog uspona Srpske napredne stranke i još većeg uspona njenog lidera i prvog potpredsednika Vlade Srbije, Aleksandra Vučića. Još češće i od toga, spekulisalo se i, s vremena na vreme konkretnije najavljivalo, da će naprednjaci, uz pomoć socijalista obarati vlast u Beogradu, to jest gradonačelnika Dragana Đilasa i Demokratsku stranku (DS). Za sada, ništa od toga. Stekao se utisak da zadnju reč ima jedan čovek, uprkos nezadovoljnim i vrlo agilnim odbornicima Srpske napredne stranke (SNS) u gradskoj skupštini, i da lično Vučić „ne da Đilasa“. Jedno vreme je on to obrazlagao time da ne želi da destabilizuje jasnom voljom građana izabrane čelne ljude Beograda, ali je nalet naprednjaka na svim drugim nivoima, gde se samo pokrajinska vojvođanska vlada u kojoj nema „trojanskog konja“, SPS - pokazala kao za sada stabilna, stalno davao signale da će i Beograd doći na red. Naprednjaci nastavljaju da na vanrednim lokalnim izborima, osvajaju najviše glasova i formiraju novu vlast u nizu srpskih opština, pa su na zadnjim izborima u Zaječaru potukli i svoje republičke koalicione partnere Ujedinjene regione Srbije (URS). Zbog obaranja tek izabranih vlasti na opštim izborima u maju prošle godine i vanrednih lokalnih izbora ili prekomponovanja vladajuće većine bez novih izbora, mnogo

kritike je palo na njihov račun. Premetačina vlasti imala je, po većini kritičara, jasan cilj: dolaženje na vlast na svim nivoima, makar i vanredno, na iznudenim izborima. Tome pomaže i pojedinačan, ali i masovni prelazak odbornika drugih stranaka u SNS. Uz vrtoglav uspon Vučića u očima građana Srbije, sve češće se govori o „autoritarnosti“ vlasti i o njemu kao autoritarcu i čoveku koji se u zemlji pita baš za sve.

Aleksandar Vučić je prema istraživanju Strategik marketinga najpopularniji političar u Srbiji. Istraživanje objavljeno u februaru, pokazuje da Vučić daleko iza sebe ostavlja sve druge srpske političare, sa svojih 42 odsto popularnosti. No ni njegova SNS nije manje popularna i podržavana, sa, za jednu stranku veoma visokih 41 odsto, što je ocenjeno kao njen „istorijski maksimum“. Kako sada stoje naše stvari, taj rejting bi u julu mogao biti još veći, a onda se može očekivati i priprema za novi zalet naprednjaka. Pitanje je kuda i kako, to jest sa kim?

JULSKA OBNOVA

U emisiji Utisak nedelje, prvi potpredsedni vlade tvrdi da će u julu svakako tema biti rekonstrukcija vlade i već najavljuje brojne promene, ali samo na nivou državnih sekretara i pomoćnika ministara, kao i direktora javnih preduzeća. Priča o ministarskim smenama čak i u njegovoj stranci je za sada i za njega krupan potez i izvesno „istrčavanje“ u odnosu na koalicione partnere, pa je još uvek ne pominje. Iako u arenu ne baca ono što se sada traži i od naprednjaka, pokazuje „energiju“ za „pročišćenjem“ i „pravednošću“ na kojima je već skupio lep skor javne podrške. Iako krajnje skrupulozno, kako je rekao jedan analitičar, govori o Mladanu Dinkiću, predizborna kampanja u Zaječaru i pobeda naprednjaka nad Dinkićevim URS, pokazuje rešenost SNS da se na pravom političkom terenu, za svoje pristalice bori „do kraja“. Tako je ministar Dinkić izgubio jedno od svojih najsigurnijih uporišta i njegova težina u koaliciji dodatno se smanjuje. Kad se tome doda da URS u istraživanjima ne prelazi cenzus za parlament, spekulacije o „zamenjivosti“ Dinkića sve više dobijaju na značaju. Samo, da li će Dinkić, kao što je uradio u

Cvetkovićevoj vladi, otići a ostaviti svoje ministre u njoj i da li bi mu to danas koristilo kao što je to tada bio slučaj? Šta sa druge strane znači, odolevanje Vučića stranačkom pritisku da se ruši vlast u Beogradu i da li je znakovita za buduću politiku SNS ili tek slučajna, najavljena koalicija SNS i DS u Beogradu najbližem Pančevu?

Vučić u pomenutoj emisiji, braneći se od primedbi da „čuva“ Đilasa na mestu gradonačelnika Beograda i mimo volje svog gradskog odbora i odbornika, kaže i ovo: „Zar vi mislite da Đilas ne može da bude smenjen u roku od 24 časa?“ I dodaje: „Da, ali šta onda?“ i nastavlja: „Imam dodatne ideje u Beogradu“, pominjući ponovni dolazak bivšeg njujorškog gradonačelnika Rudija Đulijanija i ideje o Beogradu na vodi. Kada se sve to poređa dobije se, deduktivni rezultat da će se svi ti planovi nekako realizovati baš sa Đilasom. Da li nam to Vučić, „polunamerno“, otkriva da se već dogovarao, kako se spekulisalo, ili da ima nameru da se sa Đilasom dogovara o budućnosti prestonice? Jedno je jasno: oko Beograda se najviše dvoumi. Da li je Beograd neka „tajna“, neprebolna rana Aleksandra Vučića, njegovo lično Kosovo polje jer je 2004, upravo protiv Đilasa izgubio sa malom razlikom, mesto gradonačelnika? Dobio je tada velikih 48,4 odsto u drugom krugu.

POTEZ PREMA BEOGRADU

Reklo bi se da Vučić u inerciji osvajanja vlasti na svim nivoima, staje pred Beogradom. Objašnjenja koja daje, impliciraju nekoliko stvari: da poštuje volju građana koji su u značajno većem procentu podržali koaliciju oko DS u Beogradu, da nema kadrove za prestonicu i da uopšte sa mogućnostima izbora među svojim kadrovima ima najviše problema i da čekajući rasplet oko i posebno nakon Vidovdana, razmišlja i o novim, ako to i gde bude nužno, savezništvima. Često gladaenje odnosa između njega i premijera Ivice Dačića koji je, na neki način kompromitovao vladinu antikorupcijsku kampanju, kao akter afere „Miša Banana“, zatezanje koaliciono-koalicionog PUPS i česti hokus-pokus ministara finansija i ekonomije, Mladana Dinkića kojima pokušava

da državu koliko je moguće udalji od granice bankrota, možda sve više brinu potpredsednika Vučića i sve manje mu se čine poželjnim. Ispostavlja se da uveliko kadrovski okrnjeni G17 plus a sada URS, kao ni odavno u tom smislu problematičan SPS, ne mogu ispuniti visoke ambicije najpopularnijeg političara. On sam, to jest ovakav velik ali „praznjikava“ SNS, takođe su „ispod očekivanja“. A, da je sklon da „pozajmljuje“ stručnjake iz DS, videlo se i u ponudma koje je davao Milici Delević.

Šta bi DS danas, a još više „sutra“, učinilo poželjnim partnerom u Vučićevoj „viziji“?

Pre svega, kadrovski resursi, naročito zbog toga što se, prema stranačkoj statistici, jasno vidi koliko su oni u samoj DS bili do sada neiskorišćeni, zatim slabost DS u biračkom telu koja je sa 26 odsto za godinu dana pala na 13 odsto (što bi bio dovoljan ali ne i prevelik i time opasan „koalicioni kapacitet“), slabo i nepopularno liderstvo samog Đilasa, nasuprot Vučićevom. Iako sve manje privlačna za svoje birače ali i članove i simpatizere, ovakva DS bi mogla postati sve privlačnija za Vučića. To nije ona DS od pre dve-tri godine, kada je Vučić sasvim racionalno odbijao mogućnost svake koalicije sa demokratama.

Ali, šta će to demokratama? Jasno je, naravno, da bi se deo članstva, naročito „tadićevaca“ usprotivio svakoj vrsti visoke saradnje sa „šešeljevcima“, ali Đilas je već pokazao da je odličan režiser kada su u pitanju stranačka tela na kojima se odlučuje, a koja su izgleda „njegova“. I pakt o pomirenju sa SPS u Tadićevo vreme prošao je bar naizgled glatko, institucionalno nije stopiran niti, do sada, opozvan, iako je samo partijski dokument. Sa druge strane, Đilas kao gradonačelnik sve više oseća opštu državnu krizu u svojoj kasi i buni se što je prestonica ove godine kraća za četvrtinu prihoda zbog ukidanja raznih taksi i akcija ministra Dinkića. Ako se kriza produbi i do kraja godine eskalira, neće biti lako upravljati ni Beogradom, što bi se kao neuspeh, uz medijske afere koje se i ovih dana zahuktavaju, moglo i njemu pripisati.

MOĆ I NEMOĆ

U tome što Vučić o novim izborima i dalje govori u stilu: „nadam se da neće“, možda ima i nečeg istinoljubivog, odnosno nije nemoguć ni ovaj scenario velike koalicije kroz nove dilove snažnih i možda još snažnijih naprednjaka i slabih i možda još slabijih demokrata, a koji bi išao pre na

prekomponovanje vlasti nego na nove izbore. Novi izbori su za Vučića brz uspeh i još više vlasti, ali je pitanje da li SNS i pored sve uznapredovale popularnosti, može osvojiti većinu i sama formirati novu vladu? Uz to, realniji komad moći u parlamentu i vladi, sa Vučićem kao premijerom, ne može smanjiti očekivanja građana, a i izbori su uvek vreme sveopšte stagnacije što bi u ovakvoj ekonomskoj situaciji moglo da ima drastične i teško popravive posledice. Pa bi ta vlada trajala, bez obzira i na to koliko bi imala većinu, manje nego što je ova do planirane rekonstrukcije u julu.

Sa druge strane, Dragan Đilas sve češće ima potrebu da u medijima tvrdi kako se u DS „navikavaju“ da je on predsednik ili kako su se, konačno navikli. Za sada je dosta vidljivo da traje jaka unutarstranačka kompeticija, ali ne samo ona izborna već neka koja pre liči na dvovlašće. DS se još uvek sa mukom profiluje kao opoziciona stranka, a poneke Đilasove kritike, kao ona oko izjave Tomislava Nikolića da su

u Bosni za njega svi Bosanci, bila je baš autogol za DS. Prilično nesuvisla polemika preko Pinkovih kablovskih kanala koju je inicirao Željko Mitrović, navodi Đilasa da veruje u pritisak vlasti i u intervjuu Fonetu on nadugačko kritikuje vladu i samog Vučića: „Napadi na mene pojačani su od kada sam izjavio da je u Srbiji na sceni uspostavljanje jednopartijskog režima“. Ako je i u pravu, taj napad može biti samo pritisak za neka nova rešenja...

No, to sporo opoziciono pozicioniranje prave no, kako spekulacijama o navodnom dogovoru Đilas-Vučić iz novembra 2012, tako i neobičnim nastupima predsednika DS na GO DS, posebno jednom od pre nekoliko meseci, kada je preporučivao sposobne kadrove DS, menadžere i stručnjake. Pošto nije bilo nikakvo predizborno vreme, pitanje je kome ih je nudio? Đilas je tu, međutim, pogodio: najveći kapital demokrata još uvek su upravo njihovi najспособniji, najiskusniji i najobrazovaniji članovi, većinom dugo ili oduvek van glavne stranačke i državne političke arene. Sam Beograd, sa oko 40 odsto učešća u BDP, budžetski je i svaki drugi rudnik. Zabrinuti Đilas, poručuje: „Ako stane Beograd, stae i Srbija“. I dok krajnje nepopularni Dinkić priželjkuje izbore u Beogradu i Vojvodini kao riznicama za budžetska davanja, Vučić je znatno oprezniji, jer mu rejting u zemlji, ali i u svetu omogućuje da gleda preko plota. Zaista, on, sem još izrazitijeg pogoršanja ekonomske situacije nema većeg političkog protivnika. Pre nekoliko

dana dobio je i veliku pohvalu od šefice hrvatske diplomatije, Vesne Pusić, koja je nakon boravka u Beogradu rekla da je sa ovom vladom Srbije postignuta najdelotvornija saradnja i da ona nije više „paradna već radna“.

Njegova lična kombinatorika, srednjeročna sigurno, zavisice od jačih sila nego što su srpske političke partije. Na neki način, Vučić ih sve već ima u šaci. I iako je kao nekad Tadić „preuzeo odgovornost“ i gde bi trebalo i gde ne bi, teško da će se zaišta „otkačiti“ i, opijen slavom, počiniti brzo neke fatalne političke greške.

Sem toga, sve je jasnije da su mu sadašnji koalicioni partneri na različitim planovima postali smetnja, ne toliko njegovom narastajućem autoritetu koji se gradi i nasuprot njima, već sprovođenju njegovih konkretnih zamisli.

Aleksandar Vučić je postao narodni poslanik i generalni sekretar SRS sa 24 godine, a ozloglašeni ministar informisanja sa 29. U njegovoj zvaničnoj biografiji piše i ovo: „Uprkos agresivnoj retorici, Vučić nije učestvovao i borio se u ratovima na prostoru bivše SFRJ“. Danas, u pozi stalne fizičke i mentalne napetosti, on kao da ne želi više „nijednom“ da pogreši.

Na kraju, u mogućnosti i kratkoročnu dobrobit od zbližavanja naprednjaka sa demokratama mogu poverovati i uvek zanimljivi „strani faktori“, naročito što bi oni rado videli istu ili bar sličnu dinamiku u rešavanju kosovskog problema i nakon što Srbija „dobije datum“ i otpočne listanje 35 poglavlja, koliko ih je deli od EU. Takva široka „narodna“ koalicija, vlasti i opozicije i ljutih protivnika, za njih bi predstavljala najbolju garanciju budućeg sprovođenja sve težih odluka. Koliko bi to bilo dobro, bar privremeno za građane Srbije nije lako suditi, ali bi za slabo razvijenu demokratiju u Srbiji, bilo svakako loše.

Bezobrazno i bahato ignorisanje javnosti

Propovednici carstva nebeskog odlučili su se, ipak, za svoju ovozemaljsku raskoš u mračnim vladničanskim odajama, a država/Vučić za selektivnu pravdu, pri čemu ih nije mnogo dotakla patnja godinama seksualno zlostavljane dece. Hrišćanski. Ukoliko nije tako, uskoro ćemo čitati optužnice protiv bar dvojice vladika (jednog bivšeg), a u Srbiji neće biti gladnih. Novac za njihovu ishranu biće obezbeđen smeštajem banditskih popovskih poslova u legalne poreske okvire i prestankom državnog finansiranja najopskurnije nevladine organizacije

PIŠE: BOJAN TONČIĆ

Majski sabor Srpske pravoslavne crkve nije doneo rezrešenje nijedne afere koje su potresale srbijansku javnost uoči njegovog početka; iako se očekivalo da će Crkva, uprkos tradicionalnoj zatvorenosti, iskoristiti okupljanje najviših velikodostojnika i dati bar nagoveštaj suočenja sa pedofilskim skandalima, rasprave u vezi sa njima ostale su iza zidova Patrijaršije. Vladika zvorničko-tuzlanski Vasilije Kačavenda, akter porno filma u koem se pojavljuje sa maloletnim dečacima i lica sa fotografija na kojima se ljubi sa maloletnikom, trajno je razrešen dužnosti, ali javnosti nije saopšten pravi razlog, već je ponovljeno da Kačavenda, po odluci sinoda, odlazi u penziju, te da će mu se pronaći novo mesto stanovanja. Vladika Pahomije, optužen uoči Sabora za višegodišnje seksualno zlostavljanje Nemanje S, magacionera Eparhije vranjske, nije u zvaničnim saopštenjima sa Sabora ni pomenut. Ni protiv jednog vladike nije pokrenut crkvenosudski postupak, a nisu optuženi ni pred civilnim pravosuđem. Episkop zvornički Hrizostom (Jević) zamenio je Kačavendu, a njegovo mesto preuzeo je dosadašnji patrijarhov vikar Atanasije (Rakita). Razrešen je dužnosti i episkop srednjeevropski Konstantin, zbog, kako su objavili beogradski mediji, teških finansijskih mahinacija.

Neprijatni kanonski momenti

Crkveno bezobrazno i bahato ignorisanje javnosti na najbolji način odslikava izjava patrijarha Irineja *Večernjim novostima* (objavljeno 3. juna): „Ove godine imali smo nekoliko **malo neprijatnijih momenata**, pa smo morali zauzeti stav prema nekim ličnostima iz crkve na način kako to crkva i kanoni predviđaju, i to smo učinili u interesu crkve i u interesu naroda i stav o tome da je crkva ipak ta koja donosi konačnu odluku o onome što je problem i što je pitanje i nadam se da smo to rešili na jevanđeljski crkveni kanonski način“.

Početak Sabora obeležilo je odbijanje crkvenog vrha da proglasi Petra Petrovića Njegoša svecem, a tokom zasedanja, praćenog brojnim napisima u štampi o enormnom trošenju novca, u čemu su prednjačili vladike Kačavenda i Grigorije, u porodicu grobnicu Karađorđevića na Oplencu sahranjen je poslednji jugoslovenski kralj Petar. Na sahrani je svojevrsni neformalni predstavnik crkve bio mitropolit crnogorski Amfilohije, čime su otklonjene sve pretpostavke da će snositi posledice zbog molitve za upokojenje živih, članova Vlade i narodnih poslanika na mitingu protiv potpisivanja Briselskog sporazuma.

Najvažniji događaj iz samo naoko *pratećeg saborskog programa* bio je susret crkvenog vrha sa potpredsednikom Vlade Srbije Aleksandom Vučićem. Nije im, kažu vladike, bilo što-šta jasno u vezi sa politikom Vlade, zapravo odnosom prema Kosovu, a Vučić im je, saznali smo iz medija, u kratkom razgovoru baš sve razjasnio. Stekao se utisak, kao i severnokosovskim Srbima kad im je pomenuo budžetski novac i radna mesta.

Idejno i akciono jedinstvo

Teško je verovati da su vladike bile neobaveštene, pa da im je Vučić sve objasnio tako razumljivo da portparol Sabora vladika Irinej samo konstatuje kako su „**mnoge stvari su jednako sagledane i iz crkvenog ugla i iz ugla Vlade**“.

Scenarij je funkcionisao savršeno, vladika Irinej se, dikcijom neformalnog kominikea zahvalio Vučiću na iskrenosti i dodao da **briselski sporazum svi razumeju kao izbor, ne onoga što je poželjno već onoga što je sada moguće - onoga što je bilo moguće ostvariti**.

U prevodu na realnost, Vučić je rekao patrijarhu da će se pojaviti na Saboru da održi vladikama

patriotsku besedu, pominjući, pritom - odaberimo - drugačiji pristup povraćaju crkvene imovine, fiskalizaciju popovskih proizvoda i usluga, pojanja i oplakivanja, crkvenih sveća, sjajnih krstića i lažljivih kupusara, popovske penzije, Hram svetog Save u beskonačnoj izgradnji. A gotovo sigurno im je pomenuo i krivično delo oblube, odnosno funkciju državnog tužioca koji, eto, predugo žmuri. Dogovoreno je javno pomirenje u koje se nije uklopio jedino mitropolit Amfilohije, koji je Vučiću dao šlagvort za miloševićevski nastup: „Direktno sam odgovorio vladiki Amfilohiju i govorio sam o tome da nikad neću da prihvatim da sam izdajnik ili da su ljudi u vladi izdajnici“ rekao je Vučić.

Dan nakon svečanog završetka Sabora u Nišu, na obeležavanju gradske slave car Konstantin i carica Jelena, vladika Irinej je u saopštenju sa Sabora dao zvaničnu crkvenu verziju:

„Radi što boljeg upoznavanja sa naporima Vlade Srbije i drugih odgovornih organa države na istom putu, Sabor je zamolio g. Aleksandra Vučića, prvog potpredsednika Vlade, da zvanično poseti Sabor na zasedanju. Tom prilikom, posle iscrpnog i iskrenog razgovora, uz obostrano razumevanje i dobru volju, konstatovano je da, i pored razlika u pristupu pojedinim pitanjima, postoji jedinstvo i saglasnost u suštinskom opredeljenju za budućnost srpskog naroda na Kosovu i Metohiji, za očuvanje njegovih svetinja i za integritet Srbije, što znači odbijanje neposrednog ili posrednog priznavanja fantomske državnosti Kosova i Metohije van Srbije. Saborski oci su, ustima njegove svetosti patrijarha, uverili g. Vučića da Vlada i Skupština Srbije, delujući u tom smeru, mogu da računaju na punu podršku Srpske pravoslavne crkve, u okviru, naravno, njene nadležnosti i njenih mogućnosti“.

Bedno i podmuklo

Crkveno, dakle, „računajte na nas“, bezrezervno prihvatanje vladika da na temu Kosova govore jedino kroz suze bojazni za *srpski narod u Pokrajini*, kako ne bi osetili gnev pravednika. Propovednici

SKUP I NEHUMAN LUKSUZ

PIŠE: STIPE SIKAVICA

carstva nebeskog odlučili su se, ipak, za svoju ovomezemaljsku raskoš u mračnim vladničanskim odajama, a država/Vučić za selektivnu pravdu, pri čemu ih nije mnogo dotakla patnja godinama seksualno zlostavljane dece. Hrišćanski. Ukoliko nije tako, uskoro ćemo čitati optužnice protiv bar dvojice vladika (jednog bivšeg), a u Srbiji neće biti gladnih. Novac za njihovu ishranu biće obezbeđen smeštanjem banditskih popovskih poslova u legalne poreske okvire i prestankom državnog finansiranja najopskurnije nevladine organizacije.

Osokoljeni, valjda, najavom državnog oprosta, mantijaši su se vratili popovanju, bedno i podmuklo vređajući građane zdravog razuma, ismevajući ateizam i sekularizam, zahtevajući od države da zabrani abortus. Ispod ovih gnusoba potpisan je vladika Irinej, ali je autor možda i Pahomije Nedodirljivi: „Sabor preporučuje svim eparhijama Srpske pravoslavne crkve i područnim im crkvenim jedinicama da osnivaju fondove za podršku porodicama sa više dece, da preventivno, pastirski i terapijski, sprečavaju pošast nemorala, narkomanije, pornografije i svih drugih patogenih pojava koje iz korena ugrožavaju biće, dušu i budućnost srpskog naroda i svih hrišćanskih naroda, izloženih pogubnom uticaju sekularizma, potrošačkog mentaliteta, hedonizma, individualizma, pseudoreligioznosti bez pojma o ličnom Bogu, lažnog hrišćanstva bez Hrista kao Bogočoveka i bez Crkve kao bogočovečanske zajednice, kao i raznih ideologija besmisla i beznađa. Sabor, sa svoje strane, poziva sve na život i delovanje kroz veru, nadu i ljubav, jer - Bog je ljubav“, ubeđene su vladike.

Ispitivanje javnog mnjenja (*Ipsos strategic*), realizovano pre Sabora, ukazuje na to da SPC prvi put od 2000, nije institucija kojoj punoletni stanovnici Srbije najviše veruju. Umeju, eto, građani da kazne ubistvo narkomana u nadrilekarskom mraku, seksualno zlostavljanje dece, nekontrolisano bogaćenje. Čak jedan procenat ispitanika više ne stavlja Crkvu na prvo mesto.

Uvodničar najnovijeg broja magazina Odbrana (br. 185, 1. jun 2013), glavni i odgovorni urednik Radenko Mutavdžić, svoj tekst, a time i broj magazina otvara ovom vešću: „Uskoro bi trebalo da bude okončano pitanje kupovine ruskih aviona i radarskih sistema, izjavio je ministar odbrane Aleksandar Vučić nakon sastanka sa ruskim ministrom odbrane Sergejem Šojguom u Moskvi. Borbeni avioni MiG 29M2 kupovali bi se kroz robni kredit koji bi trebalo da odobri ruska strana i koji bi se realizovao u tri faze do 2017. godine, a Vazduhoplovni zavod 'Moma Stanojlović' u Batajnici bio bi osposobljen za remont. To je dobra vest za naše vazduhoplovce i sistem odbrane jer je nabavka novih aviona jedan od prioriteta u modernizaciji vojske“.

Nismo sigurni da je to baš tako, jer stvarnost Srbije nimalo nije ružičasta. Za prezaduženu državu, za njenu katastrofalnu privredu i budžet u kome zjape praznine na sve strane, za njeno preko svake mere siromašno društvo - a prema saznanju i dubokom uverenju potpisnika ovih redaka - kupovina rečenih vazduhoplova ne može biti pametna, dakle ni dobra vest. Otud nije jasno kako to može da bude dobra vest za „naše vazduhoplovce i sistem odbrane“, jer Vojska Srbije (VS), njena borbeno avijacija i sistem odbrane nisu izmešteni izvan ove sumorne svakodnevice i izvan budućnosti koju smo, u znatnoj meri proćerdavši je, uskratili narednim generacijama. U redu, možemo se zavaravati, možemo da budemo posebno naklonjeni „našoj vojsci“ bez ikakvog kritičkog odnosa prema njoj, kao što i jesmo, što pokazuje gotovo svako ispitivanje javnog mnjenja na temu poverenja građana u institucije, ali račun će nam neizostavno stići, i to sa pripadajućom kamatom. No, vratimo se posetama dvojice naših političkih korifeja Rusiji.

Ministar odbrane Srbije, Aleksandar Vučić sastao se sa svojim ruskim kolegom Sergejem Šojguom 23. maja u Moskvi, a predsednik države Tomislav Nikolić dan kasnije sa ruskim predsednikom Vladimirom Putinom u Sočiju. Budući da su ključne tačke

dogovora o saradnji dveju država u „oblasti odbrane“ i ranije već bile poznate i tzv. široj javnosti, o čemu se opširno izveštavalo i komentarisalo na obe strane, a u koji je „paket“ svakako spadala i kupovina šest MiG-ova 29M2 - nije bilo mesta zamerka tome što je ponegde Nikolićevo i Vučićevo putovanje duhovito nazvano prijatnim izletom u Rusiju (asocijacija na Krležin putopis se valjda podrazumeva).

Doduše, na predsedničkom nivou potpisan je dokument najvišeg ranga - „Deklaracija o strateškom partnerstvu“ između Rusije i Srbije, ali se njome ovde nećemo baviti, kao što ćemo preskočiti i zvanična saopštenja iz kabineta dvojice članova srbijskog državnog „svetog trojstva“ nakon njihovog povratka kući, jer su i ta saopštenja skrojena od krajnje uopštenih fraza, a i nevažna su za ovaj tekst. Međutim, potrebe teksta istu da događaje u vezi sa kupovinom MiG-ova vratimo na početak.

Najavljujući svoju skoru posetu svom ruskom kolegi S. Šojguu, ministar odbrane A. Vučić izjavio je na batajničkom aerodromu 6. maja ove godine, pred domaćim i stranim predstavnicima „sedme sile“ i sledeće: „... Razgovaraćemo o nabavci višenamenskog borbenog aviona i o njegovom značaju za obavljanje svih onih zadataka koje mi u miru treba da obavljamo, kad je reč o zaštiti vazdušnog prostora nad Srbijom. Setimo se 1999. godine, kad smo imali jata aviona nad našom zemljom, kad bi uzletela samo jedna naša 'dvadeset devetka', oni bi se raspršili u veoma velikom prostoru da bi je izbegli. Više takvih višenamenskih borbenih aviona najbolje je sredstvo za odvratanje od pokušaja agresije na našu zemlju...“ O najavi te posete, i naročito o predviđenoj kupovini ruskih višenamenskih borbenih aviona MiG 29M2, kao što već rekosmo, izgovoreno je i napisano ne malo pametnih, ali bogme i nesuvislih reči, i to ne samo na domaćoj političko-medijskoj sceni već i u sredstvima informisanja bivših jugo-republika. Štaviše, prema grubim procenama, nagoveštaj ministra odbrane Aleksandra Vučića o nabavci borbenih vazduhoplova imao je veću rezonancu u neposrednom okruženju nego na

domaćem informativno-političkom polju, što je indikativno, jer nas hoćeš-nećeš, vraća u tugaljivu blisku prošlost iz koje tešku hipoteku, u okviru Miloševićeve ratne mašine, nosi i srpska avijacija. A, da kod nas umesto virtualne postoji zbiljska javnost, o osavremenjavanju domaće borbene avijacije bi se, i to s dubokim razlozima podela javna rasprava, bez obzira na to što to nije tema broj jedan na listi aktuelnih društvenih i državnih prioriteta.

Međutim, budući da je naša javnost takva kakva je, i da malo šta zna o performansama savremenih borbenih letelica, pa dakle i o performansama MiG 29M2, ona se uglavnom zadovoljila time što su joj eksperti i „eksperti“ za borbenu avijaciju održali „predavanja“ o rečenoj temi. Pa je tako, na primer, neizbežni Miroslav Lazanski u Politici, 7. maja, u tekstu pod naslovom „MiG-29M2 na srpskom nebu“, čitalačku publiku opširno edukovao ne samo o tehničko-taktičkim kvalitetima MiG-a 29M2, nego i o njegovim manevarskim prednostima u odnosu na sve ostale letelice iz razgranate svetske familije višenamenskih borbenih aviona. Ipak, u tom tekstu problematičan je ovaj detalj: „...Srbija će nabaviti ruske višenamenske borbene avione MiG-29M2, a naši piloti već se nalaze na preobuci za taj tip aparata. Ne toliko za nekakav rat, već više za čuvanje vazdušnog prostora u sistemu PVO...“ Kako da protumačimo tu nejsnoću, da ne kažemo zagonetku M. Lazanskog? Pitanje bi moglo i drugačije da se formuliše: protiv koga bi to Srbija (opet!) ratovala, jer Politikin analitičar piše da bi se „zmaj-avioni“ (tako on tepa MiG-ovima 29M2!) nabavili „ne toliko za nekakav rat“, što će reći - ako nije „toliko“ jeste ipak „nekoliko“ „za rat“! Koliko? I u kome to, u kojoj državi, ili narodu, u kojoj i čijoj vojnoj sili ovaj čuveni vojni stručnjak među novinarima, vidi budućeg ratnog neprijatelja Vojske, odnosno države Srbije?

Druga naša primedba odnosi se na onaj deo ovde citirane izjave ministra Vučića u kojoj je on podsetio okupljene novinare na „godinu bombardovanja Srbije: „... Setimo se 1999. godine, kad smo imali jata aviona nad našom zemljom, kad bi uzletela samo jedna naša 'dvadeset devetka', oni bi se raspršili u veoma velikom prostoru da bi je izbegli. Više takvih višenamenskih borbenih aviona, najbolje su sredstvo za odvratanje od pokušaja agresije na našu zemlju...“ Kao što se vidi, i Vučić spada u dominantnu grupaciju ne samo političara nego i tzv. običnih građana Srbije koji

su ubeđeni da se na njihovu državu 1999. godine bezrazložno sručila ona i onolika vojna sila! No, važnije je da se i ministru, baš kao i Lazanskom postavi gotovo istovetno pitanje, jer to implicira njegova izjava: a ko bi to, valjda onako kao na taktičkim ratnim igrama, da ne kažemo iz čista mira, ko bi to danas napao Srbiju? Tek bismo ministru bili zahvalni kad bi nam on otkrio - ko su to naši potencijalni neprijatelji! A što se tiče 1999. godine, bojimo se da Vučić i nije ponajbolje informisan, jer te godine, ako se ne varamo, nije uzletela nijedna „dvadeset devetka“ (a sve i da jeste, prošla bi kao i „dvadeset jedinica“, s tom razlikom što bi se odavala pošta nekom drugom pilotu umesto onoga koji se u Srbiji oplakuje krajem marta svake godine): sem njih 4 (i slovima četiri), sve druge „dvadeset devetke“ uništene su još na aerodromskim stajankama.

A kad smo već priču doveli do tih borbenih letelica, gotovo da je teško izbeći podsećanje: još dok je bila u životu, Titova savezna država kupila je eskadrilu „dvadeset devetki“ (16 aparata MiG 29) i tada za velike novce, naravno, zagrabbjene iz tadašnje zajedničke državne kase, što će reći da su i „dvadeset devetke“ pripadale svim narodima i narodnostima onovremenih republika i pokrajina. Pa, s kojim je to pravom (sem sile, bezobrazluka i bezobzirnosti) Srbija prisvojila tu eskadrilu? Izvinjavamo se, pitanje ipak nije za ministra Vučića, bio je tada isuviše mlad kad su Slobodan Milošević, Bora Jović i Veljko Kadijević učinili i tu, među brojnim krvavim svinjarijama. Naravno,

time ni iz daleka nije iscrpena lista neprijatanih pitanja vezanih za ratno vazduhoplovstvo Miloševićeve mašinerije koja je razarala bivšu zajedničku državu, ali to su posebne, široke i za ovdašnju javnost veoma teške i neprijatne teme.

I da na kraju još jednom ponovim: više je razloga zbog kojih ne bi trebalo nabavljati MiG-ove 29M2, pri čemu su ekonomski - najvažniji, i u tom se smislu priklanjamo mišljenju vojnog analitičara Aleksandra Radića. U velikoj bedi i siromaštu u koje je Srbija potonula do grla, čak je i nehumano razmetati se luksuznim borbenim letelicama. A, ako nam je baš toliko stalo da imamo vlastite čuvare „našeg neba“, bilo bi mnogo pametnije, dakle i racionalnije osloniti se na remont i modernizaciju postojeće vazduhoplovne tehnike. Jer, svakome je jasno da novaca za kupovinu višenamenskih aviona nemamo. Za naše uslove, preskupu eksploataciju ovih letećih mašina da i ne pominjemo.

LETO, RASPUST, ODE GODINA...

PIŠE: SLAVICA VUČKOVIĆ

Godišnjicu mandata srpski ministar kulture i informisanja, Bratislav Petković, dočekao je u stilu koračnice: „mi dižemo čelo i kročimo smelo...“ I, na sve učestalije kritike zbog poteza u resoru koji mu je poveren, visoko diže pest: „Kad smo već kod protesta kulturnih radnika, setimo se koje su stranke podržavali i na kojim su binama u predizbornim kampanjama učestvovali“ (intervju Večernjim novostima, 17. jun 2013).

Zaista, nije zgoreg setiti se ko je koga podržavao - Bratislav Petković, na primer. Reditelj, diplomirao na FDU sa najboljom ocenom, školovan i kao poslastičar (što je porodična tradicija i nije za podsmeš, kome neretko pribegavaju njegovi kritičari), tvorac beogradskog Muzeja automobila i malog pozorišta Moderna garaža, nije pre nekoliko godina samo ustupio taj prostor radikalima za predstavljenje knjige „Ispovest haškog sužnja“ osuđenog ratnog zločinca Milana Lukića, nego je na promociji i govorio!

Petković je bio član takozvanog Đukinog kruga - grupe prijatelja, kolega i istomišljenika Miodraga Đukića, Miloševićevog ministra kulture, višegodišnjeg direktora Muzeja pozorišne umetnosti Srbije, osnivača Udruženja dramskih pisaca, časopisa Drama... Iz tog konteksta potiču i neka nedavna kadrovska nameštenja, a i retrogradne ideje, koje su se prirodno nakalemile na već uspostavljene standarde srpskog nacionalizma i mitomanije.

UDARNA TROJKA

Povampirili su se i „crni spiskovi“ - Petkovićev, o pozorištima, rediteljima, predstavama, vrlini... Kolarovićev (Dragan Kolarović, ministrov savetnik za informisanje, poznatiji kao tv-huškač iz devedesetih, nego kao dramski pisac, o umetnicima koji su podržavali prethodnu vlast, takođe i o pozorištu, Naših o svemu što nije njihovo u kulturi, Ajdačićev o filmovima. Proskribovani su bili autori, pozorišta, dela... dok su „popisivači“ još bili u statusu kandidata za funkcije, ali i kasnije. Diskretno ih povremeno dopunjava Radoslav Pavlović, donedavno prevashodno dramski

pisac („Šovinistička farsa“, „Mala“, „Moj rođak sa sela...“) sada savetnik predsednika države i žrec u senci za kulturno-ideološki imidž, a direktno Živorad Ajdačić (SPS), obavljač raznih poslova u državnom aparatu.

„Umetnost mora da bude patriotska“ („... Kultura u Srbiji je narodna i nacionalna, osnovni nosilac naše duhovne i stvaralačke posebnosti u zajednici svetskih naroda...“, citat je iz „programske osnove“ te politike, Bele knjige SNS „Programom do promena“, oktobar 2011), mantraju ovi adeпти najevropljanina, dok ih nostalgija vuče u nacio/patriotizam kasnih osamdesetih i svih devedesetih, a mitomanija u još dalju prošlost. Sve češće, ni njihova retorika, ni njihova dela ne skrivaju im pravu prirodu, iako je Petković na početku mandata izjavio: „Kao državni službenik i ministar, moram sada drukčije da razmišljam.“

E, sad, da li ne uspeva da mu „razmišljanje“ bude dovoljno drukčije, ili dovoljno isto, tek, posle godinu dana i sam se našao na jednom spisku za moguću smenu. Pun strahopoštovanja prema šefu, nada se da ga ipak neće zakačiti moguća rekonstrukcija Vlade: „Vicepremijer Aleksandar Vučić vodi odgovornu politiku u svim segmentima društva, pa će, što se Vlade tiče, tako biti i u oblasti kulture i medija. Ja se, lično, ne bojim ni izbora, ni rekonstrukcije, mada se moje ime često pominje kao ime nekog ko će biti 'rekonstruisan'. Ako Vlada proceni da nemamo rezultate i da nismo ispunili očekivanja, u redu. Lično sam zadovoljan, posebno s obzirom na date okolnosti, bočne udare i zlonamernost pojedinih medija u proceni naših rezultata.“

A, upravo su ti „rezultati“ motivisali, posebno tokom poslednja dva meseca, buru javnih, čak i masovnih protesta kakve ni ona jugoslovenska, ni kasnija srpska kulturna politika do sada nije izazivala - imali smo veća, doduše, prisilna

DEMAGOGIJA

„Slažem se da su izdvajanja za kulturu mala, ali, to nije naša krivica. Procenat od 0,6 odsto smo nasledili. Sveopšta je kriza. Zdravstvo nema para, nema para za vraćanje kredita, kako, onda, da tražite više para za kulturu? Kako da nekome, ko nema novca ni za lekove, objasnite da su kulturni radnici besni, jer nema para za neki film! (...) Nije jeftin populizam. Zaista mislim da u kulturu spada i briga o sugrađanima. Ne možemo samo da mislimo na sebe, kritikujemo i budemo slepi na probleme društva“, saoseća ministar.

izjašnjavanja, čak i referendume protiv umetničkog čina, recimo, povodom „Golubnjače“, ali ne i okupljanja na trgovima umetnika i građana-protivnika političkog i finansijskog tretmana kulture! To, svojevrsno prosto pravilo trojno, ta transfuzija - na jednoj strani, nema para ni za elementarno funkcionisanje, na drugoj se rasipa, na trećoj, suštinskoj ustvari, razlogu prethodne dve, menja se krvna slika srpske kulture, pokazalo se (sa stanovišta kulturnopolitičke birokratije), najbolje uspeva u međusobnom sadejstvu.

NIŠVIL RITAM

Odličan primer je Niš, Konstantinov rodni grad, kao polazni toponim obeležavanja 17 vekova Milanskog edikta. Milioni, što dinara što eura, uloženi su u pompezne priredbe - igrokaze („Konstantin - znamenje anđela“, „Constantinus magnus“...) od kojih je i stručna kritika spuštala pogled. Nagrade kostimima i scenografiji „Konstantina“ na nedavnom Sterijinom pozorju, javnost je prihvatila kao utešne, kao, uostalom, i samo uvođenje te predstave u selekciju.

ZAHTEVI

Protest umetničkih udruženja, na beogradskom Trgu republike (22. juna), „protiv degradacije kulture u najširem smislu“, zahteva od vlasti: hitno definisanje kulturne politike i strategije razvoja kulture; reformu i donošenje zakona u skladu sa potrebama različitih aktera u kulturi i umetnosti; nalaženje načina za finansiranje kulture i umetnosti; uvažavanje struke i stručnosti; depolitizaciju i departizaciju kulture; povratak umetničkog i obrazovnog programa na javni servis Srbije.

INTEGRITET

Koncert pod upravom Zubina Mehte i donatorsko veče - kako bi se prikupio novac za gostovanje Beogradske filharmonije u SAD, protekli su bez ijednog protokolarnog ustupka. Svako, pa i povlašćeno mesto u Kolarcu, naplaćeno je, što je važno i za političare - mogli su da uđu samo sa kupljenom ulaznicom. Sala je bila prepuna, u njoj - najmanje političara.

Nisu primane donacije od javnih preduzeća. Prikupljeno je pola miliona dolara.

U slučaju muzičkog spektakla Sanje Ilića, „Constantinus magnus“, četvrte u nizu tematski planiranih priredbi, kojem se u budućnosti, navodno ugovaraju brojna gostovanja u inostranstvu, ali je na domaćem terenu predviđeno samo prvo, jedino i poslednje izvođenje, na premijeri, sponzor (država) se čak pokazao kao raspikuća: „Odvojili smo 400 protokolarnih ulaznica, a 2200 besplatnih je planulo, čim smo ih pustili u opticaj. Nije to mnogo novca, uostalom, cela proslava košta manje nego jedan običan srpski antisrpski film“, saopštio je Radoslav Pavlović, dodajući da će se 40 odsto novca vratiti u budžet! Od čega, ako se bar nešto ne zaradi na ulaznicama - nije rekao, a niko ga nije ni pitao.

E, tu se prelilo! Istovremeno, za Nišvil, džez festival sa lepom reputacijom i ovde i u svetu, za koji je ove godine bio najavljen dolazak, između ostalih i Džoa Kokera, a i planirana svita „O toleranciji i slobodi“ na temu Edikta i koji je ranijih godina trpeo smanjene, ali ne nulte dotacije - čak ima status „nacionalnog značaja“, ma šta to značilo - nema para. Ministarstvo je ocenilo da Nišvil ima „nejasnu programsku koncepciju“ i da mu „nedostaje kvalitetna

BITEF

„Može jedne godine da ne bude festivala, ili, može da bude daleko skromniji“, rečeno je Jeleni Kajgo, direktorki Bitef Teatra i festivala kome je ove godine namenjeno manje od polovine budžeta predstave „Konstantin“ - samo osam miliona:

„Možete li zamisliti kako je teško strane partnere, velike trupe, koje su navikle da planiraju gostovanja po festivalima godinu-dve unapred, moliti u junu da stoje na stend baju za septembar?... Nije problem da mi ne razumemo besparicu, nego kriterijum po kojem se raspoređuje novac

umetnička selekcija“! Oglasio se i ministar, koji je prvo izjavio kako je Nišvil „komercijalna manifestacija koja ucenjuje“ (!) da bi se nekoliko dana kasnije vadio, ali, ponižavao džezere:

„Razleteli smo se po firmama i Telekomu da nađemo pare... džezeri su ljudi entuzijasti, ne traže pare, znam, držao sam mali džez klub... Stjepko Gut bi svirao za piće...“ pa je kriva komisija koja odlučuje o tome, pa opšta kriza, lekovi, filmovi... Ne pominje, doduše, vatikansku i druge belosvetske zavere protiv nebeskog naroda, ali - krivac postoji: prethodna vlast! (Koja im jeste, nedovoljnim činjenjem, donekle, dala vetar u leđa, ali nije finansijskim embargom ukidala Nišvil, Palički festival, Bitef, časopise...).

Ovaj, recimo, incident sa Nišvilom, srećom, pokazao je da još može da se probudi i aktivira i druga, zdrava građanska strana naspram tekućoj, državnoj politici u kulturi - što su, nažalost, mnogi „urbani“ činioci srpskog društva zapostavili: više od 2000 građana okupilo se na niškom keju, na koncertu u znak solidarnosti sa Nišvilom, 10.000 je potpisalo peticiju, stiglo je na stotine mejlova... „Ako nas ostave u mraku bez ideja i umetnosti, prostota i estrada će sve da prekriju“, komentarisao je džez kontrabasist Miša Blam.

BLAMAŽA STERIJNOG POZORJA

Kulturni resor u Srbiji posle 2000. godine nema mnogo sreće sa ministrima i njihovim učinkom: dvojica glumaca (Branislav Lečić i Voja Brajović), novinar Dragan Kojadinović, izdavač Predrag Marković, reditelji Nebojša Bradić i, sada, Bratislav Petković nisu javnosti nepoznata imena, naprotiv. Ali, niko od njih ne može se osloboditi odgovornosti što, na primer, građanin Srbije treba da se ustručava, pa i pribojava, ako piše latinicom, objavljuje na latinici (nedavno su

i ugledni pozorišni časopisi Scena i Teatron praktično ugašeni u dosadašnjem, kosmopolitskom, pristupu (promenjene su im redakcije, štampaju se isključivo na ćirilici...)

Sterijino pozorje sebi dozvoljava blamažu, ne samo sa selekcijom i protestnim odustajanjem iz selekcije, kao što je uradila rediteljka Selma Spahić, nego i uslovljavanjem stotina učesnika terminima jednog čoveka, Emira Kusturice - koga su specijalnim avionom dovukli iz Pariza, jer je zaboravio da tog dana, 25. maja, treba da otvori Pozorje. A onda to učinio, čitajući tekst nekakve svoje Deklaracije - sa mobilnog telefona! Nije Kusturica pogrešan čovek za pozorište, u tome nisu u pravu oni koji ga kritikuju - on je, sa Mladenom Matarićem, kao profesor sarajevske Akademije, vodio pozorište Obalu, iškolovao dobre glumce i vrlo dobro zna o čemu je reč. Problem je u njegovom trudu da bude po volji shodno svojoj promeni imena, zbog čega prihvata udvoričke ustupke, ali ih sam retko pravi.

Za 22. jun najavljen protest umetničkih udruženja, na beogradskom Trgu republike i, pre toga, performans Pokreta za evropsku kulturnu saradnju ispred zgrada Skupštine, Vlade i Ministarstva kulture, modifikovan pomoću replika iz domaćih filmova (recimo, „Nije kultura šaka pirinča, da je pozoba svaka vrana“, iz „Boja na Kosovu“), svakako potrebni su inicijatori, kao i prethodni skupovi kulturnjaka u Beogradu i Zrenjaninu, ali, čovek se s pravom pita - zašto su godinu dana ćutali, strahovali, moljakali, trpeli da im se nameću imperativi ovog novog ukopavanja u nacionalizam, mitove, prošlost, navodnu tradiciju... Ako im je toliko vremena trebalo da se presaberu i solidarno udruže i to, više zbog para za kulturu, nego premetanja njenih savremenih vrednosti, mogu se pre nadati dugom putovanju u noć - sa svim pratećim pojavama - nego čudesnom efektu očekivanog datuma.

Previđaju, pritom, još jednu bitnu činjenicu: obrazovanje. Ovo što sada imamo, od udžbenika, kupljenih diploma, malomatorske blamaže, do popova, i posle 20 godina direktno se nadovezuje na govor tadašnjeg ministra obrazovanja dr Danila Ž. Markovića, direktorima banatskih škola: „Decu ne možemo vaspitavati u duhu kosmopolitizma, nego patriotizma i ljubavi prema otadžbini. Veliku ideologiju treba uglaviti u te male glave.“

IKAROVSKI SAN E.S.

PIŠE: ZORAN JANIĆ

Postoji li način da E.S. centralni lik *Peščanika*, po građanskom pozvanju železnički inspektor, otac porodice, slavni dustabanaš, hiromant i lečeni neurastenik, nekako izbegne svoju sudbinu? Odgovor na to pitanje, elaboriran na nekih 300 stranica i dat kroz prizmu jednog davno potonulog sveta (K und K monarhije), napisan je u tako vehementno odričnoj formi da čitaocu ne ostavlja ni tračak iluzije da bi se E.S. mogao nadati nekom drugom i povoljnijem ishodu od onog koji će ga na kraju zadesiti: da zajedno sa hiljadama drugih bezimernih pojedinaца nestane u krematorijumu Aušvica. U svetu koji se sa svih strana zatvara oko njega kao klopka, glavni protagonist se predaje nekoj vrsti ikarovskih sanjarija - naime, da iz aktentašne izvuče par priručnih krila, pričvrsti ih na sebe i uz njihovu pomoć vine se u visine, izbegavši tako nepodnošljivu presiju ratne stvarnosti 1942. godine, u kojoj njemu i njegovoj porodici pretili pogibelj.

Ukoliko bi se taj njegov san zbilja ostvario, šta bi E.S. sagledao ako bi zauzeo neku dovoljno udaljenu fiksnu tačku (u vremenu i u prostoru)?

U prostoru: da je u njegovom *Redu vožnje* bila upisana ne samo železnička putna mreža Evrope i ostatka sveta, sa svim pratećim tabelama i cenama (uz dodatak brodskih i avio linija), nego i itinerer njegovog vlastitog križnog puta, kojim će ga huda sudbina na liniji Novi Sad - Kerkabarabaš - Zalaegerseg - Budimpešta - Krakov - Aušvic jednog dana odvesti u smrt; da je, dakle, njegova neuroza bila politička, ali isto tako i vidovita i da je njegov spisateljski prvenac, čuveni *Red vožnje*, u sebi sadržavao i maršrutu budućih „transporta smrti“, posredstvom kojih će gro jevrejske populacije, u okviru „konačnog rešenja“ (a među njima i E.S.) uskoro nestati u paklu konc-logora; da je na organskom i biološkom planu svog bića, simpatikusom i crevima, dakle naslutio kojim će tokom svet da krene: takvim gde će predominantna politička dimenzija, otevši se svakoj kontroli, kroz figuru logora, nastojati prvo da podjarmi svaki aspekt čovekovog života, a zatim da uništi i život sam.

A ukoliko bi se E.S. dovoljno udaljio u vremenu (tj. u odnosu na trenutak u kome mu je Tvorac udelio da živi svoj neizvesni život), šta bi u tom slučaju mogao da odredi u pogledu svoje egzistencije? Na prvom mestu, bio bi u stanju da odredi svoj položaj nepristrasno, takoreći objektivno, *sub specie aeternitas*, budući da bi

Istoriju sada mogao da sagleda *spolja*, kao posmatrač, a ne više kao pasivni subjekat i žrtva. Da li bi mu, zahvaljujući tom novom i izmenjenom položaju, tom bekstvu od seizmičkih potresa Istorije u visinu, bilo omogućeno da uvidi nešto novo, a što ranije nije znao (osim činjenice da je njegov život lišen svakih prava, da mu pre-ti smrt i da je izopšten)? Po svoj prilici, shvatio bi da je ono što ga proganja neumoljiva ruka podivljale Države-nacije i da na nalogu za njegovo uništenje, slično mnogima u njegovom položaju, stoji upisana rubrika koja se nalazi na svačijem krsnom listu: mesto rođenja, pol, jezik i veroispovest; da ga je izdala ne samo domovina nego i njegova vlastita biologija; da je postao kandida-tom smrti zahvaljujući pukoj činjenici da je živ.

Peščanik je rekonstrukcija jednog davno nesta-log sveta, proistekla iz nesvakidašnjeg obilja materija-la i fakata koja će pisac nagomilati pred sobom – gra-đa sasvim dovoljna da se ispuni nekoliko uobičaje-nih romana – ali će Kiš maestralno prokrčiti čitaocu put kroz to obilje, katalogizirajući građu i arhivirajući je uz pomoć više različitih pripovedačkih postupaka, od kojih će svakom pripasti u deo da stvarnost sondira u nekom posebnom domenu, razlažući njezin predstavljački potencijal od poetskog, do istorijsko-dokumentari-stičkog i parodijskog. Krajnji rezultat je tipičan životopis jednog nesrećnog srednjoevropskog građanina i Jevre-jina, ali sa svim specifičnostima jedne uklete, otud pot-puno zasebne i neponovljive egzistencije.

I, na kraju, valja spomenuti da će ikarovski san o letu i slobodi doživeti

ostvarenje ne od strane oca (E.S.) nego njegovog sina, pisca i biografa (Kiša). Ako se u stvaralačkom postupku krije tajna piščevog ovladavanja materijom i formom, onda bi se tajna Kišovog umeća slikovito mogla predsta-viti „kincugijem“, srednjovekovnom japanskom veštinom u grnčarstvu, gde se polomljeni delovi nekog vrednog krčaga ili posude ponovo sastavljaju „zlatnim šavom“, posebnom legurom koja u sebi sadrži visok procenat zlatnog praha. Tako dobijeni artefakt je, u neku ruku dekonstruisan, slobodno prošaran i optočen po ivicama zlatnim obrubom, po metodu slučaja i asimetrije: džez sinkopa umetnuta u Bahovu fugu. I Kišova književna teh-nika, uvek drugačija iz knjige u knjigu, spada u red „kin-cugi“ vidova dekonstrukcije, bilo da je u pitanju postupak Borhesa, Džojso i Šulca ili iskustvo francuskog „novog romana“; svaka tema zahteva svoj poseban pristup i onaj naročiti „zlatni šav“ (talenta i umeća).

A, naravno – nije naodmet to ovde naglasiti – među pojedinim znalcima i posvećenicima u tajnu ima dosta onih koji više cene takav, „kincugi“ tehnikom oplemenjeni predmet od samog originala.

Prkosan odgovor današnjoj Srbiji

(Mirko Tepavac, *Moj drugi svetski rat i mir, O ratu posle rata - autobiografski zapisi*, Razlog, Zagreb, 2012)

PIŠE: OLIVERA MILOSAVLJEVIĆ

Svojom knjigom *Moj drugi svetski rat i mir*, Mirko Tepavac je, kako sam kaže, želeo da prikaže „mali isečak velike istorije jednog doba, veličanstvenog i strašnog“. Prisvajajući Drugi svetski rat, obele-žavajući ga kao „moj rat“, autor je savršeno odre-dio mesto sećanja aktera značajnih događaja za njihovu istoriju, jasno stavljajući do znanja da će pružiti sliku rata koju je video svojim očima i ose-tio na svojoj koži, sliku rata iz ugla jednog čove-ka. Autor se nijedom rečju ne upušta u razmatra-nja celine, ne konstruiše totalnu prošlost, ne daje interpretaciju, ne pominje ni Tita, ni Čerčila, ni Staljina, nikoga koga nije lično sreo i ništa u čemu nije lično učestvovao. Zato ovo jeste knjiga o ratu njenog autora, jeste isečak rata kojih bi moglo biti onoliko koliko je bilo i njegovih savremenika.

Nemerljiv značaj ove konkretne slike proističe iz uloge samog autora, iz mesta na kome se nalazio, iz uverenja koja su ga nekada motivisala i iz iskreno-sti sa kojom danas saopštava svoje zapise. Autor je savršeno svestan varljivosti sećanja. Kaže da nje-govi saborci posle rata „pričaju jedan drugome, ono što su već više puta pričali i svojoj deci, rođacima i komšijama, sa sve više junačkih pojedinosti i dabome sve većim ličnim doprinosom“. Mirko Tepavac nije spreman da povlađuje takvim slikama, on ih ispravlja, oduzima im slavu i daje ljudsku, ponekad i neslavnu dimenziju.

Autor se nijednog trenutka ne povinuje današnjim kriterijumima i merilima u kojima je sramota imati ideale i vrednosti osim nacionalno-versko-tradicio-nalnih. Naprotiv, on piše o svojim idealima i uverenji-ma iz mladosti onako kako ih je osećao tada. Kaže da među komunistima za vreme rata nije bilo „izvla-čenja“ od ilegalnih zadataka, da je partija bila vrlo popularna i poštovana, da je samoranjavanje bilo nepoznato u partizanskim jedinicama sve do progla-šenja opšte mobilizacije. Piše: „Osećanje uzvišenosti

ciljeva, moralna i ljudska čistota, organizovanost i spremnost na žrtve, činili su onu unutrašnju snagu pokreta koji je, tako započet, mogao da izdrži sve ono što ga je kasnije čekalo. (...) Treznio sam se, ali se nisam pokolebao, pogotovo nisam pomišljao da odustanem! Ni svojim ni tuđim postupcima u tome vremenu, danas ne bih pripisivao apsolutnu čistotu i neporočnost. Tvrdim samo da tada, ni drugi, ni ja sam, nismo morali da činimo i govorimo bilo šta što bi bilo suprotno ljudskoj, patriotskoj i boračkoj savesti. Identifikacija Čoveka i Pokreta mogla je da bude potpuna!" Autor jasno pokazuje i kolika je bila vera mladih komunista u Sovjetski Savez. Piše da je za skojevce činjenica da predstoji nemačko-sovjetski rat bila normalna, očekivana, čak i željena, bila je potvrda njihovih nadanja. Kaže: „Sve se tih godina moglo menjati, samo naša vera u Sovjetski Savez - ne.“ 22. juna 1941. beleži da je bio presrećan i da se ni danas toga ne stidi, da je „kao na krilima“ žurio da prvi obraduje „što više naših“, jer, videće Crvenu armiju, „dolaze Sloboda i Socijalizam“. A onda, na kraju rata kada zarobljavajući Nemce, oslobađaju i zarobljene crvenoarmejce, zapanjeno se pita: „Kako to: crvenoarmejci, a dali se zarobiti!“

Ni kada opisuje one koji su se nalazili na suprotnoj strani, autor se ne povinuje današnjoj potrebi za pranjem nacionalne istorije. Kaže da je četništvo „velika tuga i beda, srpska i ljudska“, da je to bilo „beskorisno lenčarenje i potucanje“, „beda lažnog ratovanja“. Suprotno danas opravdavajućoj predstavi da je režiser Veljko Bulajić izmislio četničku ikonografiju, autor piše: „Vašljivi, plašljivi, prljavi i pijani, vozili su se fijakerima, lokali i pucali, slavili i zaklinjali se ‘mladom kralju““. „Za naše kriterije oni su bili odviše bahati, nakićeni ređenocima, kamama i šubarama, često napiti i grubo zahtevni prema domaćinima u pogledu hrane, smaštaja i opreme. A mi smo za njih bili stranci, varošani, školarci, belosvetki komunisti, prevratnici. Oni mrze Nemce, mi fašiste. Oni ‘za kralja i otadžbinu’, mi za oslobođenje i socijalizam.“

Budući i sam Vojvođanin, piše i o podunavskim Švabama. Kaže da je pre početka rata u Beloj Crkvi raslo „drsko i ratoborno ponašanje većinskog nemačkog življa“, da su zemunski Nemci presrećni okupacijom, „skoro svi već u folksdojčerskim uniformama“, da se naoružavaju, a policija iako sve to gleda, jedino proganja srednjoškolce-skojevce. Piše da su oslobođenje Vojvodine tužno dočekale podunavske Švabe, koji su postali „masovno, oduševljeni hitlerovci, a njihov muški deo, fanatički pripradnici mamutske divizije ‘Princ Eugen’ koja je ratovala: na Istočnom fronu, učestovala u Desantu na Drvar, a pri kraju rata bila glavna oružana sila protiv vojvođanskih brigada i divizija u Bosni (...) Povukli su se sa Vermahtom, a ovde ostavili svoje žene i decu da podnesu gorke plodove poraza i neprijateljstva sa doratnim susedima“.

Još mnogo značajnih opservacija se u ovim sećanjima može naći kao slika jedne drugačije istorije od danas nametnute i poželjne. Autor piše da je u predratnom vremenu socijaldemokratija imala više razumevanja za kapitalistički režim nego za komuniste, da je komunizam od režima najstrašnije proganjan, čak i kada su u pitanju bila deca, on sam je u šesnaestoj godini hapšen, a onda, po Zakonu o zaštiti države, zbog komunizma isteran iz svih škola na teritoriji Uprave grada Beograda, piše da ilegalci nisu toliko strahovali od Nemaca koliko od beogradske Specijalne policije. Ne uzdržava se od pohvala pojedinim saborcima, ali i nepoznatima, on opisuje i pokretu naklonjenog Nemca i sveštenika. Kaže da nikad u partizanima nije video ženu - kukavicu.

Drugi deo knjige, o ratu posle rata, kao da za autora nikada nije dovršen. Zato nije slučajno što, pišući danas, iz rata direktno prelazi u mir, kao da u njegovom sećanju između njih više i nema razlike. Njegov rat posle rata je opterećen samo jednom epizodom, za autora tako važnom, za čitaoca više tužnom, ostavljajući ga bez punog razumevanja zašto i danas toliko nepotrebno opterećuje pisca. Njegov rat je savršeno razumljiv, idealistički, hrabar, beskompromisan... Njegov rat posle rata, nepravda nastala kao plod neprolaznih pojedinačnih pakosti i slabosti, njemu je sudbinski važan, a čitaocu predstavlja samo prozirnu sliku ljudskih karaktera. Posleratnu situaciju autor opisuje kao „haotičnu euforiju“ u kojoj se hapse i „pravi (i nabeđeni) saradnici okupatora“, opisuje pojedinačno bahato ponašanje i samovoljno odlučivanje o pravima i krivicama, „kao da je svako od njih lično pobedio Hitlera“. Zaključuje da „pobeda više nego poraz, oteža razlikovanje poretka od nasilja. A pobednici se brže naviknu na tuđe ropstvo, nego na sopstvenu slobodu“.

Politička autobiografija Mirka Tepavca počinje u njegovoj šesnaestoj godini kada je hapšen i izbačen iz škole zbog komunizma. U rat je otišao da se bori protiv fašizma, za slobodu i socijalizam, kada je imao devetnaest godina, u ustaškom zatvoru je surovo mučen sa dvadeset godina, Sovjete je dočekao u dvadesetdrugoj, oslobođenje u dvadesettrećoj, posleratnu ličnu kalvariju je doživeo u tridesetoj godini života. I tu se uglavnom završava sve važno iz njegovog političkog života što je 2012. želeo da saopšti čitaocima.

U današnjem smutnom vremenu, u kome su poništeni i antifašizam i komunistički ideali o društvu jednakih, u kome nije „politički korektno“ kritikovati ni savremeno kapitalističko ropstvo, ni zločine kolaboracije, autor je hrabro pokazao, ne samo da se ne stidi svojih ideala iz davne mladosti, već da i danas misli i oseća isto. Isto tako, u današnjem smutnom vremenu, u kome se posleratni obračun sa kolaboracijom koristi da se poništi čitav antifašizam i NOB,

autor nema problem da ispriča kako se „atmosfera sumnjičavosti grubo prelomila“ i nad njegovom glavom. Dodaje da je u to vreme imao razumevanje da prestrogu budnost partije i policije „u uslovima nesumnjive opasnosti od oružanog napada Sovjetskog Lagera, pri nedovoljno pouzdanjoj podršci Zapada“. Ono što prećutkuje današnja paraistorija, savremenik Mirko Tepavac uzima u obzir i kad lično strada.

A ja bih podsetila, inscenirani sudski procesi na Istoku i makartizam na Zapadu (ili „vreme nitkova“ kako je to nazvala Lilian Helman), su svetski kontekst ranih pedesetih godina, a ne „ljudska prava“ iz 2012. Ovo kažem zato što će ove godine 29. novembra, na 70-godišnjicu AVNOJ, od države podržana četnička historiografska pseudoškola datum obeležiti izložbom o zločinima partizana, uverena da će do tada sve njene pripreme za konačnu rehabilitaciju kolaboracije sa fašizmom biti uspešno završene. U ovom dvostrukom poslu, ona već dobija pomoć i države i Evrope. Oni to udruženo zovu „suočavanjem sa prošlošću“, a suštinski, udruženo krađu jednu veliku pobedu, između ostalih i pobedu dvadesettrogodišnjeg Mirka Tepavca, i to upravo onaj, kako sam kaže, najteži i najznačajniji deo njegovog života, „neponovljiv u svojoj čistoti i romantičarskoj zanesenosti“.

Kao čitalac, imam osećaj da autor, da je kojim slučajem objavio svoje zapise pre 30 godina ne bi toliko insistirao na tvrdnji da se ni u savremenosti ne stidi svojih ideala. Tada bi se to podrazumevalo. Mirko Tepavac sa punom svešću to piše baš 2012, kao prkosan odgovor delu četničko-kolaboracionističke današnje Srbije, da joj pokaže, isto kao i pre 70 godina, da su istina, herojstvo i moralnost bili na suprotnoj strani od nje. I posleratna epizoda, zbog njenih novih recikliranja, za autora danas ima poseban značaj, doživljavajući je kao još jednom ponovljenu povredu njegovog „moralnog, boračkog i patriotiskog dostojanstva“. Možda se zato autor, na ove dve slike na koricama knjige, jedne iz četrdesetih godina i druge nastale 70 godina kasnije, tako lako prepoznaje, čak i gleda na istu stranu, nalevo. Samo što je na prvoj slici nasmejan i zagledan u nebo, a na drugoj sumoran, svestan bezvrednosti današnjice koja sve više liči na vreme njegove rane mladosti iz tridesetih godina. Samo ovoga puta - bez takve mladosti.

(Reč na promociji knjige, održanoj u Paviljonu Veljković, 4. juna 2013).

Putinovi razvodi

PIŠE: PETAR POPOVIĆ

Putin i Ljudmila Putin nisu više zajedno. Razveli su se, potvrdilo je dvoje supružnika, frapirajući javnost, ne faktom bračnog sloma, o njemu se govori već godinama - već režijom, smišljenom da se taj čin sada saopšti i Rusiji. U patrijarhalnoj zemlji, u pobožnoj naciji, nesmotreno tumačen, čin brakolomstva lako bi u nekakvom rđavom obrtu mogao okrnjiti oreol „obožavanog Putina“, kojim državna propaganda zaodeva „vođu naroda“.

Reditelj konstruisanog čina izjave je, razumljivo, Vladimir Vladimirovič, neograničeno moćni šef Rusije o kome naširoko kolaju glasovi da je, umesto skromne sredovečne Ljudmile Aleksandrovne (55), u javnosti neuočljive majke kćeri Marije (28) i Katarine (27), odavno već „sa drugom“ - jednom, po prilici, 30 godina mlađom i fizičkim izgledom atraktivnijom ženskom osobom.

Elem, u saopštenju „prvog para“, gnusoba te vrste zaobidena je, nego je stvar nameštena tako da izgleda da je rival Ljudmile Aleksandrovne u borbi za muža nešto više i jače od svake ženske osobe, jer to i nije „neka druga žena“, nego ni manje ni više „rival“ je Rusija. Da - opšteomiljenog Volođu Ljudmilinog preotela je *Otadžbina*. Otadžbina ne pita. Otadžbina ima žrtvenik, i to je sve, kaže auto-režija vođinog razvoda.

Samožrtvovanje - to je to što u tako postavljenom okviru nadjačava bol, što se da shvatiti, a da Putinov čin nije prožet cinizmom, čak dovodi i do radosti. Jer, proizilazi iz igre s javnošću - Ljudmila Aleksandrovna zna, svesna je i razume neumitnost žrtvovanja braka svetoj muževljevoj dužnosti.

Igrarija je tempirana posle baleta „Esmeralda“ 6. juna, gde su Putinovi iznenada zajedno, prvi put posle 7. maja 2012. Par je presretnut u holu, pitanjem reportera TV kanala 24 o utiscima o pretstavi - ali, već posle nekoliko reči i, za rusko kontrolisano novinarstvo hrabrom primedbom novinara kako se dvoje retko viđaju zajedno, te „ima glasova“ da oni čak zapravo više i nisu zajedno, da su se rastali...

Gospode, šta bi bilo da ovo nije bilo namešteno. Ranije, na pitanje štampe Putinu o takvim stvarima, šef Kremlja bi planuo i preporučio da novinari „svoje slinave njuške“ maknu od stvari njegove porodice.

Ovoga puta, šef Kremlja, koji je svojevremeno pozirao nag do pasa, da kamere dohvate i prenesu u javnost obnaženi torzo ruskog „muškarčine“ predsednika, bio je netipično predusretljiv. Iščekivao je da bude upitan. Jeste, potvrdio je, rastali su se.

Putinov rad i aktivnost, u vezi su s „potpunom javnošću“, rekao je. Takav život nekome odgovara, ali nekome ne. Neko se ne može uklopiti, naporno je. „Ljudmila Aleksandrova junački se s tim nosila osam, bogami čak i devet, devet godina. Tako da smo zajednički odlučili...“, rekao je i pogledao u bivšu ženu. A ona: „Pridružiću se rečima Vladimira Vladimiroviča. To je zaista bila naša zajednička odluka“, požurila je da potvrdi Ljudmila. Jeste, njih dvoje se „više ne viđaju“ i „svako vodi svoj život“, rekla je. Razlog je Ljudmilina nespremnost da na sebi nosi breme te javnosti o kojoj govori Vladimir Vladimirovič. „Naš brak je zapravo time dokrajčen, što se praktično ne vidimo. Vladimir Vladimirovič je sasvim predan poslu, deca izrasla, žive sopstvenim životom...“, rekla je bivša prva dama. „Ljudmila Aleksandrovna i ja ostaćemo vrlo bliski. Zauvek, uveren sam“, dodao je Vladimirovič.

Akteri skeča delovali su usiljeno. Prizor je mogao biti i mučan. Živ je utisak da je Ljudmila Aleksandrovna protiv volje odigrala ulogu, jer to „što se priča“ u Rusiji dobija zamah i ne može se više otežati a da se Rusima nešto ne kaže.

Razvod Putina sa ženom nije jedini njegov razlaz, koji je objavljen krajem ovog proleća. Početkom juna, u Moskvi je, uz veliki spektakl dat zamah Frontu za Rusiju, organizaciji obrazovnoj u predizbornom kontekstu 2011, ali ostavljenoj po strani, da bude tu kao političko oruđe za dejstvo kad bude potrebno. Izgleda da će uskoro biti potrebno. Oruđe je sada ugurano na rusku političku scenu, da bude mehanizam „Putinove direktne komunikacije s narodom“ bez posrednika - kako tumači, Kremlju blizak Regnum, u uvodniku glavnog urednika. Regnum kaže, to je „najvažnije zbivanje u istoriji savremene Rusije“.

„Najvažnije zbivanje u istoriji“ počelo je i završilo se kao spektakl frenetičnog skandiranja hiljadu i po učesnika osnivačkog zasedanja Fronta:

„Putin, Putin, Putin“, kada se predsednik Rusije pojavio u prostoriji skupa. Koncertom klicanja dirigovao je Stanislav Govoruhin, reditelj blizak vlastima. „Koga imamo nameru da izaberemo za našeg vođu? Hoćemo li glasati?“ („Pismo s Fronta“, <http://www.rg.ru/2013/06/12/onf-site.html>). Odgovor je bio u jedan glas: „Putin Putin Putin!“ Zaključeno je da je formalna procedura izlišna, te je Govoruhin rezimirao: „Naš vođa je Vladimir Vladimirovič Putin!“ Sledile su ovacije.

Putin je objasnio da je Front od sada mesto za sve pojedinačne predloge i inicijative, i da će se odatle najbolje pratiti kako se one formulišu, ozakonjuju i ostvaruju, a ne da završavaju u „birokratskom blatu“. Aha! Tu treba očekivati usaglašavanje različitih gledišta, jer je Front opšteruska organizacija. Ne sukobljavati se već objedinjavati trud, te da se tako dođe do najprihvatljivijih varijanti razvoja zemlje, kazao je Putin. „Ubeđen sam da smo na pravom putu. Mi smo za Rusiju. Ja u ovoj dvorani vidim najrazličitije ljude, i one osedele kose i sasvim mlade, i iskusne i one koji tek počinju život. A svima su lica svetla, odvažna i odlučna do kraja. To je tako zdravo. Želim vam uspeh“, poželeo je šef Rusije i napustio važan skup.

Čemu Front za Rusiju, kada Vladimir Putin već ima jedan, današnju Ujedinjenu Rusiju, partiju vlasti koja kontroliše Državnu dumu? Objašnjenje je slično onom, u slučaju Putinovog razvoda s Ljudmilom Aleksandrovnom. Vođin monotoni brak pukao je zato što gospodar Kremļa želi da svoj „mačo“ imidž kompletira nečim kao što je vršnjakinja njegove kćeri, fizički atraktivna mlada gimnastičarka Alina Kabajeva. Veza pak, Putina i „partije lopuža i prevaranata“, kako nazivaju partiju vlasti Ujedinjenu Rusiju, osuđena je da pukne takođe, jer Putinovoj propagandi za sledeće izbore (2018), nisu potrebni „lopovi i prevaranti“ o kojima trubi blog-opozicija, nego nešto atraktivnije – Front, koji nije imao vremena da to postane. Sledi, dabome, prebeg u Front, a onda bacanje drvijem i kamenjem na vladu, premijera Medvedeva i Ujedinjenu Rusiju.

Ko je zapravo kriv

PIŠE: SRĐAN M. JOVANOVIĆ

Debata o „krahu“ i „neuspehu“ Evropske unije, o „razočarenju“ u nju vodi se, kako na stranicama srbijanskih medija, tako i u celoj Evropi. Može se, nažalost, samo primetiti da predstavlja mahom veliki promašaj, pogotovo na strani onih koji pričaju o „neuspehu“ Evropske unije. Zaboravljaju se, naime, najvažniji faktori, dok se neke varijable i konstante prosto čitaju pogrešno. Da elaboriram.

Svet je pre nekoliko godina ušao u finansijsku krizu. Podrazumeva se da se finansijska lako pretvara u društveno-političku. Zbog nedostatka sredstava, nauka, obrazovanje i kultura takođe počinju da ispaštaju, jer se novac usmerava na druge, navodno važnije strane, te se stoga kriza produbljuje. Potom se javljaju i desničari koji tako nešto samo čekaju, i u svemu tome vide „propast“ sopstvene nacije, zbog čega još više novca bude postepeno sve češće usmeravano na „važnije“ stvari (čitaj: vojska, „bezbednost“ i policija). Kriza potom dostiže kulminaciju, jer prestaje da bude „finansijska“, a postaje „sveopšta“.

Šta se potom događa? *Optuži se* Evropska unija. Ali, *kako? Zašto?* Na osnovu čega? *Kako se može optužiti jedno naddržavno telo za nešto za šta su krivi pojedinci i države?*

Pogledajmo: novac je u rukama onih koji ga imaju, odnosno u rukama bogatih, finansijski više nego natprosečno solventnih pojedinaca, velikih korporacija, od koje je polovina u *vodstvu nacionalnih država*, a druga polovina u „dosluhu“ i dogovoru sa prvom. Nije ni ovo ništa što se već ne zna. Međutim, anti-EU diskursu je lako da optuži EU: Evropska je unija „krivac“ za krizu, za nezaposlenost, za društvene probleme. Pisanje Nove srpske političke misli (NSPM) je, ilustracije radi, samo mali, lokalni, gotovo beznačajan primer: svaki drugi-treći dan pojavi se tekst pod naslovom „Šta je EU donela X“, pri čemu je „X“ jedna od zemalja Evropske unije kojoj ne ide najbolje. Pisalo se, primera radi, o Bugarskoj i Slovačkoj, pa i *budućoj* Hrvatskoj (anti-EU lobi gleda i u budućnost – jedna od važnih instanci desničarskog diskursa je navodna projekcija loše budućnosti). I odista, od vremena kada je Bugarska ušla u Evropsku uniju, nije

joj bilo bolje. No, u analizi – pogotovo profesionalnoj – postoji nešto što se zove *uzročno-posledični sled*.

Kako stvari stoje, tog uzročno-posledičnog sle-da nema i kad je reč u ulasku Bugarske u EU i pogo-tovo kad je reč o njenim unutrašnjim društveno-poli-tičkim, finansijskim i inim previranjima. Sve banke koje daju besmislene kredite, te ih potom „vraćaju“ sa basnoslovnim kamatama, *kako će vam reći soci-olog i ekonomist početnik*, bez uložnog rada, dopri-nose slabljenju finansija. Svaki pojedinac zelenaš – a ima ih, širom sveta – radi isto. *Svaka nacionalna vlada* koja, umesto da uloži u razvoj nauke, ulaže u sektore *prinude*, doprinosi krizi. Nezaposlenost raste. Kako je Džon Ralston Sol pisao („Nesvesna civilizacija“, Kar-pos, 2010), situacija je naopaka: „Poslovi su jedan od poslednjih stepenika u lancu proizvodnje. Ako želite poslove vi prvo morate da istražite, razvijete, isplani-rate, rizikujete, investirate, sagradite, razvijete trži-šta i da započnete prodaju. Rezultat na kraju može biti posao“. Dakle, umesto da se sa *razvojem nauke* obezbeđuje otvaranje novih radnih mesta, *nacio-nalne vlade* ulažu u nepotrebne stvari. Drugim reči-ma, *evroskeptici*, zašto je i, zbog čega *Evropska uni-ja* kriva?

A šta rade nacionalne države, koje su *glavni kriv-ci*? Da ponovo citiramo neponovljivog i oštrog Ral-stona Sola o već prebrođenim krizama i šta se radilo nekad: „1) moć direktno prebaciti na eko-nomske i društvene interesne grupe, 2) progura-ti preduzetničku inicijativu u oblasti koje su obi-čno rezervisane za javna tela, 3) izbrisati granice između državnog i privatnog interesa (prim. S.M.J. – *nacionalizovati!*) – to jest, osporiti ideju javnog inte-resa“. To sad rade *nacionalne države*.

Dok ljudi jadikuju i dižu glas protiv Evropske unije.

Pogledajmo proteste protiv EU, tu i tamo po samoj Uniji. Nose neki Španci maske i transparente sa porukom da (im) je EU kriva. Zašto im je EU kri-va? Zbog čega? Na koji način? Neće valjda Evrop-ska unija da ih zaposli? *Nacionalna država zapo-šljava*, kao i *privatne firme koje rade u okviru zaka-na nacionalne države*. Zbog čega je onda *Unija* kri-va? Naravno, na ova pitanja odgovora nema. Samo naklapanje, pseudoprofesionalno razglabanje, uz neizbežne sofizme i paralogizme, metonimijska pozivanja na nekakav metafizički „narod“. Uvre-de protiv ljudi koji shvataju da je nacionalna drža-va – koja je dovela samu sebe do neizbežnog kraha – krivac za patnju naroda, na ovim prostorima uvek

dolaze i u vidu paketića vešto sklopljenih reči, poput „evrofanatika“ i „evroslinavaca“, jer oni koji takve kovanice kuju nisu ništa drugo do „naciofanatici“ i „nacionalslinavci“.

Poznato je šta lažov radi da ga ne bi mogli optu-žiti da je lažov? Optuži nekog *drugog* da je lažov. Oduvek je tako bilo. Još je Sokrat to primetio u svo-jim dijalektičko-majeutičkim izletima. Isto je sa *naci-ofanaticima* – njihova ideja društveno-političkog uređenja je dovela do *kraha ne samo države, već i čovečanstva*, pa je zato *nužno optužiti drugu stra-nu za to*.

Ono što je u svemu najgore je to što *društvene, humanističke nauke i filozofija sve ovo znaju*. Postoje *recepti* za rešenje izlaska iz krize, postoje nači-ni *shvatanja, razumevanja i analiza* svih društve-nih, političkih i ekonomskih problema, ali *nauku* – pogotovo u Srbiji – niko ništa ne pita. Samo „anali-tičare“, tu i tamo.

Nije (nam) EU kriva. Krive su nacionalne drža-ve, kao i svi oni koji ih podržavaju bez trunke (kri-tičkog) uma, profesionalnosti i razmišljanja. Ume-sto *nacionalne*, potrebna je *građanska, sekularna, demokratska država*, ona koja bi poništilu kata-strofu koju nam nacionalne države „serviraju“. Neke stvari su, u suštini, veoma jednostavne.

JEDINSTVENO SVEDOČANSTVO

Srbija na početku XX veka - u ogledalu jednog
zaturenog istorijskog izvora drugog reda

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

Jedan istoriofil (Tomica Miladinović) i jedan budući istoričar (Vidan Bogdanović) zamolili su me za mišljenje o knjizi majora vojske Kraljevine Srbije, Dobrivoja R. Lazarevića, *Ubice naroda srpskog!*...

Na srpskom jeziku, bez paginacije Lazarevićeve knjiga je 1917. godine objavljena u Nemačkoj. Prema Miladinovićevim istraživanjima, primerci knjige postoje samo u tri strane biblioteke. U fondovima domaćih biblioteka o njoj nema ni traga. Pitanje je da li je ikad i dospela u Srbiju. Posvećena je ubistvu poslednjeg Obrenovića, kralja Aleksandra i kraljice Drage 29. maja 1903. godine. Događaju koji je, po mišljenju autora, na brutalan način obeležio početak XX veka u Srbiji, određivši njenu unutrašnju i spoljnu politiku u godinama do Prvog svetskog rata.

Autor o kome se, bar zasad, zna samo ono što je u svojoj knjizi sam o sebi rekao, javlja se u trostru-koj ulozi: 1. *neposrednog svedoka događaja od 29. maja 1903. godine*; 2. *jednog od inicijatora kontrazavere* i 3. *iz obe ove perspektive lucidnog opisivača uzroka i posledica ubistva poslednjeg Obrenovića*. Kao i sva dela koja su, nasuprot pobedničkoj strani nudila drugačiju interpretaciju dinastičke promene u Srbiji na početku XX veka, knjiga Dobrivoja R. Lazarevića morala je ostati zaturena. Slika Srbije na početku XX veka frapantno se podudara sa slikom na kraju tog istoga veka. Lazarević to nije mogao znati, ali je slutio da će neke karakteristike koje su se manifestovale u razdoblju 1903-1914. godine trajno uticati na razvoj države i društva i odrediti budućnost Srbije.

Po uvidu u činjenice i bogatstvu asocijacija Lazarevićeve knjiga je, iako istorijski izvor drugog reda jedinstveno svedočanstvo. To, pak, što dolazi sa velikim zakašnjenjem ne čini je „senzacionalnom“. Savremeni srpski istoričari na razdoblje 1903-1914. godine, kao i na Obrenoviće, gledaju mnogo složenije u poređenju sa, na primer, decenijama neprikosnovenim Slobodanom Jovanovićem. Za to se, u prvom redu ima zahvaliti

istraživanjima: Radoša Ljušića (počeci novog čitanja dinastije Obrenović i Srbije posle Berlinskog kongresa), Ane Stolić (knjiga o kraljici Dragi), Olge Popović - Obradović (studija o institucijama parlamentarne demokratije u Srbiji 1903-1914. godine, zemlji bez ikakvih liberalnih tradicija, sa snažnom ulogom vojnog činioca i vrlo koncentrisanim nacionalizmom posle osamdesetih godina), Dubravke Stojanović (studija o idejama srpske inteligencije o demokratiji u Srbiji 1903-1914. godine, koje su proizlazile više iz njihove lektire nego iz političke prakse u kojoj su i sami učestvovali), Vladimira Jovanovića (o državnoj politici krivotvorenja i banalizacije Obrenovića posle 1903. godine s ciljem da se opravda način na koji je uklonjen), Suzane Rajić (studije o Vladanu Đorđeviću, kao izuzetno značajnom prilogu istoriji srpske inteligencije, i kralju Aleksandru Obrenoviću), Andreja Šemjakina i Latinke Perović (studije i istorijski izvori o srpskom radikalizmu i njegovom korenu u ruskom narodnjaštvu: ideje, organizacija, vođa). Tome treba dodati i objavljivanje korpusa istorijskih izvora iz druge polovine XIX veka: memoari, dnevnici, autobiografije ideologa, predsednika vlada, ministara, diplomata. Konačno i, pisama. Neke prepiske, kao prepiska između Nikole Pašića i mitropolita Mihaila, dva najveća rusofila u Srbiji od ključnog su značaja za razumevanje njihove neustavne borbe za iskorenjivanje Obrenovića kao austrofila, odnosno zapadnjaka. Tek uz postojanje ove istoriografije moguće je oceniti i vrednost sekundarnih istorijskih izvora u koje spada i knjiga majora Dobrivoja R. Lazarevića.

1. O samom ubistvu kraljevskog para Lazarević je pisao „u ulozi prostog posmatrača“ i zapisao ono što je „video svojim očima“, „čuo svojim ušima“ i bio stavljen u situaciju da „zapiše“. U pomenutoj ulozi Lazarević se našao, jer su zaverenici njegov VII Puk izveli iz kasarne tek pošto su kralj i kraljica bili ubijeni. Ne znajući o čemu je reč, tek mu je uzvik „Živeo Petar Karađorđević“, koga je čuo u dvorištu dvora, gde je njegov VII Puk bio doveden, kazao „u čemu je stvar“. Sklonivši se „u senku jela“ u dvorištu starog dvora, posmatrao je šta se događalo.

Lazarevićeve opisi ubistva kraljevskog para podudara se sa opisima koji se mogu naći i u drugim delima o 29. maju 1903. godine. Ali, o svemu što se posle ubistva događalo (izbacivanje leševa kroz prozor, divljanje nad njima u dvorskom dvorištu, sahrana), teško je naći podrobniji opis od njegovog. Vreme nije moglo izbrisati njegove utiske: „Video sam svojim očima kad je kralj

padao na kaldrmu, i čuo mojim ušima, onaj tupi zvuk kad je telo kraljevo palo na kaldrmu. Tu sliku i taj utisak neću zaboraviti dok sam živ“.

Postupanje sa mrtvim kraljem i kraljicom ispod prozora dvora, na kaldrmi, nije bio presedan. Tako su postupali i hajduci sa svojim žrtvama, sa mrtvim knezom Mihailom, njegove ubice, radikali sa svojim političkim protivnicima - naprednjacima posle svoje izborne pobeđe: čuveni „narodni odisaj“ 1887. godine kad je u Srbiji ubijeno 140 ljudi. Ali, pred prizorom divljanja zaverenika nad mrtvim kraljem i kraljicom, Lazareviću su na pamet padale muke Isusa Hrista: „Njega su fariseji grdili, rezali i pljuvali. Nu, tamo beše bar nekoga da se prekrsti, ali ovde nikoga“.

Kad se, najzad, trebalo osloboditi ostataka kralja i kraljice, „koje su zaverenici mrtve... svirepo, nemilostivo izmasakrirali... to su naredili da se mrtvački kovčez sa telima kralja i kraljice, prosto potovare na kola i bez ikakvog spomena, noću odnesu u crkvu Sv. Marka. Po mraku, tiho, nečujno vozila su lagano kola dva kovčega crkvi Sv. Marka, bez ikakve pratnje, bez ikakvog šuma za kojima niko nije išao, kojih niko nije žalio. To su, valjda, jedina dva stvora, koja majka Srbija neuplakana prima u nedra svoja“.

Za sve vreme, dvorom je harala bezobzirna pljačka. Osim ličnih stvari kralja i kraljice, pokradene su mnoge dragocenosti (Lazarević daje njihov popis). Među njima i Mirosavljevo jevanđelje iz XII veka, najstariji poznati spomenik srpske književnosti, koje je kralj Aleksandar, prilikom svoje posete Hilandaru (1896) dobio od manastirskog bratstva. Nestalo je i „17 koferčića“ dvorske arhive koje su „zaverenici delom uništili a delom sakrili“.

Ukupan broj ljudskih žrtava, što ubijenih što umrlih od zadobijenih rana, bio je 53. Ali, to još nije bilans 29. maja 1903. godine.

Ubistvo kraljevskog para i sve što je taj događaj pratilo dovelo je Evropu do prave konsternacije, posebno žurnalistiku i diplomatiju. Akreditovani diplomatski predstavnici u Srbiji počeli su da napuštaju prestonicu. Došlo je do prekida diplomatskih odnosa. Engleska je njihovu obnovu uslovljavala uklanjanjem iz vojske oficira koji su učestvovali u zaveri. Tek posle tri godine (16. maj 1906), penzionisano je petoro zaverenika „sa penzijom u visini plate“. Vlada je ovaj diplomatski pritisak tretirala kao „mešanje u naše unutrašnje stvari“.

Ali, najdublji razlog za uznemirenost Lazarević je nalazio u reakciji domaće javnosti: „Kad smo svojim rođenim očima videli, kako ti varvari izbaciš mrtva

tela kraljevskog para kroz prozor, one krunisane glave, kojima se je, do juče ceo srpski narod klanjao, kad smo svojim rođenim ušima čuli vojnu muziku kako ovoga puta svira ulicama vesele marševe, kad smo videli da je srpska vojska okićena cvećem baš kao da se iz rata vraća, u kome je neprijatelja pobedila i požnjela najveće uspehe uz doboše i objave trube, ulicama gordo korača, kad se građani nateruju da umesto znakova žalosti istaknu narodne trobojke, kad je sve živo, pa i ono što je od staroga kralja živelo, počelo protiv njega podlački da govori i piše, još tada velim, ja sam bio načisto da je *Srbiji odzvonilo*, da će nas Evropa staviti u red najvećih divljaka, jer epilog ovom krvavom događaju možda više no sve ostalo karakteriše kulturnost srpskog naroda, koji nije sav takav“.

2. Svirepo ubistvo kralja Aleksandra koje je označilo i kraj dinastije Obrenovića, i to od srpskih oficira koji su se zakleli na vernost kralju, dovela je do dubokih i trajnih podela u srpskom oficirskom koru. Pojava kontrazaverenika došla je iz moralnih pobuda, kao način odbrane oficirske časti, jer „niko nije mogao ni pomisliti da će srpski oficiri učiniti ovako divljaštvo u zoru XX veka... ovaj zločin, strašan po moral srpskog oficirskog kora, razbojnički po načinu izvršenja, sraman i žalostan što se pojavio danas, u XX veku“. Ali, distanciranje kontrazaverenika od zaverenika imalo je dublje razloge, i oni su od osude samog kraljeubistva prešli na kritiku one koncepcije koju je inaugurisao 29. maj 1903. godine. Ona se držala na zaverenicima („neodgovorni činioci“) kao faktoru koji je uslovljavao i kralja i vladu, odnosno njihovu unutrašnju i spoljnu politiku, relativizujući ustavnu vladavinu i parlamentarnu demokratiju.

Prirodno je da se neposredni svedok 29. maja 1903. godine, kakav je bio Dobrivoje R. Lazarević, zajedno sa đeneralštabnim oficirima Milanom Novakovićem, nađe među inicijatorima kontrazavere. Kontrazaverenici su odabrali „jedan od najnevinih“ načina delovanja, legitiman i po civilnim i po vojnim zakonima: da oficiri koji nisu učestvovali u zaveri kolektivno traže od kralja Petra: „da se izvršio dogadja od 29. maja udalje iz vojske kao destruktivni elementi, njenih najbitnijih principa, da se uprava zemlje preda političarima, da se diplomatske veze sa stranim dvorovima obnove, da se Kralj debarasira njih, i bude određene ruke za upravljanje državnim poslovima, kad bi se taj opasan presedan suzbio za svagda, kako na našim tako i na ostalim dvorovima, kad bi se krivac dostojno kaznio, te i pravda zadovoljena bila, kad bi se unekoliko sprala ova ružna mrlja koju

je ovaj događaj nabacio po čast i obraz srpskog oficira, onda bi Srbija mogla da predstavlja punopravnog člana međunarodne zajednice, onda bi unutrašnja konstitucija postojala, onda bi srpski narod predstavljao državu". To isto, piše Lazarević, tražila je i Evropa.

Da bi suzbili kontrazaveru, zaverenici, koji su bili dominantni u vojsci, a pod čijim uticajem je bila i civilna vlast, svim silama su reagovali: oduzimanjem činova, premeštanjem, penzionisanjem, zatvorskim kaznama. Sam Lazarević je (10. septembar 1903) osuđen na dve godine zatvora. U isto vreme i na istu kaznu osuđen je i glavni inicijator kontrazavere, đeneralštabni oficir Milan Novaković. Njegova je lična sudbina paradigmatična. Posle izlaska iz zatvora pokrenuo je list *Za otadžbinu*, u kome je izlagao kritici unutrašnju i spoljnu politiku Srbije posle 29. maja 1903. godine. Zbog inscenirane krađe nekih matrica u sopstvenoj štampariji, ponovo je uhapšen (septembar 1907). Ubijen je u istražnom zatvoru (29. septembar 1907) sa još jednim zatvorenikom, Maksimom Novakovićem.

U vreme drugog hapšenja i ubistva u istražnom zatvoru Milana Novakovića, ministar unutrašnjih dela u radikalnoj vladi bio je Nastas Petrović. On je izjavio da je Novaković ubijen zbog pokušaja pobune u zatvoru i pružanja otpora. Opozicija je izazvala tri pretresa u Narodnoj skupštini (1907-1911). Pošto je Kasacioni sud našao da su oba ubistva (Milana i Maksima) kažnjiva, ali da nisu u nadležnosti redovnih sudova, opozicija je dala predlog da Narodna skupština optuži Nastasa Petrovića Državnom sudu. Skupštinska većina je, međutim, taj predlog odbacila.

Nastas Petrović je, inače, završio Filozofski fakultet. Preveo je na srpski jezik delo Aleksisa de Tokvila, *O demokratiji u Americi*. Ali, to je na odnos ovog dvostrukog ministra unutrašnjih dela prema vladavini zakona malo uticalo. Baš kao i prevod Petra Karađorđevića Milovog dela *O slobodi*, koji nacionalna mitologija rado koristi da dokaže liberalni duh kralja čiji su garanti bili zaverenici.

Rascep u oficirskom koru nastao posle 29. maja 1903. godine, nije nikad prevaziđen. „To je“, piše Lazarević, „bilo jasno celoj zemlji, i to je jedini uzrok, što se za dugo vremena, posle 1903. god. nisu smele priređivati potrebne i uobičajene veće vežbe i manevri“. Postojala je bojazan da podela oficirskog kora koja je ostala trajna ne dovede do otvorenog sukoba. Stoga su zaverenici nastojali da učvrste svoju dominaciju u vojsci. Vrlo brzo po stvaranju svoje organizacije *Ujedinjenje ili smrt*, koja je poznatija pod imenom *Crna ruka* (9. maj 1911), oni su razmeštajem oficira (8. februar 1912) postigli da

u svakom garnizonu imaju svog čoveka. Upozoren na to, ministar inostranih poslova Milovan Milovanović treba da je rekao: „Crna ruka je vrlo jaka, vojska je sva u njenoj ruci, i ne može se apsolutno ništa poduzeti protiv njih“. Jaki u odnosu i na kralja i na vladu, zaverenici su pogotovo slabu javnost doveli do hipnoze nacionalnim ciljevima. Uz militarizaciju društva, oni su postajali odlučujući činilac u borbi za njihovo ostvarenje.

3. Nazivana „Svetim stanjem“, decenija 1903-1914. godina bila je decenija opšte stagnacije zemlje. Ubistvo kralja Aleksandra Obrenovića predstavljalo je završni čin duge borbe za fizičko uklanjanje dinastije Obrenovića: atentati na kralja Milana 1882. (Ilkin atentat) i 1885. (Ivandanski atentat) kao i niz manjih atentata, njegova abdikacija, 29. maj 1903. godine. Zaverenici nisu bili rodonačelnici već izvršioци te ideje. Tražeći objašnjenje idejnog porekla te namere, Lazarević je postavio niz pitanja: ko su inicijalno bili zaverenici, kakvi su bili njihovi primarni motivi, a naročito, kako su „pored dvaju Ustavnih faktora“, kralja i vlade, zadobili poziciju trećeg, koji je bez formalne odgovornosti („neodgovorni činioци“) „u stvari bio jači od oba“.

Zaveru su, prema Lazareviću, skovali lično nezadovoljni oficiri, računajući na oficire „koji ne bi aktivno učestvovali ali bi primili svršen čin“. Njihov jedini motiv bio je da se „dočepaju vlasti, jer to svojom spremom nisu mogli da postignu“. Lazarević ih je upoređivao sa drumskim razbojnicima kojima je bio potreban harambaša. Na presto, koji su „upraznili“ ubistvom kralja Aleksandra Obrenovića, doveli su Petra Karađorđevića. Sve ostalo je, po Lazareviću, proizašlo iz te činjenice.

Od prvog dana zaverenici su nastojali da učvrste svoju dominaciju. Dakako, u vojsci ali i u celoj državi. Incidentima u garnizonima posle 29. maja 1903. godine hteli su „da pokažu predominantan položaj u celoj državi i kako uopšte nema sile koja može da im stane na put“. Na sve važnije položaje u vojnoj hijerarhiji bili su postavljeni zaverenici. Kombinujući korumpiranje sa zastrašivanjem uspeali su da u svoju mrežu stave čitavo društvo: „Sa materijalnom rentom, koja je padala kao plaha kiša, iz ruka kraljeubica, oni su svojom korumpiranošću obuhvatili velike mase u narodu i vojsci“, i „uspeali da suzbiju svaki pokret protiv sebe“.

Srbija je ušla u krizu koja je „predstavljala moralnu dekadenciju zorom XX veka“. Ogledala se u političkoj nestabilnosti zemlje, njenoj zaduženosti, vladavini interesa jedne koterije (političari, vojnici, inteligencija)

i bezakonju. U zemlji je za 10 godina promenjeno 18 kabineta. Uprkos velikoj zaduženosti - „Srbija nije imala ni drumova ni mostova ni zgrada za državna nadležstva, već su one pod kiriju uzimane, izuzev Dvora i još nekih luksuznih građevina - ni železnica koje su preko potrebne“.

Dominantan uticaj zaverenika učinio je vladu nemoćnom pred zahtevima „da se pregledaju neispravni računi u 'Oficirskoj zadruzi' iz koje se je centralni zaverenički odbor, nezakonito novcem snabdevao na račun svojih kolega“. „Svetim stanjem“ koristili su se mnogi: vojna hijerarhija, političari, pripadnici raznih profesija: „jedni da bi otišli u Pariz, i traćili krvavo zarađene novce, drugi da bi se lakše dočepali đeneralštaba i višeg kursa, treći da bi promenili rod oružja ili garnizone, četvrti da bi se dočepali položaja i službe u Beogradu, i svi da bi se dočepali pustoga blaga iz dispozicionog fonda“.

U važne akte bezakonja u vreme „Svetog stanja“ Lazarević ubraja: vanustavni dolazak Petra Karađorđevića na presto; ubistva u istražnom zatvoru Milana Novakovića, Maksima Novakovića i Ćirića; pucanje u masu za vreme štrajka na Ćukarici; pobunu protiv oficira zbog tuće građana u Pirotu; vanustavnu promenu prestolonaslednika.

Svemoć zaverenika („Nema te vlasti koja bi me mogla uhapsiti“; javno odmetanje od svih zemaljskih zakona) podsticala je anarhiju: „Krađe, ubistva, nesigurnost lična, klevetanje i podlosti bile su svakodnevene pojave“. U isto vreme, zaverenici koji su bili glavni generatori anarhije bili su suočeni sa slabljenjem „državnog organizma“. Anarhija i sloboda ne „druguju“, pa su uništavane štamparije i zabranjivani listovi. Ali, zaverenici su se odlučili na energičnije mere konsolidacije: stvorili su organizaciju *Crna ruka*.

Po Lazareviću, sama pojava *Crne ruke* „predstavlja jedan akt anarhije, predstavlja skup ljudi, koji hoće neodgovorno da upravljaju zemljom, a takve individue, niti priznaju unutarnji zemaljski zakon, niti međunarodno pravo“.

„I koliko god u Srbiji ima vlada, kojima je povereno upravljanje zemljom, a te vlade budu tako malo pokazivale energije za odbranu onih principa na kojima počiva država, dotle će u Srbiji sve biti moguće, pa i pojava jednog ovako hajdučko-nepatriotskog udruženja“.

Prema Ustavu *Crne ruke*, koji je nađen kod njenog čelnog čoveka, pukovnika Dragutina Dimitrijevića - Ćpisa, prilikom njegovog hapšenja (22. decembar 1916), organizacija „sprovodi revolucionarnu akciju na svim teritorijama na kojima Srbi žive“. U 37 tačaka

Ustava, *Crna ruka* je definisana kao uska, zatvorena, tajna organizacija: „imena članova imaju samo numere“; članovi su „držani da se podčinjavaju zapovestima Centralnog komiteta (tako Lazarević naziva upravu *Crne ruke* - L. P.); „interesi organizacije su preči od svih drugih“; ulaskom u organizaciju član se „mora... obavezati na gubitak svoje ličnosti“; organizacija „može da se prinudnim putem snabde novcem i ostalim sredstvima“.

Za svoju tvrdnju da su zaverenici bili garanti i kralja i vlade, Lazarević potvrdu nalazi u kritičkoj historiografiji. Ali, na čemu su učvrstili svoju dominaciju u celom razdoblju 1903-1914. godine i svoje idejne i organizacione modalitete učinili trajno prisutnim? Postoji sukob između vojne i civilne vlasti, ali i polje njihovog sretanja koje čine nacionalne aspiracije. To je Srbiju uvelo u epohu ratova, koji su od 1912-1914. godine „kontinualno i bez prekida dolazili“.

Posle dugih pregovora, stvoren je Balkanski savez (februara 1912). Sporazum između Bugara i Srba, dva naroda bliska po veri, jeziku i običajima bio je u narodu popularan. I zajednički rat je bio popularan: „Ratnici su rado ispraćani, polazilo se u rat kao na veselje“. Savez je, međutim, bio narušen ambicijama vojnog vrha u Srbiji. Rat 1913. godine vođen je „za prestiž na Balkanu“ i predstavljao je, po Lazareviću, avanturu. Otkud hrabrost za nove ljudske, materijalne, kulturne gubitke? U svojoj megalomaniji srpski „neodgovorni činiooci“ oslanjali su se na Rusiju kojoj je opet, „na Balkanu uvek nedostajao rat“.

Iako se veliki evropski rat nije mogao izbeći, činjenica je da su srpski „neodgovorni činiooci“, učešćem u pripremama atentata na princa Franca Ferdinanda u Sarajevu 29. juna 1914. godine, bili varnica koja je izazvala veliki ratni požar. „Da li je to bio momenat za ostvarenje nacionalnih ciljeva“, ili „samo megalomanijski prohtev ambicioznih ljudi“ kojima je rat postao *raison d'être*?

„Narod“, kaže Lazarević, „beše malaksao i materijalno i fizički. Pa zar pod takvim okolnostima treba govoriti o novom ratu kad su rane još sveže zjapile. Zar je ta malaksala generacija morala da zalaže i poslednju svoju energiju za ostvarenje nacionalnih aspiracija... Narod je svakog dana propadao i kao takav nije bio u stanju da stvori Veliku Srbiju¹... Naj-

1 U jednom svom drugom spisu (*Srpskom narodu i patriotama na Solunskom frontu*) Lazarević govori o ponudi Austro-Ugarske vladi Srbije (septembar 1915) da, uz kompenzacije (Bosna i Hercegovina i 200.000.000 franaka) ostane „u prijateljskom neutralitetu sa njom“. On ne pominje Londonski ugovor 1915. (V. Britanija, Francuska, Rusija, Italija) koji je Srbiji, uz kompenzacije,

zad, i da stvori, na što te teritorije bez naroda, jer nje-
ga nema, on je zatrvan. Da li državu pravi moćnom
narod ili teritorije“?

Lazarevićevo pitanje bilo je legitimno posle gubita-
ka koje je Srbija pretrpela u epohi ratova na početku
XX veka. Uz ljudske, i svi ostali gubici napravili su, po
Lazareviću, od Srbije zgarište:

„Izgubljeno je sve, što je čitavog veka stvarano, pa i
ono što su naši očevi i dedovi plaćali.

A kulturne tekovine? Ko bi još na njih smeo da
pomisli? „Uništen je Etnografski muzej... Propala je
Narodna biblioteka... Ukočen je progres naučni, čita-
va školska generacija, propala, pomrla i isproze-
bla, pored toga što je prestala da uči, da se usavrša-
va... Škole uništene sa svima učilima... Banke, većim
delom propale... Voznog železničkog parka ne postoji
više... Garderoba narodnog pozorišta uništena i rastu-
rena... Gimnazije i njihovih učila, nema više... Železnica
nema... Zavodi i privredne ustanove pretvorene u šta-
le... Kola popaljena, Srbija više nema vozova... Materi-
jalna vojna sprema.. upropašćena i satrvana... Novča-
ni zavodi ili sasvim propali, ili se pojedinci koristili nji-
ma... O osnovnoj nastavi, ne treba ni misliti... Robija-
ši pušteni na slobodu, da još više anarhiju naprave...
Sela poništena i popaljena... Sudovi propali... Trgovina
potpuno zastala... Ustanove, za koje su milioni dati ne
postoje, tako je i sa vojno-tehničkim zavodom... Fabri-
ka duvana... ne postoji više... Sve je to zgarište...“

Tako je izgledao bilans „Svetog stanja“ u očima jed-
nog pripadnika onog dela oficirskog kora i srpskog
društva, koji se nikad nije pomirio sa zločinom od 29.
maja 1903. godine, niti sa tesnim crnorukaškim izbo-
rom: ujedinjenje ili smrt. Nije, dakle, slučajno svedo-
čanstvo Dobrivoja R. Lazarevića o Srbiji na početku XX
veka ostalo zatureno više od 100 godina. Kako će se
ono čitati sada, posle niza ratova koje je Srbija vodi-
la na kraju XX veka, kad je istorija opisala krug, zatvo-
rivši ga u tački frapantne podudarnosti kraja i početka
XX veka, znaće se tek kada nađe svoga izdavača. To će
biti prilika i da se više sazna o Dobrivoju R. Lazareviću.

---

stavljao u izgled stvaranje Velike Srbije. Londonski ugovor 1915.
godine bio je za srpski nacionalizam na kraju XX veka krunski
dokaz da je Nikola Pašić napravio istorijsku grešku odbacivanjem
ovog ugovora, odnosno stvaranjem Jugoslavije. Srpski istoričari
(Ljubinka Trgovčević, Dubravka Stojanović, a u prvom redu Đorđe
Stanković) odavno su razrešili pitanje Londonskog ugovora 1915,
i pokazali da Velika Srbija nije, zapravo, rešavala srpsko nacionalno
pitanje: mnogo Srba ostajalo je izvan nje, a unutar nije bilo bi
milion Mađara i Hrvata.

KIKINDA: JOŠ JEDNA RUNDA

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Čudna stvar se desila kad je, onomad, potpisan spo-
razum Beograd - Priština: odjednom, u Kikindi više
niko ni da spomene onu najskuplju reč (nije u pitanju
kikindski gas, da ne bude zabune). O Kosovu - još od
potpisivanja - ni a, ni be. Politički krugovi su se pri-
mirili u meri da to gotovo izaziva strah kod proseč-
nog konzumenta informacija: šta li će sad da bude,
kad je već danima ovako tiho? Očigledno, politič-
kim ljudima treba vremena dok im stignu uputstva
iz centrala stranaka kako da promene vokabular i
s kojim i kakvim parolama sad da iziđu pred svoje
potencijalne simpatizere. Kratka pauza između dve
runde kod nas se oteglala. Pre potpisivanja - bilo je
porodičnog nasilja u izobilju, premlaćivanja bračnih i
vanbračnih partnerki, ubadanja noževima, kafanskih
tuča i tuča van kafana dok su borci ratova devedese-
tih slali svojim bivšim ženama i ljubavnicama metke
s ratišta, brzom poštom. Zatim - tišina.

Nemanja Nikolić, Kikindanin (17 godina), oboleo od
leukemije, umro je u kikindskoj bolnici od sepse. Nje-
govi vrlo živi i potpuno zdravi vršnjaci su nekako tih
dana mučili i ubili mačku, razbijajući joj lobanju i odse-
cajući šape. Ova vest je stigla na sve društvene mre-
že i izazvala zgražanje rodbine na drugim kontinentima
pre nego bilo kakvu reakciju javnosti u Kikindi, a lokal-
ni dežurni stručnjaci su za medije izjavili samo toliko, da
je nasilnost među mladima uzrokovana tv programom i
Internetom. Da mladi čine ono što vide od starijih, te da
samo usvajaju vrednosti koje se, i inače cene u siromaš-
nom, raspadnutom a, iznad svega nasilnom društvu -
niko ne pominje.

I padale su nad Kikindom neke žute i bele kiše. Žute
su, navodno donele pesak iz Sahare. Za bele se ne zna
šta su donele, ali, oni koji su pokisli posle nisu mogli da
operu belu boju sa svoje odeće, kao da su je potapali u
rastvor kreča. Prozori su bili izbrzdani belim prugama
- džaba smo ribali. Početak juna bio je hladniji od okto-
bra. A, nekako tih dana iscurilo je i vreme za primenu
Zakona o lustraciji, onog istog čije je donošenje inicira-
no velikim skupom upravo na kikindskom Trgu, u davna
vremena kad se činilo da će oni koji su nam pojeli živote
biti lustrirani za mesec ili dva, najkasnije.

Kikindski opštinski odbor Demokratske stranke (DS) je raspušten zato što prema zvaničnom saopštenju, nije održao izbore u aprilu, a trebalo je. U najmanju ruku je čudno da stranka raspušta svoj odbor koji je uspeo da preživi sve pokušaje „prepakivanja“ i ostane na vlasti, što je samo po sebi izazvalo, a i dalje izaziva obilje tumačenja, obično svedenih na nagađanje. Nesuglasice u odboru stranke koja drži vlast u Kikindi datiraju poodavno, a vrhunac je bio kad je Nebojša Tepavac, predsednik Izvršnog odbora OO DS Kikinda, izjavio za Kikindske kako se neće u hotelu „Narvik“ određivati ko će biti novi predsednik OO DS. Na ovo je reagovao Zoran Milešević, jedan od vlasnika hotela „Narvik“, čija se VK televizija nalazi upravo u ovom hotelu, spominjući Tepavcu vrtoglavi uspon u stranci, vlasništvo nad agencijom za obezbeđenje ustanova kulture, brojne funkcije u uzrastu od 27 godina itd. Tepavac odgovara da optužbe nisu tačne, mediji obezbeđuju prostor obema stranama, posmatrači s pažnjom prate „meč“. Međusobne prozivke funkcionera, simpatizera i finansijera nastavile su se na stranicama Kikindskih tokom proleća. Kandidaturu za novog predsednika OO DS istakao je Jovan Rodić, član Opštinskog veća SO Kikinda, koga je, kako Kikindske navode, u tome već podržao Milešević kod stranačkih struktura u Novom Sadu i Beogradu. Milešević inače nije član DS, ali je tokom protekle dve decenije bio uz DS, od vremena Miloševića do nedavnih pokušaja SNS da „prekomponuje“ lokalnu vlast, a izvesno je i da je svojom donacijom omogućio nedavnu deblokadu računa stranke. Tepavac je napustio DS, izjavivši da je ta stranka „postala firma malog broja ljudi“ i prešao u stranku Zajedno za Srbiju, koja je u koaliciji sa DS, dok je Marinko Tomić (JS) napustio koaliciju sa DS, zato što za direktora Sportskog centra „Jezero“ nije postavljen član njegove stranke, tako da je odnos vlasti i opozicije u Kikindi sad 24:15, umesto donedavnih 25:14 u korist vlasti.

Kikindski naprednjaci, očekujući da uberu plodove velikog uspeha svoje stranke na državnom nivou, u lokalnu su opoziciju. Dvanaest odbornika SNS u SO Kikinda pedantno su podeljeni na dva tabora: šestoro je odano Ladislavu Tomiću, šestoro - Pavlu Markovu. Čak i mejlove šalju sa dve različite adrese, uz obaveštenje da je onaj drugi mejl lažan. Ličilo bi to na preterivanje; međutim, kad sam dobila isto obaveštenje sa dva mejla OO SNS, nije bilo druge nego da poverujem. SNS takođe čekaju stranački izbori početkom leta.

Kikindska SPS javlja - u opširnom intervjuu Miloša Latinovića, predsednika kikindskog opštinskog odbora SPS, potpredsednika Opštine Kikinda i člana

Opštinskog veća zaduženog za kulturu - da i dalje postoji većina koja garantuje stabilnost vlasti. Intervju je objavljen na celoj stranici Kikindskih, koliko da bude jasno ko se opet pita za sve.

Kikindske ostale stranke, na vlasti ili u opoziciji, ne čuju se nešto, osim DSS, koja na svakoj sednici lokalnog parlamenta ima primedbe i obavezno diskutuje. Da nije DSS, sednice SO Kikinda trajale bi znatno kraće i bile veoma nezanimljive.

U kikindskom Kulturnom centru na tribini „O nacionalizmu i nasilju“ 22. maja govorili su Mirko Đorđević, Laslo Vogel, Teofil Pančić i Dinko Gruhonjić, a publika (puna sala) postavljala je pitanja i izražavala zabrinutost zbog moguće (opet) eskalacije političkog nasilja. Zaključak: ne jedan Briselski sporazum, nego deset takvih, neće umanjiti nacionalizam u društvu.

„Posle Prvog svetskog rata, Mađarska, kao poražena, trebalo je da potpiše Trijanonski sporazum kojim je gubila velik deo teritorija. Levičari u mađarskom parlamentu nisu hteli da potpišu sporazum, a to se nije svidelo Englezima i Francuzima, koji su onda instalirali na vlast Mikloša Hortija, desničara i nacionalistu. On je - čas posla, 'hladno' - potpisao sporazum, ali kompenzovao je to na unutrašnjem planu: nikada mađarski nacionalizam nije bio jači nego između dva svetska rata - rekao je Laslo Vogel. Momak iz publike izjasnio se da ima pretke Srbe, Mađare i još dve-tri različite nacionalnosti, te da je veoma zabrinut zbog porasta nacionalizma. Ostali učesnici saglasili su se da će aktuelna državna vlast svoju „kooperativnost“ prema spolja tj. prema EU - maksimalno kompenzovati jačanjem nacionalizma prema unutra, a tu su prve na udaru - Vojvodina i njene institucije. Pitanje je sad: kako razgovor o demokratskim institucijama, opasnosti od eskalacije nasilja, autonomiji i ljudskim pravima uopšte dopire do prosečnog stanovnika pritisnutog svim mogućim strahovima od različitih varijanti budućnosti? Na početku leta - ljudi već strahuju od zime i pripadajućeg najavljenog poskupljenja gasa i struje. „Ide zima, ide smrt“, kažu sasvim ozbiljno. I nije to bez osnova: ni na koji način ne mogu da spreče poskupljenja niti da povećaju svoje prihode dovoljno da bi zimu dočekali opuštenu, ni da uštede da bi nabavili ogrev, ni da otplate dugove od prošle zime pre nego što sledeća počne. „Znaš li uopšte, pošto je kubik drva i koliko se mesečno troši? Jedino da svi u kući ne jedemo, pa da nabavimo drva“, vajka se jedan otac porodice nešto brojnije nego što je kikindski prosek: četvoro dece, dvoje njegovih, dvoje ženinih, iz bivših

brakova. Na dve nevelike plate - šestoro za hranu, grejanje i ostalo. Na zajedničko dete - ni ne pomišljaju.

„Nosila sam najlon kese sa hlebom i krompirom, kad me je prosjak na ulici napao. Pita 'imaš deset dinara', ja kažem 'nemam', kad on povika 'a za to što nosiš u kesi imaš, je li' - i krenu prema meni da me udari! Ne znam kako sam stigla kući, toliko sam se uplašila. Za hleb i krompir neko da mi pozavidi! Šta bi tek bilo da sam imala da kupim voće ili meso!“ - vajka se Ljilja Radak (68), penzionerka s mesečnim primanjima manjim od 20.000 dinara.

„Šta se plašiš prosjaka, nemoj ni da ga gledaš, kao što sve nas niko i ne gleda!“ savetuje je jedan njen vršnjak. Beda u Kikindi produbljuje se i poprima uvek nove oblike. Fabrike u industrijskim zonama zarastaju u zovu i korov. U predgrađima je mrak i sve više pustih kuća.

„Više ne smem da prođem pored pijace tamo gde je kancelarija 'Dveri'. Naročito mi bode oči njihova parola 'Ukinimo Autonomiju'. Ako ta autonomija Vojvodine nije već ukidana i ukinuta, ne znam šta je. Još, jedino, da se svi ukinemo, da ne postojimo više. Kako te takve organizacije nismo zabranili na vreme, a otkad smo se zalagali za to? Šta, ne dadoše braća i drugovi? Kao, sad smo demokratsko društvo, moramo sve da tolerišemo? I kriminalce i naciste? Probaj u Nemačkoj - bio sam tamo pa znam - da ističeš zastavu s kukastim krstom i da budeš neonacista, kazna je dve godine zatvora, pa izvoli!“ kaže Miloš Kekez (52), poljoprivrednik iz Kikinde.

Gostu, došljaku ili potencijalnom investitoru Kikinda opet pokazuje dva različita lica: jedno je sasvim evropsko, sa zgradama iz doba secesije u samom centru, trgovom koji je projektovao prof. dr Predrag Cagić, cvećem i novoposađenim zelenilom, zanimljivim projektima i stručnim ljudima oba pola i svih uzrasta; s druge strane je masa naglo osirotelog stanovništva koje strahuje od sutrašnjeg dana, nemajući novca ni za hranu, a kamoli za popravke u kući ili stanu.

„Nisam bila na moru nikad u životu. Išli su muž i deca kad su bila mala. Ne, neću ići nigde na letovanje ni ove godine“, kaže Edit Tot (50), radnica, bez ljutnje, tuge ili potrebe za pobunom. Ljudi su u velikom broju - navikli da preživljavaju od vrlo malih prihoda, uz neprestano odricanje i bez ikakvih životnih zadovoljstava, čak i bez očekivanja da će ikad i ikako biti drugačije.

Ali, nije kraj dok ne čujete gong, govorili su nekada kikindski bokseri. Tako, evo nas - spremnih za još jednu rundu, izgleda ipak nismo dovoljno nokautirani do sada.

Matija Bečković, burevesnik rata i genocida, (I)

PIŠE: ZORAN JANIĆ

Uloga srpske inteligencije u proteklim ratovima mogla bi se sažeto, u vidu aforizma izraziti otprilike ovako: „Teško da Srbija ima manje iskrenijih dobrotvora od pesnika i akademika. Sve zlo što imate na nedemokratskoj sceni, manje-više je izašlo iz Francuske 7 i SANU“. Sadržaj ove sentence stoji u punoj saglasnosti sa onim što je svima poznato: da su Srbi vodili besmislene ratove za teritorije sa susedima, da su te ratove izgubili i da su pripremni radovi za osvajačke pohode čiji je cilj bio formiranje Velike Srbije potekli iz mračnog jezgra intelektualaca okupljenih u nacionalnim organizacijama poput SANU i Društva književnika. Ali, ovaj aforizam u izvornom obliku ne glasi tako, ovde je naveden potpuno suprotno od originala, u kome se kaže sledeće: „Teško da Srbija ima iskrenijih dobrotvora od svojih prvih pameti, pesnika i akademika. Sve što imate na demokratskoj sceni, manje-više je izašlo iz Francuske 7 i SANU“.¹ Autor ove misli je pesnik i akademik Matija Bečković, a izrečena je u jednom davnom intervjuu iz 1990. godine, neposredno pre nego što će Bečković postati stalni član SANU.

Ovaj večiti branitelj „najskupljih reči“ („Kosovo - najskuplja reč“) i profesionalni Srbin po vokaciji i opredeljenju, zauzimaće vrlo prominentno mesto u ovdašnjem javnom prostoru, počev od vremena tzv. nacionalnog osveščivanja s početka devedesetih, preko Miloševićeve vladavine i ratova pa sve do sada, kad je postalo aktualno pitanje ulaska Srbije u EU. Sve što je branio i čega se dotakao, svi njegovi nacionalni projekti redom su propali (od Slobodana Miloševića kao velikog Vožda, preko srpskog Kosova, Srba u Hrvatskoj itd). Njegova „čeranja“, mitološke manipulacije, neodgovorne priče, estradni nacionalizam doneli su srpskom narodu samo nesreću, a samom Bečkoviću javnu promociju, titulu akademika, profesiju „nacionalnog radnika“, ugled, beneficije

¹ Novinar Jelena Kosanović, „Nedelja“, 1990

i apanažu. Može mu se puno toga sporiti, ali jedno svakako ne: izražen instinkt za sve što je društveno poželjno, a u sklopu tog konformističkog pogleda na svet, političku počudnost i neku vidovitu, somnambulnu sposobnost da svoju pesničku barku uvek upravlja prema ćudima vetrova neizvesnih političkih prilika. Već svojom prvom pesničkom zbirkom *Vera Pavladorjska* (1962) preporučuje se vlastima svojom naglašenom podobnošću i spremnošću da bude instrumentalizovan i iskorišćen radi viših (državnih) ciljeva, pa makar se ta spremnost iskazivala i ljubavnom lirikom; u tim mladički zanesenim, ljubavnim stihovima ne propušta da se, sem svojoj voljenoj Beatriči, malko ne udvara i radničkoj klasi (kao što je i red u poeziji državnog socijalizma), pa tako u jednom stihu ovako peva:

*Na radilištima u rudnicima boksita
Ubeđivao sam nepoznate ljude
U tvoje ime
Vera Pavladorjska*

A zatim, u sličnom tonu nastavlja:
*Molio sam za sluh fizičkih radnika
Divio se njihovom surovom apetitu*

Naravno, vrlo brzo će zaboraviti na sve te radnike i zanose za njihovu snagu i apetit čim socijalizam doživi svoj neumitni krah na svetskom planu, a u krugu lokalnih, ovdašnjih prilika bude kucnuo čas da na njegovo mesto dođe nacionalizam, gde će se od svih, pa i od pesnika, očekivati da rade za „srpski nacionalni interes“. Od tada pa do dana današnjeg, zasevši na položaj „nacionalnog barda“, kao u sedlo pravljeno specijalno za njegov rodoljubivi donji deo leđa, Bečković će svojim dvosmislenim govorima, dosetkama, patetičnim sentencama i vicevima dati jedan od najvećih doprinosa ratnoj harangi u mobilisanju zločinačkih potencijala vlastitog naroda, pri čemu će uvek gledati da se nikad jasno i neposredno ni o čemu ne izjasni. Tako će o Miloševiću uvek izbegavati da kaže bilo šta loše. Svojevremeno je izjavljivao kako već samo ime i prezime tog čoveka, koje se sastoji iz reči Sloboda i Miloš, govori sve najbolje o njemu. Takvim svojim oportunizmom sebe je preporučivao režimskoj *Politici*, listu u kome su Bečkoviću sve vreme tokom Miloševićeve vladavine izlazile fotografije, intervjui, pesme.

Njegovo uživljavanje u ulogu „pesnika u službi naroda“ počinje vrlo rano, već početkom sedamdesetih, kada u listu *Svet* objavljuje ovakve aforizme, koji pokazuju da je na njegovom pesničkom Olimpu

došlo do smene bogova i da je već tada „radničku klasu“ zamenio „narod“:

Da li dva naroda mogu stvoriti treći narod?

Da li narod duže traje ako se drži na hladnom mestu?

Da li je slava jednog naroda tragedija drugog?

Ima li naroda bez narodnih neprijatelja?

Tih dana, kao saradnik prvog jugoslovenskog erotskog časopisa *Čik*, pod pseudonimom „Draga Saveta“, daje edukativne savete mladim naraštajima, odgovarajući čitaocima na delikatna pitanja koja se tiču njihovog seksualnog života, a paralelno s tim, pod pseudonimom dr Janez Pačuka objavljuje satirične tekstove u *Ježu* i *Zumu*. Krajem osamdesetih, njegovo pesničko stvaralaštvo ide već uveliko sigurnim nacionalnim kolosekom, prateći u stopu genezu raspada Jugoslavije, no, tako da je na neki neobjašnjiv način uvek za korak ispred tekućih političkih zbivanja; stiče se utisak da je pesniku dodeljena počasna loža u samom sedištu generalštaba, odakle nadgleda ratne operacije, iscrta va karte sa budućim granicama i čak deli lekcije političkim vođima: „*Srpska vojska je zauzela Skadar i Jedrene, a ova ne može Borovo Selo i Tenje*“.¹ U to vreme već je pronašao veliku, životnu temu svoje poezije i moto svog budućeg prosvetiteljskog rada među širokim narodnim masama – Kosovo, i nacionalni pesnik, ovenčan lovorovim vencem aforističara i svetosavskog tumača Njegoševе poezije, postaje, povrh svega i vrlo besednik i orator. Kosovo je njegova najdublja inspiracija, žila-kucavica njegove poezije. Kosovo je „polutar srpske planete“, „očno dno srpskog duhovnog vida“, „naša nebeska otažbina“, „srpski Getsimanski vrt“, „granica dvema Srbijama – zemaljska odgonetka nebeske zagonetke“, „srpski Jerusalim“, „naša najdublja rana“, „okutnjica gde je sahranjen ceo srpski narod“, „najskuplja srpska reč“ itd.²

U sličnom tonu, gađajući se krupnim rečima u svečanoj pozuri nacionalnog barda, Bečković

1 U vreme kampanje JNA u Slavoniji, *Vreme*, 2. decembar 1991.

2 *Književne novine i Večernje novosti*, 1989.

nagoveštava i rat u Hrvatskoj. Njegove osjetljive antene počinju da trepere, pesnik pada u svojevrсни patriotski trans i, kao šaman obuzet besovima viših sila, tankim zapevajućim glasom daje sledeće upozorenje saplemenicima: „*Srbi u Hrvatskoj su ostatak zaklanog naroda. Zato je razumljiva i njihova tolika briga o vlastitom opstanku*“.³ Ratni propagandist sa leptir-mašnom i pelerinom, na književnim skupovima priziva mračnu senku NDH i duhove prošlosti, odašiljući na sve četiri strane sveta jasne ratne poruke, pre svega na adresu Hrvatske, uz poneki biblijski arhaičan ton: „*Ne možemo sakriti uverenje da se preko Srba u Hrvatskoj obračunava sa Srbijom i njenim aktuelnim rukovodstvom... Niko na Srbiju nije vojštio, a da se nije osramotio*“.⁴ U toj neformalnoj objavi rata Bečković ističe da su Srbi u svojoj istoriji imali mnoge neprijatelje, ali nijednog takvog „*kao što je bila Nezavisna Država Hrvatska. Zato nije čudo da se danas sleđuju i sa otvorenošću oćajanja ukazuju na svaki njen prisen bez obzira gde se prizire: u Kninu, u Sandžaku, u Foći, na Kosovu*“.⁵ A, po izbijanju rata, u vreme granatiranja Dubrovnika, on je i dalje tvrda srca (junaćkoga), no, svejedno oran da izbacuje svoje političke doskoćice i retorićke kalambure. U jednoj od svojih bezbrojnih beseda (na Drugom kongresu srpskog ujedinjenja u Ćikagu, održanom 5. novembra 1991), Bečković će izjaviti: „*...iz oplakivanja gradova koji nisu postradali vidi se ravnodušnost prema hiljadama ljudi koji su pobijeni. Ispada da bi Hitler, da se sklonio u Dubrovnik, bio pod zaštitom UNESCO-a*“.

Za celokupno njegovo stvaralaštvo, kako njegov pesnićki opus tako i javni angažman, slobodno se može reći da stoji u znaku nekog otvorenog, nerazrešenog paradoksa i nedorećenih antinomija, bilo spoljnih ili unutrašnjih. Iako deklarisani antikomunista i monarhista, veoma rado će primiti nagradu Socijalistićke Republike Srbije iz ruku Slobodana Miloševića, i to onu koja nosi naziv „sedmojulska“ („*Nadam se da su nešto dobili i oni koji su mi je dodelili*“).⁶ Predstavljajući se skrušenim rabom boćžjim i knjiškim zanesenjacom, s glavom visoko u pesnićkim oblacima, primoranim gotovo da se na silu primi mesta predsednika Udruženja književnika („*Za predsednika Udruženja književnika izabran sam u okolnosti ma koje nisam mogao da predvidim. Dobio sam najviše*

glasova na tajnom glasanju, a to nisam mogao da poreknem, niti da se toga unapred odreknem. Izvućen iz bubnja, branio sam se uzaludno...“)⁷, prvo što će uraditi na novom nameštenju, po svedoćenju pesnika Ota Tolnaja, biće to da iskljući struju u prostorijama Vojvođanskog saveza pisaca, a potom da preuzme te iste prostorije.⁸ U kojoj meri je oduvek bio željan promocije i moći dokazuje i njegova namera da se kandiduje za predsednika Republike. Veliki monarhista, zagonetnim osmesima i dvosmislenim rećenicama komentarišće svoju potencijalnu kandidaturu za mesto predsednika Srbije⁹ (ćak je i Olja Bečković u svojoj emisiji ispitivala goste kako bi glasali na izborima da se njen otac Matija kandiduje). Iako zvanićno pesnik, nacionalni bard, ovaj „živi klasik srpske reći“ zasipaće javnost punih ćetvrt veka svakojakim mudrim mislima, politićkim apoftegama, doskoćicama i aforizmima, raznoraznim gnomama, krilaticama i sloganima, a da nesrećni puk nikad nije uspeo da pojmi ćemu ima da zahvali za tu ćast da ga sa olimpskih (kosovskih) visina savetuje jedan takav velikan, da ga, kao daćdom, škropi svojom svetosavskom blagorećivom mudrošću. Iako su pesnici ti koji, pre svega, treba da slave život, Bečković će ćesto i rado govoriti na sahranama i komemoracijama.

I tu opet dolazimo do paradoksa kao osnovnog obeleđa njegove pesnićkog i besednićkog neumornog delanja. Taj paradoks je, pre svega, etićki;

⁷ Duga, 24. jun 1989.

⁸ „...a kad sam stigao u Francusku 7, video sam da su nam iskljućili struju. Matija Bečković i Mihiz došli su do mene i rekli mi da oni imaju papire da te prostorije pripadaju Udruženju književnika Srbije... Sećam se da je između prostorija stajao jedan orman, i oni su ga sklonili. Time je sve postalo njihovo. Više nisam odlazio“, Danas, 16. jun 2013.

⁹ Matija Bečković juće za Blic nije želeo ni da potvrdi, ali ni da demantuje mogućnost da se kandiduje za predsednika Srbije. – Neću to da komentarišem – rekao je Bečković uz zagonetan osmeh. Na naša insistiranja da kaće da li razmišlja o kandidaturi za predsednika Srbije, te da li je već dobio ponudu iz DSS, Bečković je odgovorio: – Nema smisla da ja prvi govorim o tome. Pitajte njih...(Blic, 30 mart 2004).

³ Reć na protestnoj večeri u Francuskoj 7, 1989.

⁴ Isto.

⁵ Beseda na Vukovom Saboru u Tršiću, 1990.

⁶ NIN, 9. jul 1989.

naime, u jezgru njegovih misli, bilo onih stihovanih ili proznih (epski intoniranih u oba slučaja), stoji izvesni duboko relativizujući princip koji ukida sve moralne dileme i unapred izjednačava svaku etičku suprotnost. Pomenuti princip je takav da ne dopušta jasnu demarkaciju između onog dopuštenog i nedopuštenog, između dobra i zla. Nema više razlike između ljubavi i mržnje, kao ni između života i smrti. Sve je moguće i sve je dopušteno. Otud Bečković može da izjavi nešto ovog tipa: „Na Kosovu smo svi poginuli pre nego što smo se rodili. Kosovo je naša nebeska otadžbina“ i da iz toga izvede sledeći zaključak: „A tu otadžbinu je moguće izgubiti samo duhovnim samoubistvom“.¹ Dakle, svi mi, živi ljudi, zapravo smo mrtvi, poginuli smo davno na Kosovu, i to pre nego što smo se i rodili. Naš zadatak, kao živih mrtvacu jeste da u ime života ne izdamo i ne dopustimo da izgubimo tu nebesku otadžbinu, jer bi to predstavljalo „duhovno samoubistvo“. Izbor se, dakle, svodi na „duhovno samoubistvo“, ili na rat do istrebljenja – u krajnjoj liniji, svodi se na smrt; ili 'mi' ili 'oni'. Tu više nema razlike između Hrista i kneza Lazara, između Kosovke devojkice i Marije Magdalene, između Bečkovića i Njegoša, Kosovski boj tek treba da se odigra, prošlost je ta koja će se ponovo zbiti u budućnosti (ali s boljim i pravednijim ishodom), mit i istorija su isto, a drugo ime za carstvo nebesko je Velika Srbija (to jest Kosovo). Genocid i jevanđelje su jedno te isto („Srpskom narodu će se dogoditi jevanđelje“).²

Korene tih jeftinih paradoksa možda treba potražiti u onim ranim Bečkovićevim počecima, u kafanskim i uredničkim krugovima beogradskim u kojima se kretao. U osnovi, nema neke značajne razlike između novinskih aforizama Bečkovića, Brane Crnčevića i Kapora, kao što nema ni neke razlike između njihovog angažmana, njihove misli i i rodoljubive „poetike“ i vina koja su voleli da ispijaju nazdravljajući srpskoj naciji: „Svakom svoje, a meni moje“ (Branica Crnčević), „Ja sam četnik početnik“ (Momo Kapor), „Narod je znatno duže živeo od ljudi“ (Bečković). Tu je zbilja sve rečeno, presovano i sabijeno u samo jednu rečenicu, takoreći kao da je u pitanju vidoviti Nostrodamusov vers – ili epitafor.

(nastaviće se)

Po evropskom modelu

PIŠE: NATAŠA LAZOVIĆ

Šabac je lociran na desnoj obali reke Save, 103 km. uzvodno od Beograda. Grad i opština zahvataju severni deo severozapadne Srbije. Ka Šapcu gravitiraju tri mikroregije koje čine njegovo poljoprivredno zaleđe – ka zapadu se prostire Mačva, ka jugu Pocerina, a ka istoku Posavina.

Arheološka nalazišta u gradu i okolini, potvrđuju da su na ovom prostoru postojala naselja još u mlađem kamenom dobu, a da su od početka nove ere ovde bili Rimljani. Tokom trajanja nemanjičke države u XIII i XIV veku, Šabac je bio u njenom sastavu i pripadao je Mačvanskoj banovini. Iz tog perioda dotira i ime

Mačva, koje sada označava i plodnu ravnicu koja se prostire od Šapca ka Drini, a nekada je označavalo ime grada. Tokom srednjeg veka, na mestu današnjeg Šapca postojalo je slovensko naselje pod imenom Zaslun, što je označavalo nekakav breg, uzvišenje ili zaklon od vodenih nepogoda. Postojanje ovog naselja zabeleženo je u dubrovačkim spisima iz 1454. godine. U drugoj polovini XV veka, posle pada tadašnje Srbije pod tursku vlast, Turci ovladavaju i ovim krajevima. Na mestu gde se obala Save blago uzdiže, a nedaleko od ušća rečice Kamičak u Savu, Turci 1470. godine podižu tvrđavu, ne mnogo veliku po dimenzijama, ali snažnih i visokih bedema. Sa kulama isturenim prema Savi ona je, tokom vekova predstavljala snažno uporište prema turskom suparniku u borbi za prevlast na Balkanu – Ugarskoj i kasnije Austrougarskoj. Turci novosagrađenoj tvrđavi i gradu koji je oko njenih zidina nastajao, daju ime Bejerdelen, što u prevodu sa turskog znači „onaj koji udara s boka“. Tako lociran i utvrđen grad bio je značajna turska ispostava iz koje se moglo lako upadati na ugarsku teritoriju, kontrolisati saobraćaj Savom i vršiti uspešno niz drugih vojnih funkcija. Tokom nekoliko narednih vekova Šabac je više puta prelažio iz turske pod austrijsku vlast i obratno.

Ime Šabac novijeg je datuma. Nije pouzdano utvrđeno kad je nastalo i kako je do sadašnjeg imena grada došlo. Postoji više teorija koje pokušavaju da objasne pojavu imena Šapca, ali nijedna od njih nije potvrđena. Naverovatnija je ona koja postanak

¹ Novinar Rada Seratlić, „Politika“, 1989.

² Novinar Jelena Jovović, „Politika Ekspres“, 1990.

Šapca tumači vezom sa Savom: Sava-Savac-Šabac. Bilo kako bilo, ovaj grad svoje ime nosi sa ponosom.

Tokom dugotrajne turske vladavine na ovim prostorima, Šabac je postao veoma značajno mesto na kome se odvijala trgovina i kroz koje su se kretali karavani prevozeći iz Turske i sa Bliskog istoka egzotičnu robu u Ugarsku i Austriju, a u drugom smeru industrijsku robu. Šabac je bio veoma značajan pogranični grad za tursku imperiju. Kroz Šabac se, takođe, odvijala veoma živa unutrašnja trgovina između krajnjih zapadnih krajeva turskog carstva i njegovih centralnih i istočnih delova. Iz tog perioda zasigurno potiču koreni trgovačkog duha koji će Šabac proslaviti u kasnijim vremenima. Veći istorijski značaj za Srbe, Šabac dobija izbijanjem Prvog srpskog ustanka 1804. godine. U njegovoj okolini odigralo se nekoliko značajnih bitaka između Turaka i srpskih ustanika. Najznačajnija je svakako bila bitka na Mišaru 1806. godine. Mišar, selo udaljeno 6 km. od Šapca u pravcu prema Beogradu, bilo je poprište slavnog boja u kome su Srbi predvođeni Karađorđem Petrovićem potukli silnu i obesnu tursku vojsku Kulin kapetana. Tu su se hrabrošću istakli mnogi srpski junaci, a naročito - Miloš Stojićević-Pocerac, Jakov Nenadović, Stojan Čupić, pop Luka Lazarević, Prota Smiljanić i Cincar Janko. Slep pesnik i guslar Filip Višnjić je povodom ove slavne bitke spevao je jednu od najpoznatijih srpskih epskih pesama - Boj na Mišaru. Jedan od najsnažnijih momenata ove pesme je onaj kad, saznajući za ishod bitke i pogibiju Kulin kapetana, Kulinova kada ogorčeno jeca:

„Bjeo Šapcu ne bijelio se
Već u živom vatri izgorjeo!
Jer kod tebe Turci izgiboše
Crni Đorđe da te Bog ubije“.

Porobljena srpska raja, bar za kratko oslobođena od turskog jarma dočekala je 27. januar (8. februar po novom kalendaru) 1807. godine, kad su Turci predali Šabac ustanicima pod Karađorđem. Tako je posle 300 godina ropstva, konačno dočekana sloboda. Ona se nažalost gubi propašću Prvog srpskog ustanka, ali je i njen značaj za razvoj grada i polet koji je on dobio bio neverovatno veliki. Razvoj i narastanje grada od tog vremena nezaustavljivo napreduje.

Prvi zamah u razvoju grad Šabac dobija po završetku ratnih dejstava u Drugom srpskom ustanku. Ovaj period se poklapa sa vremenom uprave prosvetljenog Jevrema Obrenovića, brata kneza Miloša, koji je bio jedini pismen od braće. On je Šapcem upravljao 15 godina i za to vreme je mnogo toga iz korena promenio i unapredio

ukupan život dotadašnje turske kasabe. On unosi duh evropske civilizacije i grad počinje da poprима izgled „prečanskih“ varoši. Angažuje inženjere koji postavljaju osnove za pravilnu, urbanizovanu izgradnju Šapca, gradi puteve, donosi uredbe o komunalnoj delatnosti. Primerima iz života svojih članova porodice uči Šapčane novitetima i time podstiče najpre, bogatije građane, a kasnije i ostale da slede njihov primer kad je reč o odevanju, stanovanju, ophođenju, kulturnim navikama... Osim toga, on u Šabac donosi mnogo toga što se u Srbiji prvo moglo sresti i videti u Šapcu. Prvi put se u Srbiji, umesto tradicionalnih gusala i frule, mogao čuti zvuk klavira baš ovde, a umesto pendžerli hartije ugledati prozorsko staklo, ili provozati fijakerom koji je mamio uzdahe šabacke gospode. Ono što je najvrednije, a što je nastalo u Šapcu za vreme Jevremove vladavine, svakako su na ponos Šapcana: okružna i varoška bolnica i apoteka, 1826. godine, prve u Srbiji; osnovna škola 1826. godine, prva u Srbiji posle turske vlasti; Glavna škola, odnosno Gimnazija koja nastaje 1837. godine, prve pozorišne predstave daju se 1840. godine, osniva se muzičko društvo kao preteča razvijenog muzičkog života u Srbiji. I po završetku ere Jevrema Obrenovića razvoj Šapca se dinamično nastavlja. Ima veliki značaj kao granični grad kneževine Srbije prema Austrougarskoj. Ogroman deo trgovine sa ovim moćnim susedom Srbija obavlja preko Šapca. Izvoz svinja, konja, goveda, šljiva i drugih tradicionalnih srpskih proizvoda, pa čak i žira, ide preko šabacke carinarnice i luke i ostavlja ovom gradu izvršne prihode. Konačno i potpuno oslobođenje od turske vlasti Šabac, kao i Srbija, dočekuje 1867. godine, kad i poslednji turski vojnik napušta tvrđavu na Savi. Ovaj događaj sa oduševljenjem je dočekalo stanovništvo Šapca, sad već u velikoj većini srpsko, I uskoro se gube i poslednji tragovi vekovnog turskog prisustva na ovim prostorima. Drugu polovinu XIX veka u razvoju Šapca obeležio je njegov veoma ubrzan razvoj. Naročito je razvijena trgovina, javljaju se početni oblici industrijske proizvodnje, kao i tradicionalna poljoprivreda. Šabac se uz Beograd i Kragujevac definitivno utvrđuje kao jedan od najznačajnijih srpskih gradova. U urbanističkom smislu takođe napreduje. Na prostorima nekadašnjih močvara koje se isušuju, niču nove stambene i poslovne zgrade. Sve više je Šapčana koji prihvataju modele života evropske civilizacije. Zbog svog tako ubrzanog razvoja i poleta kojim je odisao, kao i razvijenog kafanskog života, zaslužio je naziv „Mali Pariz“. Šapčani su u to vreme mogli da čitaju svoje novine i to od 1883. godine, a od

1909, i još 11 listova. Šabac je jedan od prvih gradova u Srbiji gde su u kafanu, uglavnom nedeljom pre podne, sa svojim kavaljerima išle dame, što je do tada bila samo muška privilegija, a za ženu gotovo nezamisliva sramota. Gradski život postaje prijatna kombinacija rada, odmora i zabave. Dobru ilustraciju ovakvog šabačkog meraklijskog i boemskog načina života nalazimo u stihovima Dragiše Penjina:

„Kad je deda lumpovao,
na tri šora i dva skvera,
vozili su štap i šešir
dva posebna fijakera“.

Ovakvu, gotovo idiličnu sliku prekida strahovita katastrofa Prvog svetskog rata. Velike vojne operacije koje su se tokom četiri ratne godine događale na ovim prostorima kao i osveta Austrougarske zbog izgubljenih bitaka na bojnopolju, kulminirale su strahovitim stradanjem Šapca i njegove okoline. Grad porušen, popaljen i opljačkan, sela u okolini, takođe. Narod što pobijen, što raseljen, izmrcvaren i bolestan, u velikoj materijalnoj bedi, sa bolnom radošću dočekuje slobodu 1918. godine. Od predratnih 14.000 stanovnika, jedva da je u životu ostalo 7000, a i broj kuća je bio više nego prepolovljen. Neprijatelj nije poštedeo čak ni šabačku crkvu. Kolika je uteha što se ovaj grad opet izdvojio u Srbiji, ali sada po stradalništvu i po svoja tri jedinstvena ordena dobijena za ratne zasluge: francuski Ratni krst sa palmom (1920), čehoslovački Ratni krst (1925) i Karađorđeva zvezda. Posle velikog stradanja Šabac je nazvan kao pandan slavnom francuskom gradu „Srpski Verdun“. U neposrednoj blizini grada, na obroncima planine Cer, dogodila se čuvena Cerska bitka, u avgustu 1914. godine. Veličanstvena pobeda srpske vojske pod komandom generala Stepe Stepanovića, koji tada biva unapređen u zvanje vojvode, prva je saveznička pobeda u Prvom svetskom ratu. U periodu između Prvog i Drugog svetskog rata, ipak je uspevao da se razvija i raste i to, pre svega zahvaljujući veoma razvijenom zanatstvu, trgovini, poljoprivredi... Pred sam kraj tog perioda, 1938. godine, u Šabac je premeštena Hemijska industrija „Zorka“ koja je dotle radila u Subotici. Ona će obeležiti kasniji višedecenijski period razvoja grada i postati gotovo sinonim za Šabac. Kako se posle najvećih katastrofa život ipak nastavlja dalje, tako je i Šabac nastavio svoj posleratni život u novoj državi i u nešto izmenjenim okolnostima. Ta promena ogleđa se najviše u činjenici da se državna granica sada pomerila znatno na sever, a Šabac je ostao u unutrašnjosti. Neke privilegije, koje je do tad imao,

nepovratno su nestale i kapital se više nije u onoj meri slivao u ovaj grad. U period koji obuhvata kraj XIX i početak XX veka, Šabac daje nekoliko značajnih ličnosti iz oblasti kulturnog i naučnog stvaralaštva. Ističu se Stojan Novaković, dr Laza Lazarević, Janko Veselinović, Milorad Popović i drugi.

Posle nešto više od dve decenije mira i spokoja, ratni užas ponovo zahvata Evropu, samim tim i Šabac. Drugi svetski rat svom svojom žestinom sručio se na ove prostore i već u prvoj ratnoj godini Šabac žestoko strada. U septembru 1941. godine, Nemci brutalno proteruju 5000 Šapčana u sremačko selo Jarak gde su bili smešteni u improvizovanom logoru. Sa tog marša „Krvavog marša“, kako je kasnije nazvan, mnogi se nikad nisu vratili kući. Tokom rata u Šapcu je postojao koncentracioni logor kroz koji je za četiri godine prošlo oko 25.000 građana. Ukupne žrtve koje je ovaj grad dao tokom Drugog svetskog rata iznose oko 7000 ljudi. Sloboda je konačno stigla 23. oktobra 1944. godine. Prve posleratne godine, kao i u celoj Jugoslaviji obe-

ležene su velikim poletom i entuzijazmom u izgradnji i obnovi ratom uništenih dobara. Nosilac razvoja modernog Šapca je sve razvijenija hemijska industrija „Zorka“. Ubrzano se grade nova privredna postrojenja, uređuje putna mreža, sprovodi elektrifikacija... Na žalost, ponešto što je davalo duh starom Šapcu se gubi, ali to je danak novom vemeni koje kao da nije uvek imalo strpljenja da se bavi emotivnom stranom života. Sedamdesetih godina Šabac doživljava do tad neviđeni procvat. Tokom nekoliko godina, u tom periodu preduzima se nekoliko kapitalnih poduhvata koji sasvim menjaju izgled ovog grada. Na nekadašnjoj Benskoj bari, močvarnom tlu, na kome su se vekovima gnezdile ptice, a zapravo samo nekoliko stotina metara od centra grada, niče novo stambeno naselje. Novi betonski most preko Save, sportska hala „Zorka“ sa zatvorenim bazenom i fudbalskim igralištem, hotel „Sloboda“, gradski stadion, nove škole, obdaništa, domovi kulture, autobuska stanica... Ogroman broj komfornih porodičnih kuća gradi se, kako u samom gradu, tako i na dotadašnjoj periferiji - Trijangli, Kasarskim i Šipurskim livadama, Letnjikovcu... Naselja koja su do tad fizički bila odvojena od Šapca po nekoliko kilometara sada počinju da se spajaju sa gradom kao što je slučaj sa Dumačom, Pocerskim Pričinovićem, Jevremovcem, Bogosavcem, Majurom...

Krajem veka, Šabac sa svojom periferijom dostiže cifru od oko 70.000 stanovnika, što ga u domaćim uslovima čini veoma značajnim gradom.

(Podaci uzeti od - Turističke organizacije grada Šapca).

Društvo: izgubljeni predmet kritike

Milorad Belančić: „Bele stranice istorije : povodom filozofskih spisa Zorana Đinđića „Otkrovenje“ 2013. Beograd.

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Među mnogim knjigama koje stoje na gomili ili gomilama na mom stolu pogled mi se zaustavio na knjizi na čijim je koricama reprodukcija slike Kazimira Maljeviča „Suprematizam“ i to s pravom, ako se ima u vidu Maljevičeva ideja o belom kvadratu iz koga dolazi moderno slikarstvo. Nije, međutim, slučajno da je Belančić odabrao ovu Maljevičevu sliku za ilustraciju svoje knjige, jer je i njegova osnovna ideja da je i istorija, ustvari, ovaj Maljevičev beli kvadrat, odnosno stranica, ili stranice kako to stoji u naslovu njegove knjige. Da još skrenem pažnju na to da je Belančićeva studija objavljena u već poznatoj ediciji „Identitet“ u kojoj su objavljene, recimo, knjige Slavoj Žižeka, Aleksandra Zistakisa ili Uga Vlaisavljevića o etnopolitikama. Preostaje da se konkretno pozabavimo ovom idejom da su stranice istorije bele bez ljudske intervencije. Ovdje treba imati u vidu da je Belančić odabrao ovaj naslov imajući na umu filozofsko delo Zorana Đinđića kome je i posvećena ova studija.

Filozof Milorad Belančić spada, svakako u ovo postfilozofsko doba, u kome se filozofija gubi i nestaje, jer više nije u stanju da obuhvati svoje vreme u mislima, što je bilo poznato Hegelovo određenje filozofije, pošto je naše doba nemisaono i ekran-sko, a ekrani ne misle nego slikaju i snimaju, kao što je to naslutio i Valter Benjamin u svojim esejima o fotografiji. Naše vreme je tako pre fotografsko, a ne filozofsko.

Osim toga, Belančić spada u naše najplodnije autore uprkos ovoj savremenoj krizi filozofije koje je ovaj autor svakako svestan, uostalom, kao i sam Zoran Đinđić o čijim knjigama Belančić piše u svojoj knjizi, koja je predmet ovog eseja. Da samo još naglasim da je Belančićeva knjiga prva kod nas u kojoj se na filozofski način raspravlja o filozofiji Zorana Đinđića u čemu je njena osnovna vrednost,

pošto su Đinđićeve knjige ostale u senci njegove tragične (dnevnopolitičke) sudbine. To samo još jednom pokazuje u kojoj je meri sama filozofija iznad ovog dnevnopolitičkog nivoa koji je odredio Đinđićevu ličnu sudbinu.

Možda je to osnovna vrednost ove knjige, uz ukazivanje na sam status tzv. socijalne kritike u vreme posle Hegela i Marksa. Na taj način Belančić pokazuje kako Đinđić nije zastao u svojoj filozofskoj kritici društva kod Hegela i Marksa i njihovog poimanja same kritike, što je još jedno od raširenih mnjenja o vrednosti Đinđićevog poduhvata u filozofiji. Na taj način Belančić otklanja još jednu predrasudu prema kojoj je Đinđićevo mišljenje prisutnije u svetu nego kod nas, što je, možda, mogao da bude pogrešan utisak posle ovogodišnjeg simpozijuma koji je održan u Konstantcu u Nemačkoj, gde je Đinđić svojevremeno počeo svoje istraživanje dometa i granica tzv. kritičke teorije društva, iako mnogi nastoje da ga zatvore u granice ove nekad tako aktuelne teorije. U svakom slučaju, njegov kritički odnos prema Frankfurtskoj teoriji određuje prirodno i njegovo poimanje filozofske kritike, što je, uostalom, i osnovni predmet Belančićeve knjige. Zato treba naglasiti kako u dodatku svojoj knjizi Belančić objavljuje i svoju polemiku sa Đinđićem iz koje se vidi da Đinđić nije bio samo kritičar marksizma nego i savremenog liberalizma, kao i anarhizma, uostalom. Da ovde podsetim da sam i sam svojevremeno polemisao sa Đinđićem o dometu i granicama njegove kritike, insistirajući na tome da je njegova kritika zastala kod Hegela, ali sada vidim da nisam bio u pravu.

Šta može da znači ovaj pomalo kontroverzni naslov Belančićeve studije u kome se kaže da su stranice istorije „bele“? Da se još jednom osvrnem na ovo pitanje iz uvoda. Prema Belančiću, istorija je „ponavljanje

koje htelo-ne htelo uvek iznova ispituje svoj pređeni put“. Nužnost novog ispitivanja dolazi otuda što je istorija ponavljanje kojim komanduje razlika, a ne ono isto. To je, da kažem, osnovni dekonstruktivni motiv zbog koga se Belančićeva knjiga bavi filozofskim radovima Zorana Đinđića. Jer, iako se Đinđić bavio velikim temama i figurama evropske filozofske tradicije, Đinđić se, kako veruje Belančić - to je postalo vidljivo sa ove istorijske distance - bavio i nama samima, našim istorijskim odlukama.

Ustvari, Belančićeva knjiga predstavlja, kao što sam rekao, prvi pokušaj da se da jasan odgovor na pitanje: zašto su rani filozofski spisi Zorana Đinđića i dalje aktuelni? Njihova aktuelnost, prema Belančiću, počiva na činjenici da se u svojim knjigama sam Đinđić bavi, ustvari, granicama socijalne kritike i, pre svega njenim totalitarnim ograničenjima, implicitno ili eksplicitno prisutnim već kod Hegela i Marksa. Tako se već u samoj kritici ispituju i posttotalitarne, i pre svega, demokratske mogućnosti društvene kritike u ovom tranzicionom periodu, ali posle njega.

Zoran Đinđić naprosto nije dovršio svoje filozofsko delo, u kome se bavio kritikom i društvom, ali njegove analize, to pokazuje Belančićeva knjiga, nisu zbog toga izgubile na značaju. Nisu izgubile na značaju, između ostalog i zato što socijalna i kritička filozofija, ne samo kod nas, nije našla rešenja koja bi Đinđićeve analize definitivno potisnula u zaborav i neaktuelnost.

Umesto „pravog“, Hegela i Marksa, što je svojevremeno bio osnovni cilj praxis filozofije i umesto bilo kakve ideje o autoritarnoj homogenizaciji društva, što je cilj svake nedemokratske alternative, Đinđić je insistirao na kritici svake totalitarne sinteze. Prema toj kritici, nikakva unapred data, jednonumna istorijska sinteza ne može, ni u kojoj varijanti, da postane utemeljujuća za odgovor na pitanje o posttotalitarnom, demokratskom statusu kritike u savremenom društvu. Pri tome, Belančićeva knjiga ne izbegava ni pitanje, kao što sam rekao, da li to podjednako važi i za aktuelnu hegemoniju neoliberalnog uma u svetu?

To znači da se ova vredna studija može čitati i kao pokušaj traženja odgovora i alternative u vremenu u kome se čini da upravo vladajuća neoliberalna ideologija nema alternativu. Zato ona nije naprosto monografija o jednom filozofskom delu nego ima i autonomnu filozofsku vrednost i značaj.

KK „Sledeća sezona“ ili jedna tužna istorija

PIŠE: IVAN MRĐEN

Krajem maja „partizanovci“ (oni pravi, što ne pripadaju ni jednoj od huliganskih grupa, već se za svoj račun zabavljaju više neuspesima „večitog rivala“ nego sopstvenim trofejima) baš su uživali čitajući ovaj SMS: „Kad je Crvena zvezda poslednji put bila prvak u fudbalu, država se zvala Srbija i Crna Gora, Toma Nikolić i Aleksandar Vučić bili su u radikalima, euro je vredeo 81 dinar, a Miloš Jojić je išao u osnovnu školu“.

Miloš Jojić je momak koji je golom u poslednjem minutu poslednjeg „večitog derbija“ raspršio sve snove navijača, rukovodstva, trenera i fudbale Crvene zvezde da bi posle pet sušnih sezona konačno mogli da osvoje titulu prvaka Srbije u fudbalu. U navedenoj navijačkoj zajedljivici postoji jedna istorijska neistina, pošto je Zvezda bila prvi šampion samostalne države Srbije u sezoni 2006/07. Ali bi zato, kad je reč o košarkaškom prvenstvu, sličan SMS glasio: „Kad je Crvena zvezda poslednji put bila prvak države u košarci, država se zvala SR Jugoslavija (1997/98), Toma Nikolić i Aleksandar Vučić bili su u radikalima (i u Vladi), euro nije ni postojao, a sadašnje prvotimce Partizana Mladena Đorđevića i Mihajla Andrića vodili su u - jaslice“.

U vreme poslednje Zvezdine titule u košarci nisu postojali Fejsbuk (2004), Jutjub (2005) i Twitter (2006), a 18-godišnjeg Mihajla Andrića je trener Partizana Duško Vujošević uveo u igru pre kraja utakmice u kojoj su sada već dvanaestotruki uzastopni šampioni povelili sa 2-0 u finalnoj seriji ovogodišnjeg prvenstva Srbije.

Iz sličnog arsenala su i navijačka prepucavanja: Koje je drugo ime za košarkaški klub Crvena zvezda? KK „Sledeća sezona“! Ko je glavni sponzor košarkaša Crvene zvezde? History channel! Ovi vicevi su pomalo bajati, ali ih košarkaši sa Malog Kalemegdana svake sezone učine ponovo aktuelnim!

Crvena zvezda je poslednji put bila šampion države u košarci u sezoni 1997/98, a od tada je bilo i uspona i padova, i zvezda u ekipi i anonimusa koji su spasavali obraz kluba koji je bio pred gašenjem. Zvezdin sastav koji je podigao pehar namenjen prvaku države, tada Savezne Republike Jugoslavije, glasio je tog leta 1998: Perović, Benčić, Rakočević, Stanojević, Bolić, Topić, Kuzmanović, Popović, Mišković, Topalović... Trijumf u finalu nad FMP sa 3-1 bilo je poslednje šampionsko slavlje crveno-belih.

U međuvremenu, mnogo toga se dešavalo na Malom Kalemegdanu. Najpre smena generacija, pomalo očekivana, a potom uz burnu političku aktivnost u klubu, ali i mešetarenje koje se nikako nije moglo izbeći tih godina, desila se propast koja je umalo kulminirala gašenjem kluba. Čak je i *Zvezdin grb bio založen* tokom tužne decenije, u kojoj je od 2004, do 2012, bio blokiran račun, pa je pravo pitanje kako je crveno-bela košarka uopšte funkcionisala u međuvremenu. „Snalaženje“, tako omiljen hobi većine naših „sportskih radnika“, a često i jedini mogući model ponašanja u nečemu što se državom nazivalo, odvijalo se i na Malom Kalemegdanu.

S druge strane, bilo je i ozbiljnih pokušaja da se stigne do šampionskog trona, bar kad je reč o angažovanju vrhunskih trenera i poznatih igrača. Posle odlaska Milenka Topića, šansu u prvom timu je nakon osvajanja prvenstva dobio i tada mladi Vladimir Radmanović. Zbog „lokauta“ u NBA ligi, u Zvezdu je čak stigao i Vlade Divac, tek da nastupi na dve evroligaške utakmice. Međutim, ni prisustvo legendarnog centra, koji se ipak proslavio u crno-belim, ne u crveno-belim dresovima, nije uspela da pogura Zvezdu na domaćem planu, gde se i dalje lutalo dok se tražio se povratak na šampionske staze. I 2000, je dočekana bez nove titule, a pritom se plej-of nije ni igrao 1999, zbog bombardovanja, pa je beogradski klub zauzeo drugo mesto, a šampion postala podgorička Budućnost kao najbolja u ligaškom delu sezone. Nakon što su Rakočevića, Stanojevića, Topića,

Bolića i Jestratijevića nasledili neku novi „klinci“, poput Vujanića, Prekovića, Šljivančanina, Radmanovića, Tice i Bratića (sezona 2000/2001), nedugo posle toga počeo je čuveni projekat „Evropska zvezda“, sa ljudima iz tada vladajuće stranke u upravi, Zmagom Sagadinom kao idejnim strategom, a Aleksandrom Trifunovićem na mestu trenera. Na terenu su Boliću, Jeretinu i Tici stigla pojačanja, pre svih Skuni Pen, ali se nije baš daleko doguralo, o čemu je kao trajan dokaz ostao sarkastičan grafit na zidu hale „Pionir“, koji su ispisali nezadovoljni „zvezdaši“: „Pošli u Evropu, ostali na parking“, što je aluzija na tadašnju fukciju tadašnjeg predsednika Zvezde, direktora beogradskog „Parking servisa“ Živorada Anđelkovića.

Prvi trofej od onog poslednjeg šampionskog, dočekan je 2004. godine, u Kupu, a te sezone najbolji Zvezdini strelci bili su Rakočević, Jeretin, Bogdanović, Radivojević i Dragojlović. Pojačanja, poput Hendersona i Tundžija Avodžobija donela su još jednu „posnu“, sezonu 2004/05, a tek 2006, Zvezda se domogla finala domaćeg plej-ofa. Iako je nastupila kao osvajač Kupa, bez pobede je okončana ta njena borba u tri čina sa Partizanom, a crveno-belima nije od pomoći bio ni Milan Gurović, a ni Amerikanac O'Benon, kao ni trener Šakota. I narednog leta Crvena zvezda je dogurala do finala srpskog šampionata, ostvarena je tek jedna pobeda u četiri završna okršaja sa „većitim rivalom“, a trener Stevan Karadžić na raspolaganju je imao osveženi sastav, jer su u njemu bili i Pero Antić i Nemanja Aleksandrov. Sa Milanom Škobaljcem na klupi, Zvezda je 2008, ispala u polufinalu (opet od Partizana, tada sa 0-2 u seriji), a ni Skuni Pen, Stiven Marković i Elmedin Kikanović nisu uspeli da ostvare želje crveno-belih.

Naredne sezone, sa trofejnim Svetislavom Pešićem u ulozi trenera, Zvezda je posle učešća u finalu Kupa došla i do finala domaćeg prvenstva, u kome je od Partizana izgubila sa 3-2. Marinović, Štimac,

Dragičević i saigrači nisu stigli do trona, iako su izborili „majstoricu“. Sa trenerom Trifunovićem, 2010, Zvezda je ispala u polufinalu srpskog šampionata (opet od Partizana, opet sa 0-2), pa ni imena poput Nemanje Bjelice i Marka Kešelja iznova nisu bila dovoljna da se ostvare očekivanja velike armije navijača. Godina 2011, je, u prvoj polovini donela prilično tužan period po crveno-bele, jer su sa Sašom Nikitovićem na kormilu došli tek do petog mesta u domaćem prvenstvu, pa su igrači poput Uroša Nikolića, Nemanje Nedovića, Borisa Bakića, Lešića i Subotića ostali bez plej-ofa. Možda i ne čudi, klub je bio pred gašenjem, u neverovatnim dugovima i sa potpuno nestvarnim „poslovanjem“.

U 2012, Zvezda je sa novom upravom, ali i Pešićem na klupi, stigla do dva finala. I u jednom i u drugom poražena je od Partizana (u Kupu sa 51:64, u prvenstvu sa 1-3 u finalnoj seriji), pa su bez pehara ostali i Tomas, Filip Čović, Milutinović i neki starosedeoici poput dvojice Popovića, Nikolića i Lešića. Sezona 2012/2013 donela je Zvezdi staru tradiciju, menjanje trenera kad se tome malo ko nadao. Sa osnaženim timom, a stigli su pored ostalih i kapiten Rakočević, povratnik Raško Katić, Amerikanaci Nelson i Skot, te usred sezone otpušteni Elton Braun, Zvezda je menjala i šefove stručnog štaba. Sezonu je počeo Milivoje Lazić, posle očajnog starta u regionalnoj ligi zamenio ga je Vlada Vukočić, a uoči završnog turnira ABA lige, na kome se odlučivalo hoće li crveno-beli u Evroligu, umesto njega doveden je Dejan Radonjić. Osvojeni domaći Kup slaba je uteha za crveno-bele, koji su i ovu finalnu seriju završili sa učinkom 1-3, sada već po pravilu - protiv Partizana.

Ako se svim imenima koji su prodefilovali kroz klub sa Malog Kalemegdana od poslednje šampionske titule dodaju još i Obina Ekezi, Redži Frimen, Lorens Roberts i Adam Morison, te da su, za poslednjih 15 sezona od čuvene 1998, bile čak 24 smene trenera, a da je na klupi bilo čak 19 različitih stratega (Mihailo Pavićević, Bora Džaković, Jovica Antonić, Momir Milatović, Vladislav Lučić, Stevan Karadžić, Miroslav Nikolić, Milan Krečković, Aleksandar Trifunović, Zmago Sagadin, Dragan Šakota, Milan Škobalj, Svetislav Pešić, Aco Petrović, Mihailo Uvalin, Aleksandar Nikitović, Milivoje Lazić, Vlada Vukočić, Dejan Radonjić), to dovoljno svedoči o tome koliko toga je menjano u crveno-belom taboru, a da je pehar i dalje mogao da se gleda samo izdaleka.

Od tog Zvezdinog šampionskog 10. maja 1998, pa do 12. juna kad je odigran poslednji meč ovogodišnjeg doigravanja - prošlo je 5515 dana. Predugo, za klub koji je 15 puta bio prvak države, i to one u kojoj je bila daleko veća košarkaška konkurencija. Podatke o ovom „gordom posrtanju“ preuzeo sam iz teksta kolege Darka Nikolića „Zvezdinih 15 godina bez titule: Nisu pomogli ni Divac, Radmanović, Gurović...“, objavljenom na sajtu „Blic online“, možda jedinom u kome je suštinu problema sagledana iza „dimne zavese“, koju su međusobnim prepucavanjima, vredanjima i izjavama koje bi u svakoj normalnoj državi bile povod za policijsku istragu tokom završnice svih ovogodišnjih takmičenja (Kup Radivoja Koraća, ABA liga, prvenstvo Srbije) stvarali strateg Partizanove dominacije Duško Vujošević i aktuelni predsednik KK „Sledeća sezona“ Nebojša Čović. Valjda je i propagandistima po sportskim listovima, rubrikama i redakcijama bilo jasno da je Partizan i u ovom trenutku bolji od Crvene zvezde, pa kad je izostala ozbiljnija sportska drama i neizvesnost priču je valjalo prebaciti na plan suđenja, nama toliko omiljenih „zavera“ i spega sa kriminogenim strukturama.

Radio sam dve i po godine kao sportski novinar u Večernjim novostima (1976-1979) i još deset godina uređivao sportsku rubriku u „Omladinskim novinama“, NON, (1979-1988). Šest meseci sam, uz sve ostalo, brinuo i o sportskim stranama u listu Danas (1997) i uvek su me nervirali sportisti i treneri koji su uoči ili posle utakmica ponavljali fraze, kao „dolazi nam protivnik dostojan poštovanja“, „biće neizvesno“, „sprovedli smo sve što smo se dogovorili“, „rezultat je bolji od prikazane igre“, „odlučile su nijanse“... Ovih dana bih, međutim, mnogo više cenio trenera košarkaša Partizana Duška Vujoševića, da je posle trijumfa njegovog tima u finalu „plej ofa“, rekao samo „moji igrači su odigrali odlično odbranu, bolje skakali i bili precizniji u šutu“ i još dodao „čestitam Zvezdinim igračima na korektnoj igri i sportskom prihvatanju činjenice da je pobedio bolji tim“. A, na novinarsku provokaciju „šta kažete na ovo što izjavljujete Nebojša Čović“, da je samo slegnuo ramenima i odgovorio:

„Koji Čović“?!

BURNA ISTORIJA KAVKAZA

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Do raspada Sovjetskog Saveza 1991. godine ime Čečeni-
nija jedva da je bilo poznato (ne računajući eksperte za
Kavkaz) u svetskoj javnosti. Od tog vremena, međutim,
situacija se radikalno menja i mala ruska republika sve
češće dospeva na prve stranice medija zbog terora koji
je išao do srednjovekovne surovosti, bede izbeglica i
propalih pokušaja mirovnog rešenja.

Talas nasilja, koji je potom zapljusnuo Rusiju kulmini-
rao je (2004) tragedijom u gradiću Beslanu.

Za neke političke analitičare Jeljcinov i Putinov rat u
Čečeniji (Rusi je nazivaju Čečnja) hipoteka su ruske kolo-
nizacije Kavkaza.

Ali, da počnemo od početka.

Poreklo Vajnaha, odnosno Čečena i Inguša traženo je
čak u ranoj prednjeazijskoj civilizaciji, odnosno veziva-
no je za Hurite koji su činili najveći deo sumerskog druš-
tva u Mesopotamiji. Oslanjajući se, međutim, na arheo-
loške nalaze i toponimiju Čečeni i Inguši javljaju se kao
starosedeoci severnog Kavkaza. U ovim teško dostu-
pnim područjima sve do sada su se sačuvali nemi sve-
doci istorije Vajnaha; statue bogova u steni, rana nase-
lja, kurgani. Srednjoneolitska kultura u oblasti Kavkaza
- tzv. Majkopska kultura - karakteristična je, naime, po
sahranjivanju pod tumulima od kojih su neki džinovskih
demenzija i sa izuzetno bogatim priložima. Pojedini gro-
bovi, građeni od velikih kamenih ploča, katkad s predvor-
jem, imaju izgled megalita. Grobni prilozi ukazuju na razvi-
jenu metalurgiju. Osim zlatnih, srebrnih i bakarnih posuda,
izrađivano je raznovrsno oruđe i oružje od bakra. Treba
takođe, istaći da je i tehnologija bronzne otkrivena u obla-
stima južno od Kavkaza. Zna se i da su se tu Vajnahi bavi-
li obradom zemlje i stočarstvom, a početkom I veka pre n.
e. savladali su bili i tehnologiju dobijanja i prerade gvoz-
dene rude.

Na ovom području Vajnahi su se, tokom srednjeg veka
razvili u dva naroda - Čečene i Inguše - sa zajedničkom
materijalnom i duhovnom kulturom.

Od IV do XII veka postojalo je, na području sadašnje
Čečenije i Dagestana kraljevstvo Serir, a u ravnici i na
severnim obroncima Kavkaza stvorena je bila ranofeu-
dalna i multietnička država Alana, dok su stepe današ-
nje Čečenije pripadale Hazarskom carstvu. To je i vreme

ekspanzije Rima, Sasanidskog Irana, arapskog halifa-
ta i Hazara, kao i sve češćih provala nomada. Otuda
su Vajnahi u opasnim vremenima gradili u planinama
nepristupačna utvrđena - naselja, impresivne građevi-
ne od kojih su, nažalost, mnoge razorene u naše doba.
A u mirnim vremenima, pak, njihova naselja su se spu-
štala u ravnice severno od Kavkaza. Kako sa svojim
susedima, tako i sa nomadskim narodima (Skitima)
održavali su Vajnahi trgovačke i diplomatske odnose.
Intenzivne veze imali su i sa visokorazvijenim kultu-
rama, pre svega sa Vizantijom i Hazarskim carstvom.
Tako su u vremenu od VIII do XI veka preko čečen-
skog područja prolazili glavni karavanski putevi koji su
vodili od hazarskog grada Semendera (sada u Dage-
stanu) do Crnog mora s jedne, i evropskih zemalja, s
druge strane. Još jedan važan trgovački put povezivao
je Čečeniju s Gruzijom i zemljama prednje Azije. U bor-
bi kijevskih kneževa protiv Hazara Vajnahi su bili na
strani Rusa.

Negde početkom srednjeg veka, u podnožju Kav-
kaza nastali su, od različitih plemena, Alani. Ovoj rano-
feudalnoj državnoj tvorevini priključili su se bili i Nohči,
ili su bili asimilovani. Čečeni su potom dospeli pod vlast
stepskih nomada, koji su prihvatili njihov način života.

Drugi značajan faktor u srednjem veku bila je hristija-
nizacija. U periodu od X do XIII veka hrišćanstvo se širilo
iz Gruzije. Tako se među mnogobrojnim srednjovekovnim
građevinama nalaze i crkve koje svedoče o zanatskom
umeću Vajnaha. Ali, tu su upadljivije mnogobrojne kule
kojih je bilo tri vrste: za stanovanje, kule stražare (kara-
ule) i utvrđene kule. Ove poslednje bile su često građene
na visokim liticama, znači, praktično neosvojive.

Hrišćanstvo u Čečeniji nije, međutim, bilo dugog veka;
od XVI do XVIII stoleća širi se islam u kome značajnu ulogu
ima sufizam (mistično-asketski pravac u islamu). Pri-
vrženo hrišćanstvu ostaje samo nekoliko plemena na gru-
zijskom području.

Bitan događaj u istoriji Čečena predstavlja, potom pro-
dor Mongola, u XIII i XIV veku, koji osvajaju mnoga čečen-
ska naselja. Krajem XIV veka Mongoli su uništili i državu
Serir, nakon čega su Čečeni, kao i drugi narodi koji su se
nalazili na putu Mongola vraćeni unazad, jer se ponovo

povlače u brda. Iznova će početi da se naseljavaju u ravnici tek posle raspada timuridskog carstva. Ali, borbe protiv tuđinske vlasti pridodale su njihovom „nacionalnom karakteru“ novu osobinu koja se sačuvala sve do sada.

Oni su osnivali nove zajednice podložne plemenskom pravu - *adatu* (adetu). Vlast više nije bila nasledna, a individualizam i kult slobode bili su tako jako razvijeni da su se okretali i protiv samog čoveka. Drugim rečima, praktično su činili nemogućim stvaranje jedinstvene zajedničke države svih Čečena. Plemena su počela međusobno da ratuju iz straha da bi se jedno moglo uzdići iznad ostalih i nametnuti svoju naslednu vladavinu. Čečeni su, doduše, imali zajedničke skupove i, više ili manje iste zakone, ali nikad nisu uspeali da obrazuju jednu državu. I međusobno su bili i ostali sve drugo, osim jedinstveni. Dele se na više od 125 rodova koji pripadaju jednom od devet plemena.

Ukratko, Čečeni nikad nisu upoznali feudalizam, klasni antagonizam, kao ni despotsku vladavinu (oni ni sad ne kažnjavaju fizički svoje dečake da im ne bi pokvarili karakter). Posebno su na ceni pravednost, jednakost i zajedništvo. Osim plemenskog prava - *adata*, nakon prelaska na islam šerijat postaje drugi stub prava.

Ruski uticaj u Čečeniji (ovo ime dali su im Rusi, po jednom selu) počinje u XVI veku kad car Ivan Grozni, nakon osvajanja hanata Kazan i Asztrahan, gradi (1559) utvrđenje Tarki u koje će, tri decenije kasnije biti smešteni prvi kozaci. Ali Kavkaz se još nije mogao osvojiti sve dok ga je od Rusije razdvajao Krimski hanat, koji je stajao pod osmanskim zaštitom. Tako su, u ovoj fazi rusko-čečenski odnosi bili ograničeni na političko-ekonomsku sferu. Ta strategija pokazala se uspešnom i plemenske starešine priznale su, svojevoljno vrhovnu vlast moskovske države, postavši tako neka vrsta carskih vazala - saveznika.

Ali, situacija se menja kad na istorijsku pozornicu stupa Petar Veliki, koji je bio čvrsto rešen da od Moskovskog carstva stvori modernu, velikorusku državu po zapadnom uzoru. A to je značilo da svim sredstvima priključi zemlji tuđe oblasti, označivši tako početak vojnog osvajanja Kavkaza. Osnova za to stvorena je tek nakon potiskivanja područja osmanskog uticaja, kome je i Kavkaz pripadao, i osvajanja Povolžja. Kad je 1783. godine carica Katarina Velika osvojila Krimski hanat, put ka jugu, odnosno pristup Crnom moru bio je konačno otvoren.

Čečeni su se još 1781, zakleli Rusiji na vernost, ali već četiri godine kasnije dolazi do pokreta otpora, pod šejhom Mansurom.

On je bio prvi koji će pokušati da ujedini narode Kavkaza u jedinstvenu islamsku državu. Ali, njegov pokušaj

je zbog nejedinstva Čečena, ostao bez uspeha; njemu su se bili priključili, prvenstveno niži slojevi društva. Bogati Čečeni, pak, pokušali su najpre da uz pomoć pokreta učvrste svoju moć u planinskim područjima i osiguraju za sebe mogućnost da ubuduće određuju vrstu odnosa sa Moskvom. Kad su, na taj način digli protiv sebe seljake, a i onako nisu bili mnogo postigli, okrenuli su Mansuru leđa. Neki su stupili i u rusku vojsku koja je bila krenula da razbije pokret pobunjenih Čečena. Mansurova borba trajala je do 1791. godine, kad je uhvaćen, da bi ubrzo i umro u zatočeništvu.

U tzv. ratovima *murida* (sledbenici jednog religioznog pokreta), na čelu je bio legendarni imam Šamil, inače Dagestanac. Nakon što je i on uhvaćen, trebalo je da prođe još pet godina da bi ruski oficiri uspostavili svoju upravu u zemlji. Doduše, njihova vlast bila je ograničena samo na vojna uporišta kraj glavnih puteva, dok je u brdima deo stanovništva i dalje pružao otpor. U vreme tursko-ruskog rata (1877-1878) stanovnici Kavkaza ponovo su se digli protiv Rusije. I taj ustanak je bio ugušen. Ovo rusko osvajanje izazvalo je talas iseljavanja, koji je trajao do kraja XIX veka. Hiljade žitelja (*Muhadžiri*) Kavkaza nastanilo se tada u Turskoj i ostalim zemljama Bliskog istoka. A u osvojenim gradovima i selima naseljeni su kozaci i Jermeni. U vreme Ruskog carstva Čečenija je pripadala oblasti Terek.

Otpor prema Rusiji i, kasnije boljševičkoj vladavini se nastavio. Nakon Oktobarske revolucije Republika Severni Kavkaz, u koju je ulazila Čečenija, proglasila je 1918. nezavisnost. Tri godine kasnije Čečenija je bila deo Gorske autonomne socijalističke sovjetske republike (ASSR), da bi, sledeće 1922. godine, postala autonomna oblast, a 1936, Čečensko-inguška ASSR.

Sovjetska vlast vodila je ovde borbu protiv *adata* i šerijata, mnogoženstva, krvne osvete i drugih ostataka rodovskog društva. Od 0,8 odsto pismenih, u dvadesetim godinama prošlog veka, njihov broj se u narednih 20 godina povećao na 85 odsto. Početkom četrdesetih godina i tu je sprovedena kolektivizacija, a ubrzo nakon izbijanja rata usledile su i deportacije (zbog kolaboracije sa nemačkom vojskom); Čečeni i Inguši deportovani su u Kazahstan, Uzbekistan, Kirgistan i Sibir, a ASSR

je 1944, ukinuta, da bi 1957, bila ponovo uspostavljena. Tokom 13-godišnjeg egzila stradala je (od bolesti, gladi i hladnoće) četvrtina, a navodi se i brojka i do 70 odsto Čečena i Inguša.

Od 1991. godine, kad je Džohar Dudajev proglasio nezavisnost Čečenije, u ovoj zemlji došlo je do dva rata: Jeljcinovog i Putinovog. A 2000, prvi put se pojavljuju žene-samoubice, tzv. crne udovice, da bi naredne godine Rusija počela antiterorističku operaciju sa ciljem da konačno razbije otpor Čečena. Više nego prvi, drugi čečenski rat bio je mnogo razorniji: gradovi i sela pretvoreni su u gomile ruševina. Desetine hiljada civila je ubijeno ili prognano, a stotine hiljada naterano u bekstvo. Ili, kako to sažima, Roj Gatman: „...i čečenski i ruski komandanti poticali su iz sovjetske tradicije bezobzirne upotrebe sile u nametanju državne volje i gotovo potpunog odsustva ljudskih i građanskih prava“ (*Leksikon ratnih zločina*).

Pristup izvesnoj istorijskoj i psihološkoj pozadini čečenske tragedije i njenih terorističkih metastaza pruža, po mišljenju komentatora *Novih ciriških novina* (NZZ, 11. septembar 2004), poema Lava Tolstoja, *Hadži Murat*. Veliki ruski pisac je kao mladi oficir carističke vojske i sam služio na Kavkazu u vremenu od 1851, do 1853. godine. Njegova priča svedoči o dobrom poznavanju verskih običaja i borbenog mentaliteta čečenskih planinaca, koje on opisuje sa puno poštovanja, ne prečutkujući, pri tom, ni kobnu neslogu (razdor) i suparništva među njihovim plemenskim starešinama. Uz to, iznenađuje, isto tako i Tolstojev meritoran i neuvijen opis neposobnosti, kratkovidosti, korumpiranosti i surovosti ruske uprave koja je istinu o zbivanjima na Kavkazu stalno izvrtala i ulepšavala. Na jednom mestu opisuje besmisleno razaranja malog čečenskog planinskog sela. Oni njegovi stanovnici koji pre napada nisu pobjegli, bili su ubijeni. A, kad su se preživeli vratili: „Starci-domaćini okupili su se na trgu i čučeci diskutovali o svom položaju. O mržnji prema Rusima niko nije govorio. Svi Čečenci, od najmanjeg do najvećeg, bili su obuzeti osećanjem jačim od mržnje. Nije to bila mržnja, nego te ruske pse nisu smatrali ljudima, osećali su prema njima odvratnost, gađenje, nisu mogli razumeti besmisleno surovost tih ljudi, te je želja da ih unište, kao pacove,

KNJIŽEVNI MOTIVI

Sa nešto više od 1,200.000 stanovnika (2010), koji sami sebe nazivaju Nohči(o), najveća su etnička grupa severnog Kavkaza. Etnogenetski usko su povezani sa svojim susedima Ingušima. Oba naroda se otuda nazivaju zajedničkim imenom Vajnahi (što treba da znači naš narod). Njihov jezik, nahsi spada, po fonetici i morfologiji, među najkomplikovanije jezike na svetu (čija se starost ceni na 8000 godina). Pripada severnokavkaskoj grupi iberkavkasko jezičke porodice. Motivi usmene narodne književnosti Čečena našli su odraz u delima Puškina, Ljermontova i Tolstoja. Do 925, Čečeni su se služili arapskim alfabetom, a pod sovjetskom vlašću najpre latinicom, a od 1938. ćirilskim pismom, da bi se sad ponovo vratili latinici. Vera - islam, suniti. Kičmu industrije činila je nafta, a u zemlji je nađen i prirodni gas.

otrovne pauke, kurjake, bila isto tako prirodna kao i nagon za samoodbranom“.

A, gotovo stoleće kasnije još jedan veliki ruski pisac, Aleksandar Solženjicin, u svom delu *Arhipelag Gulag*,

ostavlja takođe svedočanstvo o Čečenima koji su, zbog navodne kolaboracije s Nemcima, najbrutalnije deportovani: „Ali bio je narod koji se uopšte nije mogao pokoriti, ne samo pojedinci, bundžije, već sav narod koliko ga ima... To su bili Čečeni... Nije bilo Čečena koji bi pokušao da se dodvori i dopadne vlastima, uvek su bili gordi prema njima, štaviše, i otvoreno neprijateljski raspoloženi... I gle čuda: svi su ih se bojali. Niko ih nije mogao sprečiti da žive tako. Ni vlast, iako je 30 godina vladala ovom zemljom, nije ih mogla naterati da poštuju njene zakone“.

Ovi opisi Čečena iz pera Tolstoja i Solženjicina ne mogu, naravno, sasvim da objasne aktuelne prilike i protivrečnosti i nikako se time ne mogu pravdati varvarsko ubijanje dece, ili atentatori-samoubice koji upadaju u pozorište, obaraju avione, bacaju u vazduh prepune vozove ili aktiviraju bombe, kao nedavno, na bostonskom maratonu.

Gde smo 163 godine nakon književnog dogovora u Beču

PIŠE: RADE VUKOSAV

Ove godine, 28. marta, navršile su se 163 godine od potpisivanja **Književnog dogovora u Beču**, a da ovo napisem potaknut sam i napisom Dejana Novačića u Dana-sovoj Nedelji, 20-21. april 2013. Da razmatrimo razdoblje praktikovanja upotrebe zajedničkog nam jezika od godine dogovora između hrvatskih iliraraca, s jedne strane i Vuka Karadžića i Đure Daničića, s druge strane, pa sve do sada. Lepo se dogovoriše, a ne dadoše pogodno ime jeziku kojim govore Bosanci i Hercegovci, Crnogorci, Hrvati i Srbi, ali su jasno u Dogovoru „jednoglasice priznali“, dogovorili i, između ostalog, naveli:

„... I tako smo: 1) jednoglasice priznali, da ne valja miješajući narječja graditi novo, kojega u narodu nema, nego da je bolje od narodnijeh narječja izabrati jedno, da bude književni jezik...“

„2. Jednoglasice smo priznali, da je najpravije i najbolje primiti južno narječje, da bude književno, i to a) zato, što najviše naroda tako govori, b) što je ono najbliže staromu slavenskom jeziku, a po tome i svijema ostalijem jezicima slavenskijem, c) što su gotovo sve narodne pjesme u njemu spjevane, što je sva stara dubrovačka književnost u njemu spisana, e) što najviše književnika i istočnoga i zapadnoga vjerozakona već tako piše (samo što svi ne paze na sva pravila)...“ (Vuk Stef. Karadžić, O jeziku i književnosti, Prosveta - NOLIT, str. 229).

„U Beču 28. ožujka p.n. 1850“. Dogovor potpisali: Ivan Kukuljević, s.r.; Dr. Dimtrije Demeter, s.r.; I. Mažuranić, s.r.; Vuk Stef. Karadžić, s.r.; Vinko Pacel, s.r.; Franjo Miklošić, s.r.; Stjepan Pejaković, s.r. i Đ. Daničić, s.r. (ista knjiga str. 231.) Ovdje su, zbog uštede prostora, navedene samo 1. i 2. točka Dogovora.

Znači, „južno narječje“, tamo gde je Bosna i Hercegovina (BiH), a ne istočno gde je Srbija, niti zapadno gde je Hrvatska. Do tada su Hrvati govorili i pisali na više narečja, a Srbi u Srbiji ekavski, ali su književnici većinom pisali slavenoserbskim, što narod nije razumevao i što je Vuk Karadžić kritikovao. Vuk je kritikvao njihovo pismo i leksiku, upotebu nepotrebnih slova i znakova i nekih reči, da izdvojimo, posebno je kritikvao prisvojni

pridev „sopstveni“, a predlagao „vlastiti“, nažalost neuspješno. O nazivu jezika gospodin Dejan Novačić navodi: „Problem sa srpskohrvatskim jeste u tome što je od svih mogućih naziva za ovaj jedinstven jezik izabran najgori. Prvo, iz naziva su izbrisani Bošnjaci (ja bih rekao Bosanci - R.V.) i Crnogorci. Drugo, iz njega su izbrisani i Jugosloveni, kojima je ovaj jezik takođe maternji...“ Sa čime se potpuno slažem.

U svakoj nacionalističkoj euforiji, u političkim i teritorijalnim pretenzijama, u cilju svojatanja i nametanja „svojih“ etničkih pripadnosti stanovnicima „te i te“ teritorije kod nas se siluje jezik namećući mu ime koje mu je etimološki tuđe, vrše se izmene u leksici i pravopisu. To silovanje jezika se kod nas vršilo i sad se vrši u cilju priljave dnevne politike i planira se na duge staze i u dva pravca: u službi secesije i u službi velikodržavlja. U obe Jugoslavije (Kraljevini i SFR Jugoslaviji) jezik štokavskog narečja se službeno zvao *srpskohrvatski* ili *hrvatskosrpski*, kojim se govorilo i pisalo u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji. Nametnut je bio još i Makedonci-

ma, a nazivan je još i po *istočnoj* ili *zapadnoj* varijanti. Ovaj namenuti naziv jezika ne odgovara pravičnosti, što ćemo videti u sadržaju ovoga štiva. Ishitreno se pišu i menjaju pravopisi, što je štetno po celovitost jezika - da ga nazovem **štokavski**, koji je trebao ostati kompletan živi jezički organizam, unatoč željama sujetnih i zajapurenih političara, nekih pisaca i lingvisti, bilo da su nastrojani secesionistički ili unitaristički. Kad sam osamdesetih godina prošlogog veka predlagao ime jezika u *štokavski*, kritikovan sam iz Zagreba da želim „unificirati jezik“. Mislio sam, a i sad mislim, da za primer možemo uzeti Nemačku i Austriju, koje govore i pišu nemačkim jezikom i pravopisom.

Razbijanjem SFR Jugoslavije, štokavsko jezičko područje su političari podelili na četiri nacionalne odrednice, to jest na četiri naziva jezika: *bosanski*, *crnogorski*, *hrvatski* i *srpski* jezik. Ekstremna srpska strana osporava postojanje bosanskog i crnogorskog jezika, a vrše pritisak u nastanju da bi, u Republici Srpskoj (RS), opravdali srpski naziv jezika u Bosni i Hercegovini, pa nastoje da Bošnjaci svoj jezik nazivaju *bošnjačkiiim* jezikom, bojeći se da se nazivom *bosanski* i sami ne „utope“ u bosanski naziv jezika i u Bosnu, što je neobjektivno, nenaučno, lukavo i tendenciozno sa njihove strane. U BiH nikad nisu postojala tri jezika, niti je bilo etničkih granica kao sada, a što je u zadnjem ratu 1992-95, učinjeno krvavim oružanim nasiljem i etničkim čišćenjem. Tako ekstremni političari, nacisti, silom oružja razbiše viševekovno zajedništvo, specifično bogastvo koje je u BiH trajalo vekovima.

Da Bosanci i Hercegovci, sa naučne i historijske strane, na štokavskom području, imaju neosporno pravo svoj jezik nazivati bosanskim jezikom dokazuju sledeće činjenice. Najpre zbog toga što Bosanci i Hercegovci nikad nisu imali problema između pisane i izgovorene reči, između pisane, to jest književne, s jedne strane i reči u narodnom govoru, s druge strane, dok kod Hrvata i Srba nije bilo tako. Sve do druge polovine XIX veka, u Srbiji su neki književnici pisali *slavenosepski* i pismom sa 44 slova (znaka), koga narod nije ni razumeo niti čitao. Obični, iole pismeni ljudi su radije čitali Kačića i Dositeja Obradovića i druge književnike koji su pisali bliže narodnom govoru. Najrasprostranjenije je bilo pesništvo, koje se pamćenjem usmeno prenosilo i širilo; obično pesme u desetercu na narodnom jeziku, a koje je Vuk Stefanović Karadžić sabrao i napisao. No, Vuk je prekarđasio time što je sve prikupljene umotvorine kod Bošnjaka, Srba i Hrvata nazvao - srpskim. U Srbiji nije bilo standardnog pravopisa, sve dok srbijanska vlada nije priznala Vukovu reformu jezika i pravopisa, čemu su se Crkva i konzervativne strukture žestoko i dugo opirali. Kod Hrvata se isto nestandardno govorilo i pisalo: kajkavski, čakavski, štokavski; ekavski, ijekavski, ikavski. Kao pobornici štokavskog narečja kod Hrvata najveću zaslugu imaju franjevci (fra Bartol Kašić, fra Andrija Kačić Miošić i drugi), a kasnije ilirci. Drugo, u Bosni, za srednjovekovnog bosanskog kraljevstva, a još i prije su Bosanci imali svoje pismo *bosančicu*, kojim je pismom bosanski Kulin ban 1189. godine napisao *Povelju Dubrovčanima* na narodnom jeziku. Bosna je bila jedina država koja se služila pismom imenom svoje zemlje i države u kojoj je ono nastalo, iako je to, ustvari bio jedan od modificiranih oblika ćirilice, prilagođen narodnom jeziku. Bosančicom su se služili i franjevci, pa su bosančicom pisali i knjige. U srednjoj Bosni i zapadnoj Hercegovini se dosta govorilo ikavski, ali sa štokavskim narečjem, sa upotrebom svih sedam padeža. Ikavica je vremenom iščezla u korist ijekavice.

Bosanski vlastelin Stjepan Vukčić Kosača, zbog vlastelinskih razmirica se 1448. godine odvojio i proglasio se *hercogom* (Herzog), pa po tome i naziv *Hercegovina*. Hercegovina je trajala 34 godine, do osmanskog osvajanja 1482. godine, ali joj je taj geografski naziv ostao do danas. Bosna je imala svoju nezavisnu *bogumilsku* crkvu, sve do pada pod Tursku 1463. godine, a Hercegovina do 1482. Stjepan Vukčić Kosača, kao i svi dotadašnji bosanski kraljevi, je bio *bogumil* (pataren). Nakon turskog osvajanja Bosne, većina bogumila je postepeno prelazila u *islam*. Islam im je bio bliži od katoličke i pravoslavne crkve koja ih je progonila. Poslednji bosanski kralj,

Stjepan Tomašević, do tada bogumil, prešao je u katoličku veru i odmah, da bi se umilio i dopao papi, Mlečanima i Mađarima, počeo progoniti svoje bogumile, prisiljavajući ih da pređu u katoličku veru, što su Osmanlije iskoristile i potpomagali bogumile. Bogumili, kao i islam, nisu imali kipove, slike svetaca i sl. Dotadašnji katolici i pravoslavci su mnogo ređe primili islam nego što su to činili bogumili. Nije tada bilo nacija, pa ni Srba niti Hrvata u Bosni, ali su to kasnije, u cilju svojatanja Bosne, učinili neki historičari i crkve iz Beograda i Zagreba.

Vuk Karadžić je napisao prvu *ćiriličnu azbuku* sa 30 slova. čime je pojednostavio tadašnje pismo, potpuno ga uklopio u narodni jezik, a zatim stručno obradio i napisao perfektan i obiman Rječnik srpskih riječi, ijekvicom - saglasno Književnom dogovoru iz Beča, kome se nema što prigovoriti, a koji bi se vremenom dorađivao, ukorak s razvojem živog jezika. U Srbiji Vukov Rječnik nije prihvaćen. Bosanci i Hrvati su ga pretežno i prihvatili i usvojili sa povremenim dorađivanjima, usklađujući sa potrebama razvoja živoga jezika sve do danas.

Bosanci i Hercegovci ni od koga nisu primili ni uzeli jezik, jer je jezik kojim su vekovima govorili i sada govore - njihov jezik. Prepotentno je, tendenciozno i nerpravično Bosancima i Hercegovcima sa strane nametati, bilo hrvatsko bilo srpsko ime jezika i nameštati im da govore jezikom kojim do sada nisu govorili. Prepotentno je i štetno bosanski jezik cijepati na tri odvojena jezika, a narod se vekovima glatko sporazumeva, bez ikakvih problema. Političari su, nažalost, bosanski jezik podelili na odvojene nastave i po odvojenim školama. Nakon poslednjega rata, uspostavom (RS) u BiH, pokušano je da se u RS nametne ekavica, ali je to osporeno. Niko ne može pobiti da su bosanskohercegovački Bošnjaci, Srbi i Hrvati, ustvari - autohtoni Bosanci i Hercegovci. Prema navedenom činjeničnom stanju moglo bi se reći, svi štokavci, nakon bečkog dogovora, u većini, govore i pišu bosanskim jezikom, pošto je to jezik bez nacionalne odrednice, doslovno zajednički književni jezik. Nema potrebe niti ima čije namere da se navedeni zajednički štokavski jezik na celom „svom“ području govora, nameće svima ostalima kao *bosanski jezik*, niti su ikad Bosanci na tome insistirali, pa zašto njih prisiljavati da govore hrvatski ili srpski, koga građanima BiH nameću nacionalisti.

Štokavski je međusobno razumljiv građanima na području sve četiri republike u kojima se štokavski govori. Narodi iz ovih republika štokavskog narečja, mogli su, a i sad mogu lako i razumno razgovarati, zabavljati se i posloovati.

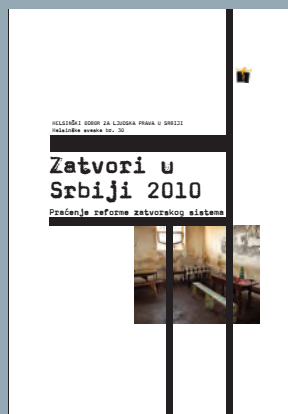
HELSINŠKE SVESKE

28. Sandžak:
Identitet u procepu
starog i novog

29. Sandžak i evropska
perspektiva

30. Zatvori
u Srbiji 2010

da li imate ostala izdanja helsinškog odbora?

SVEDOČANSTVA

21. *Izbeglice - Žrtve etničkog inženjeringa*
22. *Srebrenica - od poricanja do priznanja*
23. Aleksandar Bošković, *Etnologija svakodnevnog života*
24. *Dubrovnik: "Rat za mir"*
25. Zoran Đinđić: *Etika odgovornosti*
26. *Kovanje antijugoslovenske zavere I i II*
27. *Bosna i Hercegovina - jezgro velikosrpskog projekta*
28. Želimir Bojović, *Izricanje istine* (pdf izdanje)
29. Fahri Musliu, *Montirani procesi protiv kosovskih Albanaca*
30. Srđa Popović, *Nedovršeni proces*
31. *Vukovarska tragedija 1991 I i II*
32. *Snaga lične odgovornosti*
33. *Rat u brojkama*
34. *Raskrinkavanje projekta Velika Srbija*
35. Fahri Musliu, *Masakr u Suvoj Reci*
36. Jens-Martin Eriksen i Frederik Stjernfelt, *Scenografija rata*
37. Olivera Milosavljević, *Činjenice i tumačenja*
38. Prijatelji o Seški Stanojlović, *Verna svojoj profesiji*

OGLEDI

9. Momčilo Isić, *Seljanka u Srbiji u prvoj polovini XX veka*
10. Tomislav Ognjanović, *Čaršija, Utrina ili Srbija*
11. Ljiljana Vuletić (prijedila), *Ksenija Atanasijević: Etika feminizma*
12. Olga Popović-Obradović, *Kakva ili kolika država*
13. Ivan Đurić, *Vlast, opozicija, alternativa*
- 14-15. Olivera Milosavljević, *Savremenici fašizma I*
16. *Demokratske kontradikcije multikulturalizma*